

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AF
MØNS HISTORIE

V
EFTER REFORMATIONEN

VED
F. BOJSEN

*Helsinghøls
Bibliotek*

UDGIVET AF MØNS MUSÆUM
VED BOGHANDLER C. M. NIELSEN, STEGE

1922

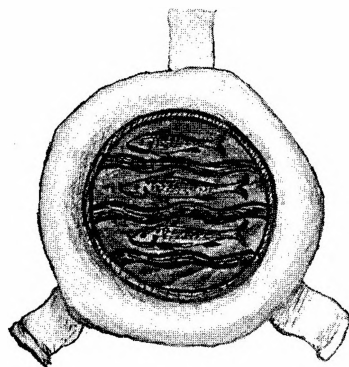
AF MØNS HISTORIE

EFTER REFORMATIONEN

AF
MØNS HISTORIE

V
EFTER REFORMATIONEN

VED
F. BOJSEN

UDGIVET AF MØNS MUSÆUM
VED BOGHANDLER C. M. NIELSSEN, STEGE
1922

Billederne er reproducerede i F. Henriksens Reproduktions-Atelier.

KØBENHAVN
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

FORORD.

I forordet til bind VI er forklaret grundene til, at nærværende 5. bind blev udsat ifjor, fordi 6. bind indeholdt en del utrykt kildestof, hvis udgivelse burde sikres. Da jeg har været afskåren fra at benytte arkivernes utrykte kilder til den nyere tids historie, måtte nærværende bind få en noget anden karakter end de forudgående. Særlig beklager jeg, at jeg ikke har kunnet gennemgå de mange domsbøger og justitsprotokoller, kirkebøger og meget mere. Nærværende fremstilling kan derfor ikke gøre fordring på at være udtømmende; her må en anden engang tage fat. Jeg har været henvist til at anstille almindelige historiske betragtninger om udviklingen af samfundsforholdene efter mit eget indtryk af personer og begivenheder og er derved naturligvis udsat for nogen ensidighed i opfattelsen.

Det er dog en slags trøst at se, at en så udmærket forfatter som nylig afdøde *Troels-Lund*, der har havt et uhyre kildestudium som grundlag, ikke desto mindre i det ifjor udkomne bind af „*Bakkehus og Solbjerg*“ er nåt til forbavsende urigtige slutninger om åndslivets udvikling i det 19. århundrede. Kildestoffet kan altså også være vildledende.

Hvis det skulde lykkes adåre at få udgivet 7. bind af Møns historie, vil man se, at den særlig samler sig om en enkelt mand, provst *Morten Reenberg*, til hvis historie jeg har fundet en hidtil utrykt kilde ved imødekommen af stiftsbibliotheket i Ålborg.

Nærværende V. bind afsluttes ved et tillæg til IV. bind, *Anders Billes* historie, indeholdende en delvis afskrift af Møns

lensregnskab for 1543—44, udført med vanlig omhu af afdøde cand. *Jessen*. Det anses for at være ialfald et af de ældste Danske lensregnskaber, og der er kun opbevaret et brudstykke deraf, så at man ikke derpå kan bygge nogen statistik. Fortløbende regnskaber forefindes kun for en tid, der er mere end et halvt århundrede yngre. Der kunde vel være tvivl om, hvor meget af det store stof, der fortjente at aftrykkes. Det uddrag, som her er foretaget, vil formentlig blive læst med interesse, idet det giver adgang til ligesom at kigge ind ad vinduerne til det daglige liv i et lensmandshus fra reformationstiden.

I anledning af hvad der i VI. bind er meddelt om beliggenheden af Elmelunde bispeslot *nord* for kirken, har ejeren af den forreste gård i byen, forhen tilhørende gamle Anders Larsen, gjort mig opmærksom på, at der i gården i sin tid er funden levninger af grundmure og kældergulve, ligeså i et nabohus. Pladsen må derfor nærmest betegnes som *nordost* for kirken. Når engang den store høj på kirkegården bliver undersøgt, vil spørgsmålet måske blive nærmere belyst.

I Præstø amts årbog 1914 har jeg skrevet en afhandling om den gamle kirke i Keldby, hvor den berømte altertavle i nyere tid er bleven skamferet, idet de yderste fløje er brækket af, og rygtet sagde, at en skolelærer havde brugt dem som pindebrænde. Der var i længere tid en skolelærer Welejus i Keldby i forrige århundrede. Fra dennes søn, overbanemester W. ved statsbanerne, har jeg i den anledning modtaget et brev, hvori han værger sin faders minde mod en sådan sigtelse. Skylden er altså en andens.

Ved omtalen i VI. bind af skandsearbejder i Svenskekrigen, er nævnt, at en skandse, der senere kaldtes „Stjerneskansden“, ved Koster færge, formentlig var forsvunden. Det er imidlertid nu oplyst, at skandsen ligger vel bevaret i færgegårdens have, om end stjerneformen ikke kan påvises.

Også ved dette bind kan jeg takke hr. underarkivar *E. Marquard* for god bistand.

Rødkilde, 16. Juni 1922.

F. BOJSEN.

Efter reformationen.

I bogen om *Anders Bille* er berört hovedtrækkene i reformationens voldsomme begivenheder. Ingen vil benægte, at der bag disse omvæltninger lå en åndelig livsbølge, der kunde have frembåret en rig udvikling, hvis den havde fået lov at gå sin egen gang. Sæt f. ex. at *Hans Tavsén* og biskop *Joachim Rönnow* med *Birgitte Göye* som mægler havde havt ro til at forhandle sig tilrette, da vilde sikkerlig meget i de følgende århundreder have formet sig lykkeligere for folk og land. Desværre blev udviklingen voldtaget både fra oven og fra neden, og følgen blev i mange måder sorg og nød. Her er ikke stedet til en almindelig skildring af de åndelige fremskridt, som reformationen havde medført. I hovedsagen kan dette udtrykkes ved, at menigheden fik mere del i *Gudstjenesten*. Ikke således at forstå, at kirkerne kom til at stå menigheden nærmere; tværtimod. Kirkebygningerne var i den katholske tid, som endnu i katolske lande, meget mere end nu som et hjem for alle dem, der enkeltvis på enhver tid af dagen søgte derind for at lette hjertet og øve sin andagt, søgne- så vel som helligdage. Dette forhold var betinget af det store antal præster og kirkebetjente, der var ansatte ialfald ved de større kirker. *Stegé* kirke havde således 5—6 præster og adskillige andre betjente, så der altid kunde være nogen tilstede i kirken. Da antallet ved reformationen indskrænkedes til nogle få, måtte kirkerne holdes lukkede om hverdagene som nu. Dog plejede der i begyndelsen at holdes Gudstjeneste enten Onsdag eller Fredag. Derimod lagdes hovedvægten på den almindelige Gudstjeneste om Søndagen. Tidligere

bestod denne væsentligst af højmessen med sang i koret, lys og røgelse; minde herom er ordet „*canta*“ (syng) i Stege kirkes kor. Fra et lille kathedræ ved korrampen læstes vel den „hellige læst“ og evangeliet, men på prædiken lagdes der mindre vægt. Menigheden var mere tilskuere end tilhørere. Derfor var der i regelen ingen kirkestole uden for nogle enkelte standspersoner; efterhånden erhvervedes stole af flere borgere, men endnu Chr. II erklærer 1522, at bønderne behøvede ingen stole, de kunde godt stå, selv om det ikke var på tilje (trægulv).

Heri sker ved reformationen en væsentlig forandring. Prædiken bliver nu en hovedsag; prædikestolen anbragtes i søndre*) side af kirkegangen så højt, at ordene lettere kunde høres. Kirkestole anskaffedes, og i de følgende tider høres stadig strid om retten til stolestaderne.

I året 1544, da *Thomas Albertsøn* og *Jep Løvsøn* var kirkeværger, blev der forfærdiget ny egestole i Stege kirke for borgerne og deres hustruer: 22 for mændene og 24 for kvinderne foruden øvrighedens og præstens. Men bønderne beholdt deres sæder i sideskibene og tårnet, som brugeligt var. (Dette er optegnet i Elmelunde kirkebog.)

Striden om disse stolestader vedvarer i over 100 år. Den 6. Dec. 1671 læstes på Møns landsting en kendelse fra kirkens „patroner“, rigsmarskalk *J. C. v. Korbitz* og biskop *Johan Vandal* i sagen mellem provst *Viborg* og bønderne, fordi disse havde taget plads lige med borgerne og vilde beholde disse pladser i kirken. Kendelsen går ud på, at bønderne skulde vige stolestaderne, medmindre de vilde købe eller leje dem til kirkens hjælp og undsætning. Stolestaderne blev da fordelt mellem byerne, og navnene af hver bys mænd opskrevet på kirkemuren. Det ses ikke, hvor bønderne da fik plads, formodentlig i den gamle kirke, hvilket langt senere var tilfældet.

Sangen flyttedes fra koret ned i menigheden. Det smukkeste vidnesbyrd vi har om Møen i reformationstiden er det, som biskop *Peder Plade* — han var i det hele den mest tiltalende personlighed i tiden — skriver i sin interessante visitatsbog (I. IV. 31): „Derfor skulle i io siunge udi eders sognekircke, som oss bør at giffue dem det loff paa Møen, at de sjunge saa

*) Det er en sjelden undtagelse, at prædikestolen i Stege kirke er på den nordre side, så præsten har solen i øjnene.

deylige met hver andre udi hine høye kircker, at det er jo stor lyst at høre. Jeg siunger det bedste jeg kand, derfor straffer mig ingen dannemand, staar der udi rimit.“ Dette „at syngedejlige med hverandre“ turde være symbolet på det bedste i tidens kirkelige rörelse.

Ser man derimod alene på *kirkens* vilkår udadtil samt *skolevæsenet*, *fattigplejen* m. m., da betegner „reformationen“ öjensynligt en *tilbagegang* fra middelalderen. Når den moderne sprogbrug synes at være udsprungen af en ganske modsat opfattelse, når man har vænnet sig til at betragte middelalderen som mørkets tidsrum, og når man behager sig selv ved at tale om „middelalderlige tilstande“ som det værste af alt, så bunder en sådan jargon öjensynligt i et fjendtligt sindelag overfor christendommen, der betragtes som „lysets“ fjende, hvad der med et fremmed ord kaldes „obskurantisme“. For manges vedkommende er dette næppe andet end en tåbelig uvane, lært af de vantros idelige og höjrøstede råb. Denne uforvarlige sprogbrug må nødvendigvis ophøre, når man får öje for de mägtige fremskridt, som skyldes navnlig den ældre middelalder. Man behøver blot at nævne *Valdemarstiden* for at forstå, at den tale er idéforladt, som en moderne forfatter forleden tillod sig, da han forsikkrede, at mindet om en svunden storhedstid er den farligste arv for et lille land. Der er dog umiskendelige tegn til, at en lysere opfattelse af middelalderen, sammenlignet med den nyere tid, er ifærd med at göre sig gældende*).

På reformationstiden antages den katholske kirke at have ejet ca. en trediedel af al Danmarks jord, hvilket tilsammen i løbet af 5 århundreder var skænket den af fromme konger og folk til Guds riges fremme, åndelig oplysning og småfolks vel. I nutidsværdi kan alt dette gods i runde tal anslås til et par milliarder kroner, med en årsindtægt af ca. 100 mill. kr. eller i gennemsnit henved 100,000 kr. for hver kommune. Man tænke sig blot, om disse værdier var blevet bevarede og anvendte efter de nævnte öjemed! Der vilde visselig have været meget at refor-

* I *Danmarks riges historie* III s. 76 siges der således: „Reformationen havde utvivlsomt til følge en betydelig nedgang i almindelig oplysning og dannelse“.

Der kan herved mindes om en mærkelig udtalelse af *Björnstjerne Björnson* i brev til Karl Sejp af 27. Dec. 1873, hvori han varsler om, at catholicismen vil vende om (fra reaktionen) og „blive, hvad den i middelalderen var, de fattiges forbön, de svages tilflugt, frihedens vældige prædikant.“!

mere, men der vilde også have været rigelige midler dertil. For Møns vedkommende vilde det have udgjort ca. $\frac{1}{4}$ af hele øen. Men det gik *ganske anderledes*.

Den katholske kirke var, for en stor del ved sine egne fejl, blevet et værgeløst bytte allerede rum tid forinden undergangen. Hvem fik byttet? Derom har der rådet meget delte meninger mellem historikerne. For en menneskealder siden gjaldt almindeligt den opfattelse (havde partipolitiken nogen del deri?), at *adelen* havde fået i det mindste broderparten, at den havde afløst gejstligheden med hensyn til den politiske magtstilling, og at adelsvælden derefter havde rådet, lige indtil den blev styrtet af enevoldsmagten.

Denne opfattelse er i den nyeste tid — navnlig ved professor *Erslevs* kritiske undersøgelse — ganske kuldkastet. Det hævdes nu, at det var kongen, *Chr. III*, der ved hjælp af sine Holstenske tropper, som følge af sejren i Grevefejden, gennemførte *revolutionen* i 1536 og tilegnede sig så godt som det hele bytte og mere end det, idet adelen måtte finde sig i, at de fleste len blev gjort til regnskabslen, så at lensmanden måtte nøjes med en indskrænket fast løn*), medens indtægten iøvrigt tilfaldt kronen. Ved erobring af kirkegodset og lenenes omdannelse antages kronens årsindtægt at være forøget til det *3 dobbelte!* Dette overraskende resultat forklares forøvrigt godt nok ved højadelens holdningsløse optræden i den nærmest foregående tid, som vi kender fra Anders Billes historie.

Er end denne nyere opfattelse utvivlsomt væsentligt rigtig, så kan den dog også overdrives, når man lukker øjet for, hvad også adelen vandt ved at svigte sine kirkelige forbundsfæller. Allerede længe havde man forudset, at en kommende reformation navnlig vilde blive rettet mod *sjælemesserne* for de afdøde, og spørgsmålet rejste sig, hvad der isåfald skulde gøres ved den uhyre mængde gods, der netop var skænket i dette øjemed. Ved *Fredr. I's* regeringstiltrædelse havde adelen krævet, at, når sjælemesserne blev afskaffede, skulde det gods, der var skænket til sådanne, falde tilbage til gavernes arvinger.

I den følgende tid forefalder en række rettssager angående disse forhold. Fra *Stege* bys bog s. 64—65 kender vi sagen

*) Enten en mindre løn alene til privat brug, eller en større „genant“, omfattende underhold af slottets mandskab m. m.

1537 mellem *Hemming Fikkesson*, hvis forældre Fikke og Gertrude havde skænket 4 gårde i Stege til Guds legems alter, og sognepræsten *Jörgen Lavrenson*. Da de betingede messer ikke var holdte i „nogle forledne år“, og gårdene heller ikke var lagte til hospital eller anden Gudstjeneste, fik Hemming F. sit fædregods tilbage. Ad denne vej kunde det meste kirkegods sikkert være tilfaldet givernes arvinger, dersom disse havde kunnet fremskaffe bevis for slægtskabet og det oprindelige gavebrevs ægthed. Men som det fremgår af adskillige andre arveprocesser, havde man i middelalderen kun ringe rede på fortidens slægtsforhold, og tilbageerhvervelsen af sådant gods har næppe kunnet gå længere tilbage end til de seneste slægtsled. Dertil kommer, at nogle domme viser, at arvingernes krav blev afvist, når messegodset strax var taget i brug til hospitaler eller andet kirkeligt øjemed.

Ikke destomindre er vistnok meget sådant gods tilfaldt givernes arvinger; de faldne domme har sikkert været rettesnor for mangfoldige andre tilfælde, såmeget mere som det af Stegesagen synes at fremgå, at den katholske alterpræst ikke har turdet, og den protestantiske sognepræst ikke har villet værne kirkens rett, så at borgmesteren har måttet optræde som dennes værge. Af den nævnte dom fremgår det også, at sagen ikke vilde være bleven tabt, dersom præsterne havde anvendt godset til kirkeligt brug. Det meste af sådant hjemfaldet gods er naturligvis tilfaldt adelen, hvormeget kan ikke oplyses. Nævnte Hemming Fikkesson hørte måske til den fra Holmegård kendte adelige Fikkesslægt, som forøvrigt på denne tid var ifærd med at uddø.

Dernæst er det utvivlsomt, at adelen vandt adgang til en stor mængde kirkelige len, af hvilke mange hidtil havde været betroet til gejstlige personer. Det blev nu slået fast, at adelen havde enerett til alle len. Endvidere fik adelen den såkaldte „hals og hånds“ rett over sine bønder. Hvorledes denne rett er blevet udøvet i praxis, er ikke ganske klart. Alle sager blev fremdeles førte for herreds-, lands- og retter-thing; dommen var ingenlunde lagt vilkårlig i herremandens hånd. „Hals- og håndretten“ betød vel nærmest, at også 40 marks bøder $\text{c}:$ i livssager — skulde tilfalde ham, medens disse bøder i middelalderen tilkom kronen. Endnu større økonomisk betydning havde det, at adelen da fik tiendefrihed for sine hovedgårde, mod at de holdt

deres tjenere (fæstere) til „at tiende retfærdigen“. Denne bestemmelse synes i begyndelsen at være holdt hemmelig, vel sagtens på grund af den uvilje, den vilde vække. Selv biskop Peder Plade synes ikke at have kendt den, når han 1540 skriver (visitatsbogen 137) „tienden skal ydes retfærdigen aff Korn og Qvig, til gode rede, vnder Guds oc Kongens straff, udaff Slotzherrær, Kjøbstedmend, Bønder, Drengæ (Karle), etc.“ Forøvrigt var i hin tid den forpligtelse, der var knyttet til tiendefriheden, at godsejeren skulde svare for sine bønders tiende, en ikke ringe modvægt; thi jo mere bonden skulde yde, desmindre kunde han betale til herremanden. Det indskærpedes derhos udtrykkeligt, at tienden skulde ydes med hvert tiende neg på marken, og dette deles mellem præst, kirke og konge. Hvorledes det derved har forholdt sig i middelalderen, er ikke klart. Da synes forskellige sædvaner og overenskomster at have rådet (se Roskilde jordebog). Striden herom ophører ingenlunde med de skærpede regler i 1536. Særlig på *Møn* vil vi få at høre om heftige kampe på dette område gennem mere end 200 år, idet bønderne søger at hævde gammel sædvane imod ordinansen.

Af overordentlig *politisk* betydning var det naturligvis, at adelen, ved udelukkelse af biskopper og abbeder, blev eneherre i *rigsrådet*, om end det næppe var til folkets gavn at udelukke det åndelige element af rigets styrelse. Vel var kongemagten i øjeblikket voxet adelen over hovedet; men da rigsrådet dog havde nøglen til pengekassen, forsåvidt det gjaldt *extraskatter*, som stadig krævedes, så vilde det kun være et tidsspørgsmål, når adelen vilde genvinde sin magt fra Fredrik I's tid og mere til.

Allerstørst betydning for genrejsningen af adelsvælden havde vistnok den store omvæltning i de *socialle forhold*. Middelalderens fromme konger og folk havde ved sin ærbødighed for kirkenes mænd beredt disse en så høj social stilling, at den vel kunde siges at være overdreven. Ikke alene havde enhver præsteviet mand rang med riddere og bar som disse „herre“navn, men biskopperne nød næsten kongelig anseelse. De tiltaltes ligesom kongen „Eders nåde“; i deres stift og på deres godser udøvede de så godt som alle kongelige rettigheder, alene biskopperne havde som fyrsterne rett til „at tage mænd“ : herremænd, de holdt næsten kongeligt hof og var de ledende i rigsrådet, hvor erkebispnen var formand. Denne høje sociale stilling

blev ved revolutionen kuldcastet så grundigt, at de protestantiske præster og bisper (eller, som man i begyndelsen stræbte at kalde dem, *superintendenter*) skulde med ett slag göres til de verdslige øvrigheders ydmyge tjenere; det var jo den Lutherske statskirkes idé, at kongen skulde være „øverste biskop“. Som følge deraf blev stiftslensmænd sat i spidsen for stifterne (se siden om Björn Andersöns ledelse af Ivar Berthelsöns sag), og de almindelige lensmænd blev præsternes øvrighed*). Denne uhyre sociale omvæltning kunde lettere lade sig gennemføre derved, at de fleste af reformatorerne var udgåede af almuen, vel studerte folk, men uden social dannelse. Dog er det næppe gået af uden adskillige rivninger, navnlig når de protestantiske gejstlige var af lidt fornemmere udspring.

Der er opbevaret en beretning**) om et sådant sammenstød, der giver et kosteligt og meget talende livsbillede af denne tids sociale omvæltning. Da den optrædende lensmand, *Evert Bild*, få år efter bliver lensmand på Møn og hans enke efter ham, vedkommer deres fortid også os her.

Præsten *Hans Gås* i Svendborg var af småadelig slægt; han havde under grevefejden udmærket sig på kongens parti — til erindring herom er der i Jægerspris slotshave sat ham en mindestén. Da bispestolen i *Throndhjem* blev ledig, udnævntes han 1549 til „superintendent“ der. Han udfoldede en stor virksomhed deroppe og skal være den første, der tog fat på genrejsning af domkirken. Da *Evert Bild* 1553 blev lensmand, be-

Birgitte Göye Herluf Trolles.

*) Et brev fra en superintendent til Anders Bille lyder: sin herre og patron ydmygeligen tilskrevet.

**) Meddelt i kirkehistoriske samlinger 1872 af Rördam.

gyndte denne med at fordrive bispen fra bispegården, det gamle *Helgesæter* kloster, og siden var der stadig strid imellem dem. 1559 giftede Hans Gås sig anden gang med *Benedikte Mortensdatter*, også af småadelig familie, men beslægtet med *Birgitte Göye*, *Herluf Trolles*, i hvis hus hun var opvokset. Da hun kom til Throndhjem, havde hun et brev med fra fru Birgitte til lensmanden Evert Bild's hustru, *Vibeke Podebusk*, der har gjort sig bekendt som forfatterinde af en slægtebog og en dansk krønike. Om sit besøg hos lensmanden har fru Benedikte i et brev af 7. Juni 1559 til Birgitte Göye givet følgende beretning, som er lagt inden i et langt og kærligt brev til denne hendes plejemoder.

„Min kære frænke! Det brev, som I fik (gav) mig, det jeg skulde få (give) fru Vibeke, som I havde skrevet hende til, at hun vilde være mig god for Eders skyld, så være Gud Eders løn. Der jeg kom til Throndhjem, da gik jeg strax om anden dagen og bar (bragte) fru Vibeke samme brev, og fik hende det selv og sagde hende mange gode nætter på Eders vegne, som I beføl mig. Men hun tog brevet og læste det, men hun svarede mig hverken ondt eller godt. Men da gik jeg hen og satte mig på bænken. Intet talte hun til mig, ikke turde jeg heller tale til hende. Så gik jeg hjem igen med det snarest. Jeg formoder, jeg var hende ikke velkommen.

En anden Søndag derefter sendte Evert en af sine svende til mig i kirken, om jeg vilde gå til hannem og få mig mad med hannem. Da svarede jeg svenden, at gik min husbonde, da vilde jeg og gerne gå. Da sagde svenden for mig, det han (biskoppen) undskyldte sig og kunde ikke komme på den tid. Så bad jeg og svenden sige både Evert og fru Vibeke så megen tak. Jeg vilde gå til hende efter middag. Så gik jeg hjem og sagde min husbonde, det jeg havde lovet fru Vibeke, at jeg skulde gå til hende om eftermiddagen; så svarede han mig, at det var bedst jeg gik, mens jeg havde lovet det. Om eftermiddagen gik jeg på *bispegården**) til fru Vibeke og tog min husbondes datter**) med mig. Så kom jeg gåendes derind, da sad Evert og fru Vibeke med alle deres gæster ved bordet. Så bad de mig sidde. Så satte jeg mig på bænken; men Gud véd det,

*) Altså den tidligere bispegård (Helgesæter kloster), som nu var lensmandsbolig.

**) Af første ægteskab med Marine Berildsdatter fra Assens, også af lavadel; som bondeslægt skal navnet Berildsen senere være blevet Berntsen.

hvor de tog imod mig. Men dog sad jeg der en time eller to, så stod jeg op og vilde gå hjem. Da sagde Evert, at jeg skulde sidde; jeg var nu her i landet og ikke i Danmark. Jeg skulde nu *være, hvor han vilde have mig*, og med mange bespottelige ord, som han da gav mig; men jeg vilde dog ikke sidde der længere. Så stod jeg op og bød hanem god nat. Men han blev svarlig vred på mig og sagde, at jeg skulde sidde i tusind djævles navn. Men jeg sagde, jeg vilde ikke bie længere. Så skød han mig fra sig og ud på gulvet og bad mig gå for så mange tusinde djævle, og dem vilde han befale både mig og min biskop, og bandte mig og gav mig mange bespottelige ord. Mens han så bandede og regerede, da gik jeg til fru Vibeke og bød hende godnat og undskyldte mig og, at det gjorde mig ondt, at jeg skulde komme der hannem og hende til for-tørnelse.

Da svarede hun intet andet end hun mente, at jeg var *ikke bedre*, end han måtte tale til mig, og være, hvor han vilde have mig.

Mens jeg stod og talte med hende, da slog han den ene sølvkande efter den anden ud på gulvet til min husbondes datter. Hun stod på gulvet, så alt det, der var i kanderne, kom på hendes hoved og klæder. Men jeg gik ud sorgfuld, som jeg vel måtte. Men alt det, jeg gik ud, og al den stund, han kunde råbe efter mig, der han kunde se mig, da råbte han efter mig med skældsord og befalede alt mig og min biskop tusinde djævle. Den ære gjorde han mig for alle sine gæster og der i et fremmed land*). Den alsommægtigste Gud se til hannem på min rette årsage (sagesløshed), så sandelig som jeg ikke talte noget ord, hannem og hendes kunde være til fortørnelse i nogen måde.

Kære frænke! Så var der 3 bededage, man skulde gå til kirken den samme uge. Så gik jeg til kirken, men jeg tænkte her ikke mere på Evert og fru Vibeke. Men der de 3 dage vare forgangne, og jeg var hjemgangen, da kom Jörgen Persön og en af kannikerne til mig, og sagde, at fru Vibeke havde vist dem til mig og lod mig spørge ad, hvi jeg ikke havde stået op imod hende (rejst sig op) i de 3 dage, når hun kom i kirken, og når hun gik af kirken, og om jeg vidste nogen uære med

*) Således opfattedes altså Norges stilling trods underkastelsen i 1536.

hendes slægt og venner, mens jeg gjorde hende ikke den ære, mig burde at gøre hende, når hun kom i kirken, og om jeg tror, at hun var ikke slig en kvinde, at jeg måtte stå op imod hende; det vilde hun vide hos mig. Jeg blev underlig ved denne tale og vidste ikke nøje, hvad jeg skulde svare dertil. Men jeg svarede, at jeg agtede det ikke (gav ikke agt derpå), når hun gik i kirke eller af kirke, ikke gjorde jeg heller, men jeg vidste intet (andet) med hendes slægt og venner end godt; men de forsvare dem vel selv mig foruden. Med dette svar ginge de til fru Vibeke og sagde hende det. (Der berettes nu udførligt, at fru Vibeke vilde ikke nøjes dermed, men sendte 6 andre kanniker og en borgmester med samme spørgsmål, og de fik samme svar.) Så vilde de have svar af min husbonde. Så var han ikke hjemme, men han var i kirken. Men han kom da hjem på det sidste, og de spurgte hannem ad og vilde have et endeligt svar derpå, hvi jeg havde ikke stået op mod fru Vibeke de 3 dage. Han svarede dem, han vidste der intet af, jeg stod selv tilstede, jeg måtte selv svare for mig. Men dette vidste han vel, jeg var gangen til fru Vibeke på gården; men hvor det da gik til, det vidste han ikke andet, end hans hustru og datter kom ikke glade hjem; min datter var overslagen med øl både på hoved og liv; men hvad de brøde (forbrød sig) dertil, det vidste han ikke, for han var der ikke hos; men I gode mænd var der alle hos, I vide bedst, hvor den sag gik til. Så gjorde de min årsage (sagesløshed), at jeg gjorde ikke andet, end jeg vilde ikke blive så længe, som Evert vilde, men de hørte ingen ord, jeg sagde. Men de dannemænd talte ham atter til og vilde for endelig have et svar, hvorfor jeg havde så foragtet hende og ikke gjort hende den ære i kirken, som mig burde at gøre slig en ærlig frue. Da svarede min husbonde dem, at han vidste intet at svare dertil, men hannem tyktes, at når man kom i kirken, da var det bedst at tage det vare, dem lå mere magt på end at stå og tage vare på, hvem der gik i kirke eller af kirke. (Hidtil har bispens svaret delvis undvigende, men da mændene trænger yderligere på, synes han endelig at blive vred og griber kærnen i sagen sigende:) „Men I trænger mig så hardt, at jeg skal give Eder svar til den gode kvinde fru Vibeke; da må I sige hende, at når min hustru får „sagt“ hende (∴ lader sig fæste til) nogen tjeneste, da må hun tugte hende; men beder den gode kvinde tugte sine piger og de

hende tjene og lade min hustru betime*). Hun havde været hos en god kvinde (Birgitte Göye), førend jeg fik hende, at hun véd vel at skikke sig i kirke og andensteds så, at den gode frue haver ikke behov at sætte nogen sejer på (ophøje sig over) hende udenhuse eller andensteds; men i huse ville vi vel selv forliges.“

Det gav han dem for svar, og dermed gik de hen og sagde disse svar fra dem. Men hvad bespottelige ord de have siden havt om mig der i byen, vil jeg sætte til den almægtigste Gud. Jeg haver her ingen at klage min nød for. Min kære frænke, så beder jeg Eder så gerne, at I ville ikke fortænke mig, at jeg umager Eder så meget med min lange skrivelse“. (Denne slutter med nogle gentagelser, hvori hun beder om „årsage“, „fordi jeg vel véd, de overræbe mig der, som de har gjort her“, og forøvrigt familieanliggender.)

Beretningen gengives her så udførligt, fordi den mere end mange skildringer giver os et levende billede af det uhyre sociale omslag. Man tænke sig blot, at det er anden eftermand efter erkebispens i Throndhjem, Norges primas, hvis hustru behandles således af en almindelig lensmand! Vel hører vi her kun den ene parts klage, men det er ikke vanskeligt at gennemskue sammenhængen.

På den ene side står lensmanden, Evert Bild, der var en tapper krigsmand, som drabelig forsvarede Throndhjem i syv-årskrigen**), men derhos var rå i sine sæder, vel især når han havde drukket, samt hans højadelige stolte frue, der som sagt ellers ikke var uden literær dannelse i tidens smag; det er øjensynligt, at fruene har ydet et væsentligt bidrag til den sociale omdannelse. Det ses, at fru Vibeke allerede havde fået gennemført, at forsamlingen rejste sig op, når hun trådte ind som en dronning, ellers vilde det hele optrin ikke have vakt den opsigt i byen, som det tydelig ses at have gjort. Af bispindens beretning ses også, at den overvejende stemning i byen har været på fru Vibekes side. Hun gav rigelige gilder — og selv kannikerne ved domkirken lod sig bruge som hendes gesandter.

*) Egentlig „være betimelig“, men må her forstås at „råde for sig selv“, ligesom „times“ i visen om Sten Basse må betyde råde, beslutte.

**) Ved samme lejlighed udmærkede sig forresten også bispren Hans Gås.

På den anden side står en også Dansk født biskop af lavere adel, der efterhånden lader sig fortrænge endog fra sin gamle bispegård. Han fører nu hjem fra Danmark sin unge bispinde Benedikte. Hun er opdraget i Herluf Trolles og Birgitte Göyes hjem, sikkert det åndelig fineste hus i hele riget. Skønt også Benedikte formentlig kun var af lavere adel, har hun sikkerlig følt sig langt hævet over de rå sæder i lensmandsgården. Hendes fornemhed var af en anden art, men hun har utvivlsomt ikke skyet at give den tilkende. Selv bispens ord, „at de indenhuse vel skulde vide at forliges“, tyder på, at hun har stræbt at ranke hans ryg, og gennem hendes klage, at hun ingen havde at klage sin nød for, glimter den tanke, at hun ikke havde fuld støtte af den skikkelige bisp, der alt havde lært at lide og tåle. Så er det ofte hustruen, der mere end manden hævder dennes rett og værdighed. Om den unge bispinde har måttet böje sig og rejse sig op for lensmandsfruen, vides ikke, men sikkerligt har hun ikke mægtet at dæmme op for den samfundsbølge, der gjorde de mægtige lensmænd med kongen i ryggen til de overmægtige herrer, for hvem en lille bispinde kun var et usseligt kryb.

Politisk og socialt, tildels også økonomisk, om end ikke så stærkt, som man tidligere har ment, har adelen således med kongen delt det store bytte efter middelalderens kirke, og adelens part indeholdt grundlaget for en kommende magt. Vi skal siden se, hvorledes den blev brugt og tabt. Betegnende er, at der til kirkebønnen tilføjedes: „for Danmarks og Norges adel“.

Først vil der nu spørges om, hvorledes *kongerne* benyttede den broderpart af byttet, som tilfaldt kronen. Den uhyre mængde *bispegods* blev strax inddraget som kronlen. Endnu mere gods ejede *klostrene*; på disse lagde kongen strax sin hånd, idet recessen undtog dem fra adelens hjemfaldsrett og bestemte, at de skulde vedblive at bestå, indtil beboerne døde eller drog bort; da skulde der træffes en anden ordning, hvorved der formodentlig sigtedes til fattigplejen. Men sådan ordning kom aldrig; efterhånden blev klostergodset også erobret af kronen med undtagelse af nogle enkelte klostre, der anvendtes i særlige øjemed. Domkapitlernes og kirkernes gods skulde bevares indtil videre, men overfor dette var det, at hjemfaldsretten til givernes

adelige arvinger gjaldt; der er også eksempler på, at borgerlige fik sådant gods tilbage. *Bispetienderne* blev overalt gjort til *kongetiender*, idet der dog stillede i udsigt, at de skulde anvendes til bedste for kirker og skoler. Men det var en ganske forsvindende del af disse rige midler, der fik sådan anvendelse.

Den ny tid begyndte med at rive ned. Slutningen af den katholske tid havde allerede vist vejen, da kongerne med biskeoppernes samtykke plyndrede kirkerne for guld, sølv og malmklokker til krigsudrustninger, særlig imod *Chr. II.* Også kirker havde man begyndt at nedbryde, saaledes St. *Gertruds* kirke i Stege, Rødstens kapel og måske også „Øde kirke“. Men ved reformationen tog dette en ganske anderledes fart. Mangfoldige er de kirker, som ved den tid er nedrevne, mens sognene blev slåede sammen. Tanken var, ved at indskrænke adgangen til gudstjeneste, at spare penge til vedligeholdelse af kirkerne og skaffe de tilbageblevne præster større kald. På Møn gjordes sidst i århundredet et forsøg i samme retning ved at lægge Elmelunde som annex til Borre; men det måtte kort efter gøres om, da lensmanden på Elmelunde krævede sin egen præst. Utallige billeder og fortidsminder blev udfejede af kirkerne og væggene overstrøgne med kalk.

Herved er det desværre den gode bisp Peder Plade, der fører an. 1554 påbyder han, at alle „ugudelige“ : katholske billeder og faner skulde skaffes ud af kirkerne. Især var man vred på vievandskarrene, som næsten alle er forsvundne; det er et særsyn, at her på Møn endnu opbevares adskillige, ved Magleby kirke, i Spejlsby, på provstegården og i Marienborg have. Klokkeringningen, navnlig „Mariaringningen“, der havde lydt jævnlig fra kirker og klostre, indskrænkedes nu til morgen og aften. I det hele gjaldt det at udslette sporene af den katholske kirketjeneste. I den næste periode under *Fredrik II* gik man videre. Hvad der nu findes af udstyr i kirkerne stammer i regelen fra det følgende århundrede; fra middelalderen findes sjelden andet end selve bygningen, og den havde man meget svært ved at vedligeholde, fordi man stadig savnede penge.

Man må ikke tro, at al denne plyndring og forsømmelse skete med menigmands samtykke. Ofte havde menigheden med rörende troskab søgt at værgе deres kirkelige helligdomme, navnlig klokkerne. Da en række kongebreve 9. Maj 1555 udgik til forskellige egne om nedrivning af kirker og nedlægning af sogne,

fik disse det omineuse navn „klemmebreve“, egentlig hentet fra seglet „rigens klemme“. Men ved disse samme breve blev der dog hist og her gjort lidt for at hjælpe på de fattigste præstekald. Da blev der tillagt præsterne i Elmelunde og Borre hver 8 tdr. korn af sognenes kongetiende, som de har endnu. Men disse småting ser næsten ud som spot, sammenlignet med kronens kolossale udbytte af kirkeplyndringen og løfterne i recessen. Forøvrigt blev som bekendt „kongetienderne“ efterhånden bortsolgte eller bortskændede til kongens mænd.

Men blev der kun anvendt lidet til kirkerne og deres mænd, var det dog endnu ringere med *skolevæsenet*. På dette område viser reformationen utvivlsomt en sørgelig tilbagegang.

Det er ganske vist ikke lett at lære middelalderens samfundsforhold at kende, oplysningerne herom er så spredte og tilfældige. Det faldt da ingen ind at sætte sig hen og skildre samtidens tilstande. Men noget kan dog uddrages af breve og dokumenter. I den ældre middelalder har eleverne samlet sig om enkelte fremragende mænds lærestole, og det gjaldt da lige så meget åndelig opdragelse som undervisning. Heraf synes *kathedralskolerne* at være fremgået, hvor man blandt domkirkenes kanniker havde lærere nok til uddannelse af præster og lærde. Som forberedelse hertil tjente de mindre *latinskoler*, som fandtes i købstæderne; desuden fandtes *pugeskoler* for småbørn. Når folk fra landet vilde have sine børn i stadig skole, måtte de sættes i huset hos en af lærerne i byen. Almueskolen var overladt til de faste *sognedegne*, og undervisningen i regelen indskrænket til, at degnen samlede ungdommen i kirken om Søndagen og lærte dem den kristlige børnelærdom. At folk, der for alvor troede på frelsens værk som en åbenbaret kendsgerning, også anså dette som det ene fornødne, kan i hin tid ikke undre. De gamle faste degne var næppe ganske at ringeagte; de havde i regelen nydt en mere eller mindre lærd opdragelse og var ofte præstens medhjælpere. Endnu langt ned i tiden (1600) findes eksempel på, at en sådan sædedegn tituleres „hr“, så han formodentlig har været ordineret. Men foruden de her nævnte skoler havde man som almindelige dannelsesanstalter: *klosterskolerne* med deres læsemestre, af hvilke adskillige var berømte og meget søgte både af drenge og piger. I disse skoler fik mange senere fremragende mænd deres første undervisning og opdragelse. At man da kunde have et sundt blik

på opdragelsens kunst, viser et brev, hvis opbevarelse skyldes Billernes arkiv. Den tidligere omtalte fru *Anne Rud* havde datteren *Sofie Krummedige*, der blev gift med den bekendte hr. *Eske Bille*, senere rigshovmester. Deres ældste søn *Peder* var født 1518 og kom strax til bedstemoderen fru Anne på Båhus slot; derefter blev han sat i klosteskolen Ring ved Skanderborg. Han var som barn svag både af helbred og evner. Han var i klosteskolen til sit 11. år, og da han skulde rejse derfra, skrev forstanderinden, jomfru *Mette Ovesdatter*, et brev til moderen fru Sofie. I dette forsikrer hun først, at hun intet havde forsømt ved hans undervisning, men både lokket og truet og brugt alle sine kunster; „men han haver et hårdt lærenemme og er dertil skrøbelig, så at han duer intet at røre ved med nogen hårdhed eller strengthed. Hjælpe mig Gud så sandt til min salighed, som jeg lagde aldrig så vind på noget barn i mine dage, som jeg gjorde på ham, havde det ellers kunnet hjælpe. Men han kan dog fundamenterne både på at læse og skrive. Det brev I skrev mig sidst til, det kunde han læse så redelig som sit Ave Maria. Det skal ingen nød have med ham. Men, kære fru Sofie, over alt råder jeg Eder, at når I skilles ved hannem, da sætter hannem til ingen hård mand, om I ville have en søn af ham, for han tåler det intet, för Gud vil, han fanger alderen“. I anledning af Peders hjemrejse udbryder hun: „Hjælpe mig Gud så sandt, som jeg kan ikke sige Eder denne sørgelige skilsmisse, som Peder Bille og mig er imellem. Jeg véd mig hver dag i lang tid en hjertens gråd for hannem. Vorherre haver undt ham den gave, at alle de hannem omgås, have en besynderlig vilje til hannem, og skal han med Guds hjælp blive alle sine venner til glæde“. Moderen fulgte det givne råd, thi skönt Eske Billes fætter, den hårde *Knud Pedersen Gyldenstjerne*, tilbød at tage drengen til sig, så skete dette ikke, men Peder kom i huset hos den milde *Oluf Rosenkrands* på Vallø, hvor han undervistes af en præst. Siden drog han udenlands og blev en stor mand, rigens råd under Fredrik II. Det er velgørende at høre jomfru Mette forklare sin opdragelseskunst. Ring klosteskole synes altså at have været for mindre børn med en kvindelig forstander. Andre klostere med dygtige læsemestre har været for ældre børn. Også *private skoler* hører man om i middelalderen; ialfald udsender erkebiskop *Peder Bille* (Lykke) 9. Juli 1434 et brev, hvori han forbyder, at nogen må tænke på

at begynde andre private skoler end den ene fællesskole ved kathedralen og den såkaldte pugeskole. Det var den tids kamp mellem „enhedsskolen“ og „friskolen“!

Middelalderen havde altså sit skolevæsen ordnet således, som de mente at have behov for. Hvorledes greb nu reformationen ind heri? Det mest iøjnefaldende tab var naturligvis, at klostreskolerne forsvandt, efterhånden som klostrene blev nedlagte og deres jordegods inddraget. Kun Sorø kloster blev 1586 omdannet til en lærd skole og adeligt akademi og havde som sådant en hensygnende tilværelse. Lidt af klostergodset blev skænket til universitetet og kommunitetet.

Ved *kathedralskolerne* og *latinskolerne* i byerne blev der næppe gjort videre forandring, end at *Latinens* herredømme blev yderligere befæstet; renaissancens tidsalder førte dette med sig, og der gik det meste af 200 år, inden man tog fat på at rejse „*de Danske skoler*“. Dog antages, at besøget på disse skoler væsentligt aftog, efterat de kirkelige embeder blev indskrænkede i antal og anseelse.

I Stege står endnu det gamle latinskolehus fra middelalderen; det har været i brug indtil 1818. Skolen havde en rektor og en hører, der hver havde sin klasse; hvorledes de har kunnet rummes i det lille hus, er ubegribeligt. Pugeskolen måtte holdes i en jordhytte ude på „skoleageren“ (udenfor mølleporten) i Rismarken.

Hårdest var naturligvis almueundervisningen stillet. Også her skulde Latinen på en måde herske. Forordningen af 14. Nov. 1562 forbyder at ansætte degne, der ikke kan Latin, ja, hvis sådanne var ansatte, skulde de afskediges. Det sidste er dog, som såmange af tidens love, blevet et dødt ord. Almuen holdt fast ved sine nærmeste venner, degnene. Senere blev man opmærksom på, at sædedegnene havde rett gode indtægter. Da befaledes (forordn. for Sælland 28. Jan. 1574), at degnene indenfor 2 miles afstand fra købstad skulde afskaffes, og deres indtægter henlægges til latinskolen i nærmeste købstad; til erstatning skulde så latinskolens drenge udsendes som „løbedegne“ til at gøre de gamle degnenes tjeneste. Mærkeligt er det dog, at hvor ofte de end bliver slået ihjel, finder man dog langt ned i tiden en del af de gamle degne bevarede.

Når vi således iagttager skolevæsenets forringelse, forstår man, at det vistnok er med rette, når — som ovenfor anført —

der i Danmarks riges historie (III s. 76) siges: „Reformationen havde utvivlsomt til følge en betydelig nedgang i almindelig oplysning og dannelse“.*)

Blev der da anvendt noget af de rige midler til *fattigplejen*? Også her havde middelalderen sin ejendommelige ordening, der synes at have gjort fyldest; det er ialfald sjældent, at der høres klager derover. For det første var landet vel forsynet med *hospitaller* og *plejestiftelser* med klosterlig ordening, under ledelse af de munkeordener, der havde denne tjeneste som særlig opgave, *St. Hansbrødre*, *Helligåndshuse*, *Antoniebrødre* m. fl. Foruden disse stiftelsers ret rige midler plejede herrederne at yde bidrag i korn til den nærmeste stiftelse, hvorved de erhvervede sig rett til at indlægge trængende på stiftelsen. Der kendes et kongebrev fra Fred. I til Anders Bille i Stege, hvori det pålægges ham at påse, at der ikke i denne henseende vistes nogen forsømmelse. Af sådanne stiftelser på Møn kender vi *St. Jörgens hospital* i Spejlsby, der ejede det meste af byerne Spejlsby, Ullemark og Udby og således havde midler nok til omfattende virksomhed. Tæt udenfor Stege er funden rester af en *St. Jörgens gård* for spedalske, der afsondredes så stærkt, at de måtte gå med en *klokke* eller skralde for at advare mod smitte. I byen fandtes en *St. Annægård* (hvor nu hotellet ligger), der visst nærmest tog sig af fattige. Den synes at have haft forstander fælleds med Spejlsby hospital, altså ligeledes under klosterlig ledelse. Forøvrigt var ethvert kloster et tilflugtssted for fattige, og enhver munkeordens klosterregler havde fattigpleje til en af sine opgaver. Man hører da også meget mindre om fattigdom i middelalderen end i senere følgende tider. Et proletariat kendes næsten ikke; de allerfleste havde et lille jordstykke, hvoraf de selv i nødens tid kunde have føden, skønt man deraf i hine tider brugte meget mere end i nutiden. Af Anders Billes regnskaber får man et indtryk af dette forbrugs størrelse og tillige af en vidtstrakt godgørenhed, som hans frue forestod. Når vi hertil lægger adskillige vidnesbyrd om, at båndet mellem en families medlemmer i middelalderen gjorde sig stærkt gældende,

*) En lignende dom endog på kunstens område er nylig udtalt i et Norsk kunstværk, dog vel i overdrevne udtryk, når der siges, at „renaissancen og protestantismen har *forrådet* menneskene“. Macody Lund: om middelalderens bygningskunst s. 71.

så er der sikkerlig ingen grund til at tro, at syge og fattige i hin tid skulde have været udsat for nogen særlig nød.

Hvilken forandring skete nu heri ved reformationen? Ja, man kan sige sig selv, at den måtte være indgribende, når de mange milde stiftelser forlenedes ud til adelsmænd og alt klostergodset blev inddraget under kronen. Vel blev det gjort til pligt for de pågældende lensmænd at vedligeholde stiftelsens virksomhed, men for Spejlsby kloster blev antallet af syge og fattige indskrænket til 8! Den øvrige indtægt nød lensmanden; dog skulde han stille en mand i krig. Det må dog erindres, at reformationen ikke har hele skylden for nedgangen i fattigplejen; også heri har den katholske kirke i sin forfaldstid vist vejen. Allerede Povl Eliæsön klager bittert over, at lensmændene forsømte klosterboerne og de syge. Kirken stod „vorrisløs” (værge-løs). Men det var ved reformationen, at denne udvikling rigtig tog fart. Dog blev klostrene opretholdt, sålænge deres beboere blev der, og dette varede for enkelte klostres vedkommende det meste af det 16. århundrede. Dette har vel været en medvirkende grund til, at fattigdommen først egentlig tager overhånd i det 17. årh. sammen med så mange andre ulykker. Fattigplejen måtte efterhånden overtages af herrederne, senere sognekommunerne.

Af det store plyndrede kirkegods er altså kun en forsvindende del kommet de øjemed tilgode, hvortil det i middelalderen var skænket. Udgifterne kom efterhånden til at hvile på de skattepligtige 3: de „ufri“.

Hvortil blev da de rige midler brugte? I Chr. IIIs tid til at dække udgifterne fra grevens fejde og siden til stadige udrustninger mod Chr. IIs venner. Imidlertid efterlod kongen sig dog en nogenlunde vel forsynet statskasse; men netop denne har sikkert været en fristelse for de unge kamphaner, der både i Danmark og Sverrig afløste de gamle konger. Både *Ditmarskerkrigen* og navnlig *syvårskrigen* kan for en væsentlig del siges at være førte for udbyttet af middelalderens kirkegods, om end det desuden blev nødvendigt at pålægge en række ekstraskatter.

Hertil kommer så reaktionen efter grevens fejde, der ramte borgere og bønder overordentligt hårdt. Fra Stege bys bog kender vi straffepålæggene på den ulykkelige by, og af bogen om Anders Bille, hvorledes hele flokke af bønder blev dømt fred-

løse. Formodentlig er da de sidste selvejere på Møn forsvundne, ikke 100 år derefter fandtes her kun to. Fra andre egne ved vi, at en mængde selvejere måtte købe sit liv ved at afstå sin ejendom og blive fæstere.

Når vi sluttelig vil spørge, hvem der bar skylden for alle de ulykker, der ramte folket i følge med reformationen, må der vistnok svares, at alle havde del i skylden, om end de ikke delte skaden lige. Den skyld, der falder på den *katholske kirkes ledere*, knytter sig navnlig til det sidste halve århundrede før reformationen, da de på mange måder lod middelalderens stolte kirkebygning således forfalde, at den klarligt ikke kunde stå for det mindste pust. I stedet for at sætte sig i spidsen for en sund fornyelse, famlede de imellem jammerlig eftergivenhed og dum trods, hvorved de tabte alt.

Reformatorerne var utvivlsomt varmt følende og vel menende mænd, men de grebes af den fanatisme, som enhver revolutionair bevægelse vækker. Derhos savnede de den sociale anseelse og samfundsstilling, der alene kunde sætte dem istand til at værne fremtidens åndelige interesser. De var kun alt for villige til at underkaste sig de magthavere, der kunde skaffe dem hævn over prælaterne.

Kong Christian III er anset som en brav og gudfrygtig mand. Hans dom over biskopperne er imidlertid udslag af høj lidenskab, da han gav dem skylden for, at der i 1533 ikke blev foretaget kongevalg. Forøvrigt havde krigen gjort ham afhængig af hans *Holstenske* rådgivere og hærførere.

Den *Danske adel* har en betydelig del af skylden dels ved sin tvetydige holdning i grevefejden, dels ved at svigte sine kirkelige partifæller i nøden; en undskyldning kan være, at de böjede sig for trussel om vold.

Menigmand er mere at beklage end at anklage, fordi de lod sig narre af greven og *Lybækkerne*, der bildte dem ind, at de vilde indsætte Chr. II påny. Skyld har borgere og bønder også i nogle voldshandlinger, dog forholdsvis ikke så mange, som en revolution plejer at medføre. Sammen med den gamle kirke kom de dyrt til at betale gildet.

Den væsentligste skyld i ulykkerne ligger dog i, at *Tydske herrer og krigsmænd* vandt sejren for den ny konge og derfor kunde diktere sine fredsbetingelser som i et erobret land. I de

nærmest følgende år sås da også en strøm af Tydske herrer oversvømme landet. Hvorledes dette blev stoppet, er fortalt i bogen om Anders Bille. Ingen periode i Danmarks historie har i samme grad som reformationstiden bragt Tydsk påvirkning herind. Det fortsattes efter 1560 i theologien (se Skat Rördams breve).

Efter denne lille oversigt over tidens store omvæltninger vender vi nu tilbage til Møns historie i snævrere forstand.

Anders Billes Efterfølgere.

Siden 1540 havde Anders Bille havt Møns len frit som løn for embedstjeneste. Efter hans død 23. Oktober 1555 havde hans enke, *Anne Lykke*, lenet året ud til 1. Maj 1556. I hendes tid udvirkes et kongebrev af 25. Jan. 1556, hvorved Møns fiskere fritages for at betale bådeafgift, $\frac{1}{2}$ tønde sild af hver båd. I hvert fald er det et vidnesbyrd om, at fiskeriet begynder at tage af.

Et halvt år efter sendes *Jakob Brokkenhus* og tolderen *Frands Povisk* ud til alle fiskerlejerne for at påse, at silde-tønderne bliver fuldt pakkede. Lignende kontrol med vareomsætningen begynder man også at gribe til i den nyeste tid.

Efter Anne Lykke kommer en periode af 12 år, i hvilke lensmændene skifter meget hyppigt. Det er øjensynligt en virkning af kongens forsøg på at reformere lensvæsenet til kronens fordel ved at bringe lenene på regnskab eller ialfald at forhøje afgifterne betydeligt. Det medførte riget over en stor indtægtsforøgelse for kronen; den ny ordening havde imidlertid svært ved at trænge igennem på Møn, som vanskeligt kunde lægges sammen med noget nabolen, hvad man ellers ofte gjorde for at formindske udgifterne.

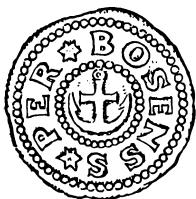
Herluf Skave til Eskildstrup, landsdommer på Sælland, fik Møns len fra 1. Maj 1556. Lensbrevet er af 8. Juni og viser, at lenet endnu er givet på afgift, men denne er forhøjet fra 600 mark (i 1536) til 900 mark. Desuden er det, vistnok med tanken om genopførelse af Stege slot, pålagt lensmanden at brænde 50,000 mursten og 50 læster kalk. Som sædvanligt skulde han afgive halvdelen af de „uvisse“ indtægter (sagefald 3: bøder, indfæstning m. m.) og stille 4 mand til kongens tjeneste. 18. Maj

s. å. får *Herluf Skave* for Stege len og *Clavs Ulfeld* for Elmelunde breve om at lade gøre nøjagtige jordebøger over lenenes indtægter og jordegods, naturligvis for at afgiften deraf kunde nøjere beregnes. Et minde om Herluf Skaves korte regering er bevaret i en erklæring fra vestre herredsting, som er værd at bemærke.

Medens den repræsentation, som bønderne undertiden kaldtes til på rigsdagene, næppe havde meget at betyde overfor de højere stænder, blev der øjensynligt lagt mere vægt på deres mening, når den i praktiske spørgsmål blev æsket på herreds- eller landsting. Stadigt tilbagevendende og brændende var spørgsmålet om forbud mod at udføre korn af riget.

I regelen var der forholdsvis kun lidt korn at udføre; hovedvægten lå på fedning af kreaturer. Særlig bønderne var mest interesserede i billigt korn til føde både for mennesker og dyr. I efteråret 1556 forelagde lensmanden dette spørgsmål for begge herredsting. Svaret af 9. Nov. fra vestre herredsting lyder, overført på nyere Dansk, således:

„Jeg, *Per Bosön i Damme*, herredsfoged i vester herred på Møn, kender og gör vitterligt med dette mit åbne brev: anno domini MDLVI Mandagen næst för st. Mortens dag var ærlig og velbyrdig mand Herluf Skave til Eskildstrup, høvidsmand til Stege len, her på vestre herreds thing og lod læse kongl. maj.s, vor nådigste herres brev om forbud på kornet i dette år, og adspurte menige almue, både kronens og riddermænds mænds tjenere, om de vilde have forbud, at kornet skulde blive udi landet og ikke udføres, og hvor længe samme forbud skulde stå. Da tilsvarede menige herredsmænd og vare begærendes, at *samme forbud måtte ske*, og at det (kornet) ikke skulde føres *af riget* før st. Mikkels dag (når den følgende høst var bjerget); men vare begærendes, at

Per Bosöns segl.

de måtte sælge det *inden riget*, hvor de kunde bruge deres næring dermed. At så udi sandingen er, trykker jeg mit signet nedenfor dette mit åbne brev, skrevet år og dag som forskrevet står.“ Seglet er bevaret med et anker som bomærke og navnet i omskrift. Kom der et godt kornår, vilde bønderne altså nok forbeholde sig at føre noget korn ud, men forøvrigt var det vigtigste for dem at blive løst fra købstadens handelsprivilegium.

Denne strid har brændt lige fra middelalderen og til den nyeste tid. Nylig var den fra Stege magistrats side ført med en næsten utrolig lidenskab, hvorom følgende dom vidner.

Hans Jensen i Sømarke (formodentlig søn af den Jens Hansen Sømarke, der 1494 nævnes som ejer af en bod på Falsterbo) havde gjort sig skyldig i landhandel og forprang. Han havde tidligere boet i Stege og var der af borgmester og råd udskreven til bådsmand, men havde ikke gjort rejsen fuld. Borgmester og råd havde tiltalt ham for herreds- og landsting 1551 og der „ladet hugge hans fred fra ham“ (erklære ham fredløs; *fordum* var skikken med dommerens tilladelse, at sagsøgeren huggede sit sværd i thingstokken til tegn på, at den anklagede var dømt fredløs; måske har denne gamle skik holdt sig på Møn, mens den andensteds forsvandt med middelalderen). Men landsdommeren havde nægtet at give denne dom beskrevet, hvorfor en anden var sat i hans sted, der udstedte dommen (formodentlig byfogeden). Hans Jensen var imidlertid fæster under *Lage Brok* paa Vemmetofte, og denne tager sig af sagen. Dommen bliver indanket direkte for herredagen, hvor Lage Brok, der ikke var god at bides med, fører sagen, idet han gör gældende, at forprang umulig kan straffes på livet. Hans Jensen bliver af herredagen pure frikendt (Rosenvinge I. 143).

Herluf Skave må imidlertid have ment, at lenet ikke kunde bære så høj en afgift m. m. Ialfald blev han der kun et år 1556—7. Kongen sender da sin mundskænk herover og lader ham få lenet *på regnskab*. Lensmanden skulde da indbetale alle indtægter i kongens kasse og selv kun beholde et fast beløb i penge og fødemidler til underhold for sig selv og mandskab (genant). Han skulde fremdeles brænde kalk og mursten for kongens regning, og da det udtrykkelig hedder, at kongen vil betale dem, der bryder kalksten, kan deraf formentlig sluttes, at man har brugt Møns kridtsten til at brænde kalk af*).

*) 1557 ²²/_s. Forleningsbrev for Niels Ulfstand, kgl. skænk, på Stege slot, som Herluf Skave sidst havde i værge. Han må årlig fra 1. Maj 1557 at regne til sin egen og sine svendes underhold samt til slottets forbedring oppebære 179¹/₂ mk. 2 ð, 3 læster byg, 13 pund 8 skp. rug, 21¹/₂ får og lam, 19 bolsvin, 101 gæs, 10 kør, 2¹/₂ td. 2 fd. smør, 200 høns, 56¹/₂ ol æg, 17 læster 3 tdr. kul, 33 læs hø og 157 tdr. gæsterihavre samt al avlen til slottet. Af de øxne, som kunde staldes på slotsavlen, skal kongen have halvparten, og „ville vi lade betale så mange øxne, som os tilkommer“. Han må beholde fjerdeparten af al

Den ny lensmand har imidlertid hurtigt set, at denne akkord var altfor streng for ham, thi allerede 8. Juni 57 må kongen give afkald så vel på kalk og mursten, som staldøxne og heste. Men året efter er det fremdeles galt; 19. April 1858 må kongen frafalde regnskabet og igen sætte lenet *på afgift* og endda kun for 200 Jochumsdalere ɔ: 600 mark (som i 1536), men til gengæld pålagdes det lensmanden at genopføre Stege slot*). Men dette gik hellerikke, thi mundskænken *Niels Truidson Ulfstand**)* passede bedre ved hoffet og i krigen end til at styre et stort len. Han kom snart i så stort underskud med afgiften, at han mistede lenet 1563. I 1566 fik han det en kort tid igen, men efter nogle få måneder var det atter galt, og siden fik han ingen forleneringer mere, og slottet blev liggende i ruiner. Som krigsmand deltog han i Ditmarskerkrigen, hvor han blev hårdt såret, og senere i syvårskrigen som tøjmester. Siden tog han ophold på Amager og giftede sig 48 år gl. med Herluf Skaves datter Margrethe 1574, men allerede året efter døde de begge med en dags mellemrum, formodentlig af pestagtig sygdom. Niels var

uviss rente, og alt det sildefiskeri, som hr. Anders Bille havde; derimod forbeholder kongen sig det fiskeri, som han selv plejer at have, så at toldereren oppebærer kongens rettighed deraf. Han skal årlig på egen bekostning lade brænde 50,000 mursten til kongen, dog at denne selv lønner strygerne, „tråsvende“ og brænderne, og 50 læster kalk, hvorved kongen også vil lønne dem, der bryder stenene, hvis det er skik, at de skulle have betaling derfor, og dem, der brænder kalken. Han skal tjene kongen med 4 geruste heste og glavind eller selv fjerde til skibs. Med bestemmelserne om lensmændenes forhold, der optoges i forordningen af 2. Juni 1557.

Kongens egen hånd.

*) 1558 ¹⁹/₄. Forleningsbrev for Niels Ulfstand, kgl. skænk, på Stege slot, som han selv har i væрге. Han skal i årlig afgift give 200 daler, 500 tdr. havre, 20 kør, 200 levende får og lam, 100 fede galte, 6 tdr. smør, 200 gæs og 500 høns. Han skal give regnskab for al uviss rente og deraf beholde halvdelen, samt for al told og vrage i lenet, som tilfalder kongen. Han skal skaffe toldereren på Brøndehøje („Brøndholde“) sin sædvanlige årlige underholdning med mad, øl og ildebrændsel samt holde toldboden med tag, ler og anden bygning. Han skal lade den plads jævne og rydde, hvor Stege slot stod, siden vil kongen ved sin bygmester og andre lade undersøge, hvor det bedst kan opbygges igen. Når det er blevet afgjort, skal Niels Ulfstand lade det opbygge og afholde udgifterne derved af den afgift, han årlig skal give; hvad han på den måde udgiver, skal han årlig gøre regnskab for. Han skal tjene riget med 4 geruste heste og karle eller med 4 værøgtige karle til skibs.

Med sædvanlige regler.

Kongens egen hånd.

***) Kaldtes også hofmarskalk.

sön af den mere bekendte *Truid Ulfstand*, der på Varberg blev så eftertrykkelig narret af *Markus Mejer* i grevefejden. Slægtskabet med Oluf Holgersön U., som vi kender fra Holmegård, er længere ude. Niels Truidsön havde efter sin moder arvet part med Lave Brok i Vemmetofte, hvortil det meste af Sømarke by da hørte. Formodentlig har denne besiddelse været anledning til, at han er bleven ansat på Møn.

De mislykkede forsøg på at bringe Møns len på regnskab med forøget udbytte synes at have bevirket, at kongen vendte tilbage til, hvad der både tidligere og senere var sædvane, at Møn benyttedes som tjenestelen for rigets øverste embedsmænd, særlig rigsadmiralen. Men herved kommer vi ind i Fredrik II's regeringstid*).

I bogen om Anders Bille er fortalt, hvorledes det vakte særlig forargelse, at han havde erhvervet sig ægt og gæsteri af Kallehave sogn, skönt dette hørte til Vordingborg len. Dette blev nu omgjort. Ved kongebrev af 29. Marts 1557 får *Bernt Grop* og hustru Anne livsbrev på Kallehave færge og færgehus mod at holde dem ved magt og gøre tjeneste til Vordingborg slot.

Ved kongebrev af 23. Nov. 1557 udskrives bådsmænd til flåden. Danske lensmænd og købstæder skal i regelen stille 10 mand hver, således også Niels Ulfstand af Stege. Samtidig ses, at 3 Norske lensmænd hver skal stille 100 bådsmænd. Det synes således, at allerede den gang vilde kongen helst have Norske matroser. De udskrevne bådsmænd skulde møde i København hos admiralen, den Norske *Christoffer Thrundsön*, og have med sig $2\frac{1}{2}$ mark til tærepeng; siden vilde kongen underholde dem.

Om de Norske skibe hedder det, at de var af størrelse 40—80 læster (en lille skonnert) med ligeledes 40—80 mands besætning. Ved kongebrev af $24\frac{1}{4}$ 1559 indkaldtes lensmændenes udrustning til søs for at deltage i Ditmarskerkrigen. Niels Ulfstand skal da møde med 6 mand; han bliver såret i den hårde kamp mod marskbønderne. Clavs Eggertsön af Elmelunde stillede 1 mand.

14. Juni 1557 falder en dom, hvorefter en adelig kvinde,

*) 1559 $20\frac{2}{3}$ tilsiges N. Ulfstand mellem de yngre lensmænd, der skulle „rende og turnere“ ved Fredrik II's kroningsfest i København 13. Aug.

der har giftet sig med en borgerlig, mister adgang til at arve kirkegods efter recessen 1536. Dette bekræfter, at hjemfaldsretten til messegodset egentlig kun tilkom adelige.

Ved samme tid omtales fra vesterherred noget gods, som Niels Stygge har fået tilbage, efterat det var tilfaldet kronen på grund af forfædres borgerlige giftermål.

Medens landgilden som regel holdtes uforandret, bliver indfæstningen jævnlige forhøjet. I den anledning hedder det i et kongebrev af 9. Juni 1557, at undersåterne skal holdes ved gammel brug og sædvane. Indfæstningen skal nøje overvejes og ikke skrues for højt op. Men kongen vil dog ikke lade sine lensmænd give afkald på nogen forhøjelse. Fra Femø klages der samtidig over, at lensmanden vilde forhøje indfæstningen, der hidtil havde været 3 gylden (ca. 10 tdr. korn). Kongen svarer, at landgilden ikke måtte forhøjes, men om indfæstningen måtte de hvergang enes med lensmanden.

I sine sidste leveår tilkendegiver kong Chr. III sit velmenende sindelag ved et kongebrev af 30. Juni 1558, hvori han advarer imod at hævde stavnsbåndet for strengt på krongodset*). Efter revolutionen af 1536 må dette have udgjort ca. halvdelen af hele Danmarks jord.

*) 1558 ⁸⁰/₆. Åbent brev, at Peder Hansen på Drejø, der beretter at være født på kronens gods i Røbøllelille (Råbylille) i Ermelunds sogn på Møn og nu at bo på kronens gods, må være fri for at deles til stavns, sålænge han vedbliver at bo der.

Kongens egen hånd.

Fredrik den andens tidsalder.

Ved år 1559—60 dør næsten samtidig de 3 gamle konger *Chr. III, Chr. II* og *Gustav Vasa*^{*)}. De havde alle indhøstet dyrekøbte erfaringer, men deres unge efterfølgere havde intet lært deraf; de måtte selv indhøste og betale for de samme erfaringer. *Fredrik II* og *Erik XIV* brændte begge af kampiver. Næppe var faderen blevet kold i sin grav, før den unge kong Fredrik kastede sig ind i det lumske overfald på Ditmarskens fri, tapre bønder. Det var farbroderen, *hertug Adolf* af Holsten, der vilde hævne bedstefaderens nederlag i 1500, og kongen fulgte med trods sine gamle Danske rådsherrers vilje. Ditmarskerne havde dog vundet en sådan respekt, at fjenderne fandt det fornødent at udruste en mere end tredobbelt overmagt imod dem både tillands og søs under den gamle *Johan Rantzaus* befaling. Ditmarskerne kæmpede med et heltemod uden lige. I en række kampe, der varede fra 2. til 13. Juni, hældede sejren endog et par gange til forsvarrets side. De Tydske hvervede landsknægte blev slået, men endelig gjorde rytteriet udslaget; dog var kampen voldsom og kom de høje herrer så nær på livet, at såvel hertug Adolf som feltherren Johan Rantzau blev sårede, medens kongens liv blev reddet af en Ahlefeldt. Navnlig var den Danske hoffane hårdt med i kampen, og mange af højadelen faldt. Her blev også Møns lensmand, *Niels Truid-son Ulfstand* hårdt såret. Hans Mønske mandskab var med både til lands og vands.

^{*)} Ved 300 års mindefesten i Upsala 1860 var forfatteren af denne fortælling med at bære fakkelt i Dalarnes nation for Gustav Vasa's minde.

Den Mønske deltagelse i den blodige Ditmarskerkrig har formodentlig bidraget til, at en kæmpevisen fra denne krig har været bevaret i folkemunde på Møn indtil 1844, da den af seminarist *Uhrbrand* blev optegnet efter en „ældgammel kone“ på Møn til Svend Grundtvigs samling. Det vides ikke, om der ligger noget historisk til grund for sagnet, der også er optegnet i flere andre egne; i hvert fald viser det en erindring om, at kongen havde været i stor livsfare. I sin Mønske form lyder visen således:

1. *Prinds* Frederik drager til Ditmarsken op med høieren hat og rosenskind.
Omkvæd: de Ditmarsker herrer havde deres *løn* forloren*).
2. De Ditmarsker herrer lode gæstebud gøre, de bade prinds Frederik til dennem at køre.
3. De Ditmarsker herrer gik sammen i råd, hvorledes de skulde prinds Frederik forråd(e).
4. Der stod er lille pige og hørte derpå, hvorledes det vilde prinds Frederik gå.
5. Om aftenen silde, da duggen faldt på, den lille pige til prinds Frederik mon gå.
6. Hun pikked på døren med fingrene små:
„Og hør Du, prinds Frederik, stat op og luk mig ind“.
7. „Nej, jeg er ej prinds Frederik af Dannemark, men jeg er en købmandssøn, som jeg haver sagt“.
8. Hun pikked på døren med fingeren fin:
„Og hør Du, prinds Frederik, stat op og luk mig ind“.
9. „Nej, jeg er ej prinds Frederik af Dannemark, men jeg er en købmandsøn, som jeg haver sagt“.
10. „For visst er Du prinds Frederik af Dannemark, Din sølvbeslagne kniv den haver Dig forrådt“.
11. Prinds Frederik han ud af sengen sprang, han tog i de låse, de døre de sang.
12. „Og hør, min lille pige, Du være mig huld, Du tænde mig lys for et stykke guld!
13. Og hør, min lille pige, Du være mit råd, hvorledes jeg skal ud af Ditmarsken gå!“

*) De andre opskrifter har *kong* Frederik. Han var netop kommen på thronen, men det er vel ikke utænkeligt, at sagnet tilhører hans prindsetid. Omkvædet i andre opskrifter har ikke „løn“, men „land“, som passer bedre; løn er nemlig den Frisiske form for land.

14. „Du sadle Din hest og vær ikke for sen,
og bind Dine klæder om hestens ben“.
15. Og da de var komne nær til den strand,
da var den færgemand gangen i land*).
16. „Jeg giver Dig daler, jeg giver Dig ni,
Du sætte mig over for alle del“
17. „Ja, gerne jeg vilde, slet ikke jeg må,
thi folk mig det forbudet har“.
18. Prinds Frederik drager ud sin sabel så blå,
så hug han den færgemand i stykkerne små.
19. Prinds Frederik tager af sine handsker så små,
så tager han fat på de årer at ro.
20. Og da de var kommen ud på den strand,
da vare de Ditmarsker herrer på land.
21. Prinds Frederik sætter end højere sin hat,
så bød han de Ditmarsker herrer god nat.
22. „Og havde Du været af adels blod,
da skulde Du have min ære så god.
23. Men jeg vil give Dig en anden mand,
et grevskab ud af mit eget land“**).

Det er denne vise, som Svend Grundtvig betegner som „den yngste af Danmarks gamle historiske folkeviser“. Ved denne tid udtørredes kilden formodentlig som følge af reformatorernes bestræbelser, men samtidig tog man fat på at opskrive, hvad man havde fra fortiden.

Ditmarsken blev derefter delt mellem sejrherrene. Vel blev den i 1500 tabte Danebrogsfane generobret, men den synes at være behandlet som hertugens bytte; den blev ophængt i Slesvigs domkirke, hvorfra den senere førtes til Kiel, hvor den for 100 år siden forsvandt på et loft.

Desværre gjorde kongen i Ditmarskerkrigen bekendtskab med adskillige Tydske troppførere, med hvem han vedblev at stå i forbindelse i de følgende år, og som æggede ham til den truende krig mod Sverrige, hvis konge var ligeså krigslysten.

*) Der menes formodentlig Ejderfloden.

***) Andensteds hedder det, at kongen gav hende Mørup ved Sorø, og denne gårds navn skulde stamme fra den Ditmarsker mø, fra hvem familien Hafner siges at nedstamme. Man kan næsten undres over, at sagnet ikke også er stedfæstet på Møn.

De vilde slås om retten til at føre de 3 kroner i våbenet — men bagved lå naturligvis hele unionsstriden. De gamle erfarne rigsråder advarede imod denne „fordærlige fejde“, men kongen fik nogle yngre mænd ind i rådet og trumfede sin vilje igennem; han siger sely, at han stolede på de Tydske troppeførere og på Lybæk, som han var i forbund med. Således gled landet ind i syvårskrigen 1563—70; karakteristisk for hidsigheden på begge sider er den måde, hvorpaa krigen udbrød.

Den 14. Febr. 1563 blev *Jakob Brokkenhus* udnævnt til øverste *admiral*, og som sådan fik han samme dag lensbrev på *Møn* som frit tjenestelen, dog med den sædvanlige forpligtelse at underholde kongens tolder på Brøndehøje i fisketiden om høsten, samt med forbehold for kongen af alle fiskerlejer på *Møn* og al vragrett*). *Jakob B.* var søn af den tidligere nævnte *Mikkel Brokkenhus*, der var med *Anders Bille* på *Gulland* 1524. Efter faderen havde *Jakob B.* arvet *Damsbo* på *Fyn*, og med sin hustru, *Susanne Ejlersdatter Bølle*, havde han fået *Nakkebølle* ved *Fåborg*. Både den Danske og den Svenske flåde (under den dygtige *admiral Jakob Bagge*) var sendt ud i *Østersøen* med sådanne ordrer, at et sammenstød næppe kunde undgås. Fra gammel tid gjorde den Danske sømagt fordring på højhedsretten i *Østersøen*, og som tegn derpå krævedes det, at fremmede skibe skulde stryge topsejlet, når de mødte et Dansk orlogsskib. Da de to flåder fik hinanden i sigte under *Bornholm* den 30. Maj, var *Jakob Brokkenhus* i spidsen med 3 skibe; han affyrede 3 skud som det Danske løsen i forventning om, at Svenskerne vilde stryge topsejlet; men de gjorde det ikke. Fra et af de Danske skibe skødes da et skarpt skud, der ramte sejlet på et af de Svenske, og disse svarede med det glatte lag. Kampen varede i 4 timer, de Danske forsvarede sig tappert, men overmagten var for stor. De 3 skibe, *admiralen* og 700 mand blev tagne til fange og førte til *Stokholm*, hvor kong *Erik* i vild jubel over denne sejr lod dem føre i et hånende triumftog gennem byens gader. Man må antage, at *Jakob Br.* har været meget langt forud for den øvrige flåde, thi denne kom ham ikke tilhjulps. Det var da letsindigt at udæske den fjendtlige overmagt. Men begivenhederne så vel ved *Bornholm*, som i *Stokholm* viser

*) Man hører ikke mere om den vragrett under *Østermarke*, der tidligere tilhørte *Vallø*. Formodentlig er den bortfaldet samtidig med *biskoppens*.

en stemning så hidsig, at det er som kanonerne går af af sig selv og folk taber al besindelse. Det var en menneskealders opsamlede krudtgas.

Jakob Br. blev holdt i Svensk fangenskab i alle krigens 7 år. En enkelt gang var han sendt til Danmark angående nogle fangers udløsning, men han måtte vende tilbage igen. Det synes ikke, at Fredrik II har stræbt at udløse ham, måske af vrede over det nederlag, som admiraleens overmod havde foranlediget. I 1565 blev Møns len endogså taget fra ham og givet til en Tydsk krigsmand. I de to år havde *fru Susanne Bølle* styret lenet. Ved siden af Fikkensvåbenet findes i Keldby kirke også malet Bølløvåbenet. Det er vel tænkeligt, at det er fru Susanne, der har forevigt sin slægt der. Man kan dog også tænke for ex. på hr. Mads Eriksön Bølle fra Tryggevælde på Sælland, der i 1531 var i en kommissionsforretning i Spejlsby. Fru Susanne flyttede 1565 tilbage til sin fædregård Nakkebølle, hvor hun fuldførte en ny bygning, som er bevaret endnu som et af vore mærkeligste minder fra hin tidsalder. Over indgangen står: „Anno domini 1559 lod Erlig og velbyrdige mand, Jakob Brockenhus opbøge dhette Hus“. Men ved sin hjemkomst fra fangensskabet lod han skrive over porten:

„Mens jeg i Sverrig fangen vaar
Da bygte min hustru denne gaar.“

Men da var hun død kort forinden 28. Juni 1569. Manden flyttede da til sin fædregård Damsbo, hvor han levede stille til sin død 17. Okt. 1577. Han kom næppe nogensinde til Møn. Ved kongens kroning 1559 havde han vægret sig ved at modtage ridderslaget, formodentlig fordi han betragtede dette som en levning fra catholicismen. Det er tænkeligt, at kongen i den anledning har næret nogen uvilje imod ham, styrket ved den ulykkelige søkamp.

Medens Svenskerne som oftest har været de stærkeste tilands og Danmark-Norge tilsøs, så var det i syvårskrigen omvendt. De Danske havde overtaget tillands, Svenskerne tilsøs. Dette har været grunden til, at Møn både i 1564 og 65 er blevet hærget af Svenskerne, som det siges et sted uden nærmere forklaring om hvor og hvorledes. Dette har formodentlig atter foranlediget, at kongen tog Møns len fra den fangne Brockenhus, hvis hustru vel ikke har kunnet lede øens forsvar. Blandt de mange indkaldte Tydskere var også *Poul Wobitzer*. Han til-

byder kongen et lån på 20,000 daler til krigsførelsen imod pant i Møn, som han så skulde forsvare. Ved lensbrevet af 4. Juni 1565 får han altså Møn uden afgift som pantelen uafløst i 10 år. Som sædvanlig forbeholder kongen sig told og åresild, og lensmanden skal stille i krigen med 6 gerustheste (ryttere).

Vi gör her bekendtskab med en af de Tydske troppeførere, som kongen fortrinsvis benyttede i de første år af syvårskrigen, og som ledede til ulykke. Povl Wobitzer havde sat en Tydsker ved navn *Willum Wolfart* til foged på Stege ladegård; denne rå person lære vi nærmere at kende ved hans sammenstød med præsten, *Iver Berthelson*. At den Tydske lensmand, mens han selv var troppefører i Svenskekrigen, har ladet sin foged råde enevældig på Møn, ses også af følgende begivenhed. Wolfart havde en handel med en skipper, som han derfor vilde holde tilbage i havnen; men kongens byfoged, *Peder Bild*, havde ladet skipperen sejle imod fogedens indsigelse. Lensmanden havde da uden videre afsat byfogeden og pålagt ham en bøde af 40 daler, samt derfor gjort udlæg i hans hus og gods. På byfogedens klage følger et kongebrev af 17. Aug. 1566 (Tegnelser IX fol. 10) til borgmestre og råd i Stege, hvori siges, at Povl Wobitzer og hans foged i hans fraværelse tiltager sig kongens og kronens rettighed af Stege, understår sig at oppebære told, cise, sagefald og andet, fremdeles at afsætte og beskikke byfoged og andre befalingsmænd, „hvilket alt befindes at være imod vort brev, vi have givet ham på Stege len“. Det påbydes, at indbyggerne nu som tilforn*) skal ligge til fadburet og på ingen måde svare Povl Wobitzer eller hans foged, og at kongens indtægt af byen skal svares til byfogeden, som derfor fremdeles skal gøre regnskab til det kongelige rentekammer. Ved et andet brev af samme dato indsættes Peder Bild igen som byfoged og fritages for bøden.

Senere, 14. Marts 1567, skriver kongen påny til borgmestre og råd, at de skal lade borgerne opskrive klart regnskab over alt, hvad Povl W. havde opkrævet af dem i pengeskat og lån. Så skulde lensmanden på Nyborg slot, *Eskild Göye*, komme til Stege at undersøge sagen nærmere. Lenet var forlængst taget fra Povl W., og kongen var meget opbragt. De 20,000 daler blev nemlig slet ikke betalt, og regeringen havde derfor været

*) 1547 havde Anders Bille dog havt byen.

så forsigtig ikke at udlevere lensbrevet, men tage det i forvaring på Københavns slot. Statholderen her, den 80 årige *Mogens Gyldenstjerne* lod sig imidlertid narre til at udlevere lensbrevet til Povl W. Da pengene fremdeles ikke blev betalt, blev kongen saa forbitret, at han lod den gamle rigsråd tiltale og dømme til at skaffe lensbrevet tilbage*); han afsattes som statholder i København og døde et par år efter. Ligeledes tog kongen ikke alene Møns len fra Povl W. 1566, men lagde endog beslag på al hans ejendom under tiltale for mislig lensstyrelse og undladelse af at betale pantesummen. Han flygtede da til sit hjemland Pommern, hvis fyrster tilsidst skaffede ham forlig med kongen. Men dermed forsvinder han.

Den ny høvidsmand i København *Björn Andersön* måtte i forvirringen nogle måneder overtage Møn, og derefter fik igen *Niels Ulfstand* lenet året ud, men da det heller ikke gik, blev Møn overdraget til den ny øverste admiral *Evert Bild*, atter som frit tjenestelen. Slægten Bild (ikke Bille) er tidligere flere gange nævnt, *Niels Olufson Bild* havde således Stege slot under kong Erik Menved. Slægten uddør med Everts søn Niels. Evert Bild havde haft forskellige store len både i Danmark og Norge; vi har alt gjort et mindre tiltalende bekendtskab med ham i Throndhjem. Sidst kom han fra Odense slot. Hans lensbrev på Stege len er af 18. April 1567, men han er vel næppe nogensinde kommet til Møn. Da flåden skulde løbe ud i begyndelsen af August, vilde admiralen gå ombord ved Dragør, men forinden døde han på Amager, måske hos formanden, Niels Ulfstand, som boede der.

Efter ham havde enken fru *Vibeke Podebusk* lenet indtil årets udgang; hende kender vi også fra Throndhjem. Hendes hovmod har vel sit udspring fra, at hun stammer fra to af middelalderens fornemste slægter: Podebusk og Krognos. Hendes fader Clavs P. var gift med *Anne Krognos*, søster til vor vel kendte *Pernille K.*, Anders Billes hustru. På nationalmusæet opbevares en udskåren trækiste med medaillonportraiter**) af ægteparret Clavs P. og Anne K. På billederne ses tydeligt nok,

*) Formodentlig har Mogens G. måttet købe det tilbage af Tydskeren. Brevet findes i arkivet, men det er klippet midt over. 1570 har Mogens G.s arvinger fået kvittering for at have tilbageleveret det.

**) Billede heraf findes i forrige bind.

at fru Vibeke har havt noget at slægte på i retning af højadel. Men det ser ikke ud til, at fru Anne har lignet sin søster Pernille. Som ovenfor nævnt har fru Vibeke gjort sig fortjent som forfatter af en slægtebog og en Danmarkskrønne. Hun døde 16. April 1596.

1. Maj 1568 har *Björn Andersön* atter midlertidig måttet bestyre Møns len, indtil dette 23. Okt. 1568 overdroges til den ny admiral *Peder Munk*.

Siden Anders Billes tid havde Møn i 13 år været genstand for en række eksperimenter, der medførte ideligt skifte af lensmænd. Ingen af disse har fået varigt ophold på øen. Stege slot lå jo i ruiner, og Clavs Ulfeldt beholdt Elmelundegård, og måske en søn efter ham. Peder Munk fik først gården 1574, hvorefter han af og til opholdt sig der, ligesom han i det hele ved traditionen er knyttet til Møn. Han beholdt lenet i 28 år.

Peder Munk var sønnesøn af den *Mogens Munk*, der overbragte opsigelsesbrevet til Chr. II fra de sammensvorne. Han skrives oftest til Estvadgård ved Skive, men han erhvervede sig efterhånden mange godser, deriblandt Demstrup ved Mariager, som vi kender fra Anders Billes historie.

Han begyndte som krigsmand tillands, var med i Dithmarskerkrigen i kongens livvagt og deltog tillands i det første år af syvaarskrigen 1563. Derefter gik han over til flåden, hvor han tjente som næstkommanderende hos *Herluf Trolle* og var med i slaget, hvor denne blev dødelig såret 1565. Da den Danske flåde næste år gik under i den frygtelige storm ved Gulland, var han en af de få, der reddedes. Efter Evert Bilds død udnævntes han til admiral og erobrede 1568 ved Reval en koffardiflåde på 150 skibe. Da han kom hjem med så rigt et bytte, blev han lovsunget af *Anders Sørensen Vedel* i et Latinsk digt. Efter krigens slutning blev stillingen som øverste admiral gjort til et af rigets høje embeder, og siden kaldtes han rigsadmiral. Ved kongens død indtrådte han 1588 i formynderregeringen for den unge konge *Chr. IV*, men fik snart en heftig strid med rentemesteren, *Christoffer Valkendorf*.

Rigsadmiralen styrede flåden og værftet, men det var pålagt rentemesteren at føre et finansielt tilsyn dermed. Peder Munk kunde således ikke få de penge, han skulde bruge, og han gav derfor Valkendorf skylden for flådens mangler. Disse kom stærkt tilsyne, da Peder M. i efteråret 1589 skulde føre prindsesse

Anna til Skotland, hvor hun skulde giftes med *kong Jakob*. Flåden kunde ikke klare sig i de voldsomme efterårsstorme, og tilsidst måtte prinsessen gå iland i Norge, hvor hun tog ophold i Oslo om vinteren. Kong Jakob kom da dertil og holdt bryllup i Oslo. Sommeren efter lykkedes det endelig Peder M. at føre kongeparret til Edingborg. Men da han kom hjem derfra, klagede han over rentemesteren, idet han gjorde gældende, at flådens dårlige udrustning var skyld i den mislykkede rejse året forud. Valkendorf blev dog frikendt, da man opdagede, at det var nogle hexe, der havde forgjort skibene og vejret(!). Så trøstede man sig med at lade disse hexe brænde, ligesom det skete i 1543, da Mogens Gyldenstjernes flåde blev forgjort (se Stege bys bog s. 73). Senere sejler Peder M. nogle gange for den unge konge Chr. IV til Norge og England. Da kongen blev myndig 1596, udmærkede han de to modstandere ved at gøre dem til rigets to højeste embedsmænd, Valkendorf til rigshovmester og Munk til rigsmarsk, der var fornemmere end rigsadmiral. Han fratrådte da Møns len, men da der i 12 år ikke blev udnævnt nogen ny rigsadmiral, fungerede han endnu en stund som sådan; altså ligesom nu fælleds krigs- og marine-minister! Da der senere klagedes over, at *Vestervig* kloster, som han havde som len, ikke var passende vedligeholdt, trak han sig tilbage fra al offentlig virksomhed 1608.

Peder Munk var gift med *Karen*, *Albert Skeels* datter fra Fussingø; hun døde barnløs 1601. 3 år efter giftede han sig påny, skönt 70 år gammel, med *Sofie*, *Peder Brahes* datter af Krogholm; de fik en datter, der døde kort efter faderen, P. Munk. Denne døde på Sødriugholm ved Mariager 31. Marts 1623 i sit 90de år. Når han opholdt sig på Møn, boede han på Elmelundegård. Derhen lader sagnet derfor *Margrethe Skelvig* af Stege vandre for at låne brudepynt af fru Karen, Peder Munks. Men da hun gik forbi Østerhøj (ved provstegården), kom en dværg ud af højen og spurgte om hendes ærende. Da hun sagde ham det, frarådede han hende at gå til Elmelunde. Vilde hun næste Lördag aften komme igen til Østerhøj, skulde hun få, hvad hun ønskede. Det gjorde hun da og fik således et prægtigt brudesmykke. Beboerne af Østerhøj har mere end én gang vist sig som Møns gode venner. Det var dem, der 1659 kastede så mange myg i øjnene på *Karl Gustav*, så han atter forlod Møn med sine krigsfolk.

Til minde om admiralen kan bemærkes, at kongen i et brev af 2. Maj 1569 til Lybækkerne giver skydningen tilsøs i den lange krig skylden for, at silden havde forladt Falsterbo.

1578 forlanger kongen oplysning af Peder M. om hans trætte med præsten mag. *Anders Foss* i Stege om nogen skovhugst i Dammeris (= Damsholte).

I præstehistorien vil vi høre om trætten med *Niels Hvid* om en gravsten.

På de øverste nu desværre brændte stolestader i Keldby kirke sås bogstaverne P. M. og K. S. De betød sikkert Peder Munk og Karen Skeel. Formodentlig har de søgt til Keldby kirke i den tid da Elmelunde var lagt som annex til Borre, hvor navnene også findes mellem 1580 og 1600. Vi møder atter Peder Munk ved beretningen om de store mageskifter.

Til Peder Munks tid hører et par Mønske rettsager, som er meddelte i Gamle Danske domme IV.

Lensmandens foged på Stege ladegård havde bedraget ham, og en borger i Stege Berent Christensön havde som hæler modtaget en „tvestyvet“ *) stud, et svin og 3 dyner, og dette havde han tilstået. Byfoged *Christen Nielsön* i Stege havde da udmeldt 24 nævninger i byen til at dömmе i sagen. Efter loven skulde nævninger ikke udtages i sager, der, som hæleri, ikke kunde straffes med 40 mark. Lensmanden havde dog fået de udmeldte 24 mænd til at love, at de vilde påtage sig sagen, og dette løfte var bekræftet ved et landthingsvidne. Imidlertid fragår de 24 løftet og hævder, at de ikke er lovlig udmeldt og derfor ikke forpligtede til at dömmе i sagen.

Lensmanden stevner dem da for Møns landsting, hvor *landsdommeren, Sören Jensön i Lerbæk*, dömmеr dem til at holde deres løfte. De indanker da denne dom for *Sællands landsting*, men landsdommeren der, Anders Drøsselberg til Vognserup, stadfæster dommen, medmindre de kunde få Peder Munks minde 3: fritagelse for løftet.

Efter sjette uges tægtedag**) kommer sagen for kongens retterthing 4. Nov. 1586, der holdtes på Tryggevelde, hvor Bo Steffensön og Jens Nielsön fører ordet for de 24 og Peder Juel (fuldmægtig) for lensmanden. Der forelå også en bythingsdom,

*) Betyder vel: med begge hornspidser afskårne.

**) Den dag en rettsag skal *tages* for.

hvorved de 24 var gjort mandhelgløse (∴ rettsløse) (!). Alle domme blev stadfæstede, men der tilføjedes, at de 24 bagefter havde adgang til tiltale mod alle 3 dommere for de 404 daler og 10 β, de var idømte for kost og tæring til Peder Munk.

Af denne sag ses, at bythingsdomme fra Stege også på den tid indankedes for Møns landsting, hvor landsdommeren da var *Sören Jensøn* i Lerbæk, men at Møns landstingsdomme atter kunde indankes for Sællands landsting, mens der dog også er eksempel på, at de kunde gå umiddelbart til kongens retterthing. Selve dommen viser, hvor meget mere personlige aftaler og løfter gjaldt fremfor lovens bogstav; det er formodentlig en levning fra den tid, da ingen skreven lov fandtes. Nutildags vilde man vistnok finde, at de 24 havde rett, når de holdt sig til, at rettsplejen ikke kunde være afhængig af et modstridende løfte. Dog må bemærkes, at bythingsdommen om mandhelgs tab kun forelå, men ikke indanket gennem landsthinget, thi ellers vilde retterthinget ikke have kunnet henvise de *rettsløse* til at søge rettergang; denne dom må være betragtet som bortfalden. Henvisningen til at sagsøge dommerne for sagsomkostninger viser ellers, at det ikke var spøg at være dommer i hin tid. Det er atter værd at mærke sig, hvorledes simple bønder har kunnet klare sig som dommere både ved under- og overrett under så strengt et ansvar. Forøvrigt er lensmandens indflydelse umiskendelig, især da det var en af rigets storherrer, Peder Munk.

I 1591 forekommer en sag, der — i modsætning til den foregående — indankes direkte fra Møns landsting til kongens retterthing. To bønder i Nøbølle, *Anders Stål* og *Hans Korri*, stredes om en studehandel. Anders havde solgt en stud på Stege gade til Hans for 6 mark, men senere solgt den til en anden for 6¹/₂ mark, idet han påberåbte sig, at studen ikke var overantvordet til Hans på sædvaneretlig måde. Dertil synes at være krævet, at overdragelsen skete „ved horn eller liødt“ (Formodentlig skulde køberen trække dyret ved hornene. Ordet „ljødt“ kan enten være lyd eller lød (farve); måske skulde dyret udtrykkelig betegnes ved sin farve; udtrykket forekommer kun dette ene sted). Sagen pådømtes først ved vestre herredsting, hvor herredsfogeden *Mathis Nielsøn i Sprov*, efter at forholdet er oplyst ved thingsvidne, idømmer Anders Stål en bøde af 3 mark til kongen (∴ lensmanden, Peder Munk) for uhjemlet

salg. Da sagen således er bleven kriminel, tager lensmanden affaire ved sin fuldmægtig *Hans Mathisön* på *Nygård*, hvilken gård således begynder at voxer lidt fra bondekår; han stævner sagen for Møns landsting, hvor landsdommeren *Sören Jensön i Lerbæk* (som vi kender fra foregående sag) stadfæster herredsthingsdommen, idet der dog gives Anders S. adgang til „lov“ 3: at sværge sig fri ved mededsmænd; det vilde han dog ikke, men forlangte dom, som han så indankede for kongens retterthing. Også her bliver dommen stadfæstet.

Man forundres ved at se, at bonden endnu dengang var så lidet kuet, at han formår at føre sin sag lige til højesterett, som ved denne lejlighed var selve herredagen 3: kongen og rigsrådet. Retterthinget kunde også holdes af kongen eller kansleren med enkelte tilkaldte dommere, ja, man har eksempel på, at retterthing holdtes af kansleren med to tilkaldte præster og en herredsfoged (bonde); men altid i kongens navn. Er kongen selv tilstede, siges det i regelen udtrykkeligt. Da Peder Munk ved denne tid var medlem af formynderregeringen, har han vel ikke deltaget i denne sags pådømmelse, hvori han jo forresten også selv på en måde var bleven part.

Med Peder Munk er vi allerede kommen ind i Chr. IV's tid. Vi vender nu tilbage til Fredr. II's regering.

I tillid til sine Tydske rådgivere og hærførere samt en ret god pengekasse havde kongen erklæret krigen et par måneder efter Jakob Brokkenhus' nederlag ved Bornholm. Men i de to første år udrettedes der ikke stort andet end at tømme kongens kasse så grundigt, at han blandt andet måtte gribe til at slå dårlig mønt og tvinge folk til at tage imod den. Ja, i sin nød udstedte kongen 28. April 1564 ordre til, at der skulde rejses en galge på torvet i købstaden, hvor enhver der ikke vilde tage kongens mønt (klippinge) til pålydende værdi, strax skulde — hænges! Endelig i 1565 blev de Tydske hærførere afskedigede, og *Daniel Rantzau* fra Holsten fik overanførselen. Da sejrede han over tredobbelt overmagt ved *Svarterå* og foretog siden sit berømte tog midt ind gennem Sverrige. Største delen af hæren var Tydske og Skotske lejetropper, men det Danske udbud var også med, fra Møn mest sømænd, men også nogle tillands. Vi vil da se, hvorledes udrustningen var på den tid. Rytteriet var delt i *faner*; den fornemste var hoffanen, bestående af kongens hofsinder; kun den havde uniform, der for hvert tog både i krig

og i fred bestemtes af kongen. Alle øvrige var klædt som de vilde, men havde i denne krig et fælles felttegn, et bind af rødt og gult (de Oldenborgske farver, der bares af officererne lige til 1867). I spidsen red „rendefanen“, de lette ryttere, der skulde rekognoscere forterrainet. En anden rytterafdeling hed „mussefanen“ et øgenavn; „at musse“ betød at plyndre, „redde“ (som det hed i 1864).

Feltherren havde en såkaldt „kendefane“, for at det kunde ses, hvor han var. Hver fane havde sin særlige farve. Danebrog*) synes på denne tid ikke at blive ført i felten tillands. I denne krig var rytteriet for første gang bevæbnet med korte rør c : karabiner.

Fodfolket var delt i store regimenter på 8000 mand, der opstilledes i firkanter på 10 geledder; en rode bestod altså af 10 mand, hvoraf den forreste var „rodemester“. Bevæbningen var en høj landse, deraf „landsknægte“. En firkant af landsknægte viser et hav af landser, desuden bar de kårde (degen). En trediedel af hæren bestod af skytter, bevæbnede med „langt rør“ (gevær“), der i anslaget hvilede på en gaffel. Ældre tids ringharnisk var nu i regelen aflagt, da man havde erfaret, at skudsår derved blev farligere. Dog mødte mere velstående borgere endnu med harnisker, der plejede at opbevares på byens rådhus. Særligt nævnes, at halvdelen af mandskabet fra Ålborg var harniskklædte. Mindre borgere mødte med spyd, „spids“, hvorfra navnet „spidsborgere“ skal stamme. Nogle var væbnede med glavind, en slags hellebard, i oldtiden kaldet spydøkse. Navnet „bøsse“ brugtes om kanoner. Ordet „kapitain“ skal på denne tid være indført med de Skotske lejetropper. Hæren afgav således et broget billede.

Tilsøs var væbningen spyd og øxe. Endnu i syvårskrigen yder Stege større bidrag til flåden end de fleste andre købstæder, som ses af følgende liste over båds mænd fra nabobyerne:

	1562	1564	1565	1579
Stege	15	40	40	10
			og 8 skibsbyggere	
Nykøbing.....	6	20	31	8
Stubbekøbing....	10	20	30	8
Vordingborg....	4	10	20	5

Sammenlign Stege bys bog s. 147.

*) Danebrog var oprindelig et splitflag, der hejsedes i en flagsnor særlig tilsøs. Når det senere skulde bæres tillands, måtte splitten bortfalde, og *flaget* blev da en *fane* som stutflag på en stang. Burde ikke denne naturlige forskel lovfæstes?

Den blodige syvårskrig, der var ført med rasende forbitteelse fra begge sider særligt ved gensidige plyndringer, blev endelig sluttet ved freden i Stettin 1570, da alt blev ført tilbage til stillingen før krigen, dog med den fordel for Danmark, at Svenskerne udtrykkelig opgav deres fordringer på Gulland. Begge riger fik rett til at føre de tre kroner. Frugten for begge parter var almindelig forarmelse. Man havde brugt fortvivlede midler for at skaffe penge. Først og fremmest greb man strax til påny at plyndre kirkerne. De tre foregående konger havde vist vejen; man skulde næsten tro, at de anså disse plyndringer for en Gud velbehagelig gerning, fordi kirkens midler var indsamlet i den katholske tid. Men var der virkelig noget mere at tage? Menighederne må have værget nogle af deres helligdomme, eller der har siden været anskaffet ny, og domkirkerne havde tidligere tildels været skåned. Strax ved krigens begyndelse 1563 udgik befaling til *alle* kirker, også domkirkerne, at indsende alle penge og kostbarheder, så der kun blev en kalk og en patene tilbage ved hver kirke; senere bemægtigede man sig også kirketienderne, dog var man i 1569 så nådig, at kirkerne måtte beholde så meget af kirketienden, at der kunde anskaffes de nødvendige kirkebøger, nemlig *Hans Thomesens* psalmebog, *Niels Jespersens* gradual (koraler med noder til) samt bibel og ordinans, og disse bøger skulde med jernlænker smedes fast til degnestolen! *Chr. IV* fortsætter i samme spor, da han 1601 tager landsbyklokkerne til kanonstøbning. Men da var det endelig lykkedes at betage bønderne lysten til at indløse klokkerne. Heldigvis havde disse barbariske befalinger samme ejendommelighed, som samtidens lovgivning: de blev kun delvis gennemførte. Dog ser vi, at Borre og Magleby en snes år senere har måttet anskaffe sig ny klokker. De øvrige kirker synes at have beholdt de gamle.

I bogen om Jakob Sunesön s. 66 er berettet, hvorledes denne (i forening med biskoppen af Roskilde) havde skænket betydeligt jordegods til rigelig forsyning med vin og brød for alle kirker i Roskilde stift, altså også de Mønske. Dette såkaldte „*vingods*“ var nu blevet forlenet til forskellige herrer, der undlod at opfylde forpligtelsen til kirkerne. Kong *Fred. II* har virkelig påtalt denne forsømmelse, men det synes ikke at have hjulpet. Ialfald klager provsterne 1569 over, at kirkerne var forfaldne og så arme, at de ikke kunde bekoste brød og vin, hvorfor bønderne

måtte „skyde skinderskud“ (sammenskud ved udsugere*), ligesom de gør ved gilder, når der mangler øl! Provsterne beder derfor om lidt hjælp hertil af — kirketienden! 1568 tillod kongen dog, at Borre kirke for dette år måtte beholde sin tiende for at reparere kirken. 1576 tilstodes der præsten på Bogø ophold i Maribo kloster og 1591 lovedes der ham den første ledige fæstegård på øen, hvilket altså er oprindelsen til præstegården. Efter krigen synes kirkerne dog at have fået tienden igen. Men det kunde være af interesse at undersøge, hvor „vingodset“ er blevet af.

Da kongen inddrog *bispetienderne* og gjorde dem til kongetiender blev der sagt, at de skulde anvendes til støtte for kirke og skole. Ovenfor er forklaret, hvor lidt der skete i den retning. Lidt skete der også i Fredr. II's tid, men det antog nu mest den form, at enkelte tiender henlagdes til købstædernes skolevæsen. Et eksempel herpå haves fra Møn, da kongen i 1581 skænkede Fanefjords kongetiende til „skolemesteren“ i København, det vil sige den pædagogiske professor ved universitetet. Dette er måske foranlediget ved, at en sådan professor, *Jens Christensen*, fra 1557 til 1561 var sognepræst i Stege. En af de stærkeste anker mod den katholske kirkeordning var den, at præsterne ved domkapitlerne „annekterede“ landsbykald, som de da lod besørge ved vicarer, som gjorde det for en billig penge, mens de selv tog indtægten. Vel blev dette ofte forbudt, men det skete alligevel. Nu tog protestanterne fat på samme vis. Landsbykald annekteredes til købstadspræster, som i den anledning holdt en kappelan; undertiden blev kappelanen boende i byen (såkaldet „residerende“) og tog på landet om Søndagen ligesom løbedegnene. En del af disse residerende kappelanier blev 1803 omdannet til katheketembeder, og senere til overlærere i byen, men de beholdt kappelanens oprindelige indtægter fra landet (måske også i Stege). Ordet annektere har derved fået betydning „at redde“.

Men endnu kunde der findes minder fra den katholske tid. Først 1574 byder et kongebrev at fjerne alle side-altre i kirkerne. Samme år gør Roskilde landemode et forsøg på at afskaffe de gamle messehagler; både præst og degn skulde i kirken bære „røklin“ ɔ: en linnedfrakke (rok); men messehaglen sejrede dog tilsidst. I 1580 er der en lensmand, der forbyder at bekoste

*) Dette udtryk kan nærmest gengives ved nutidens „at give en omgang“.

„unyttige ting“ til kirkerne, men han tilføjer også, at der mængsteds nedbrydes bedre stole, end der kommer istedet. Af alt dette kan det ses, at strømmen fra reformationstiden — at afklæde kirkerne så nøgne som muligt — fortsættes århundredet ud.

I fredstid fik kirkerne i regelen lov til at beholde den beskedne tiende, dog blev der ofte pålagt dem at yde bidrag til andre øjemed, således måtte alle kirker på øerne 1593 bidrage 3 daler hver til opførelse af regensen i København. Da Borre præstegård brændte 1595 (den brændte igen 100 år derefter), fik præsten hjælp til at bygge den op. Det samme var vel tilfældet, da præstegården i Hjertebjerg brændte i 1582 og igen 1588.

Ved ordinansen var det påbudt, at begravelser skulde foregå ved en kirkelig handling; da nu præsterne begyndte at tage betaling derfor, blev dette 1592 af formynderregeringen forbudt så strengt, at de præster strax skulde afsættes, der tog sådan betaling, hvilket aldrig nogensteds i riget havde været brugeligt.

I den katholske tid havde præster og degne på landet vistnok været meget jævne folk; det var jo ofte vicarer, der besørgede præstetjenesten for meget ringe betaling. Som ugifte var deres fordringer ikke store. De har som de øvrige bønder taget del i det almindelige fælledsskab, hvilket vel kunde være både ondt og godt.

Nu blev opgaven at få landsbypræsterne bedre uddannede og *højne deres sociale stilling*. I det øjemed blev det forbudt præsterne at nedlade sig til at deltage i bøndernes gadestævne, skønt præstejorden lå i fælledsskab med byens jord, hvis dyrkning lededes ved hjælp af gadestævnet. Præsterne beholdt endogså „herre“tittelen. Men ulykken vilde, at man fandt på, at grænsen mellem overklasse og underklasse netop skulde drages imellem præst og degn, og deraf udspandt sig en 300 årig krig, der sikkerlig har gjort mere ondt, end de fleste tænker sig. De sociale klasseforhold griber stærkere end noget andet ind i historien.

I Stege bys bog s. 132 er nævnt *kalendehuset* fra den katholske tid, hvor herredets præster og degne samledes den første i hver måned, og hvor medlemmerne havde adgang til at indføre gæster fra egnen, endog kvinder. Disse sammenkomster havde utvivlsomt været et socialt bindemiddel; men tidens skødesynd: overdådig brug af mad og drikke, havde ikke kunnet tæmme. En degn var endog bleven dræbt af sin egen kudsk på

hjemvejen fra et kalendegilde. Biskop Plade ivrede stærkt imod disse gilder, kalendehuset i Stege blev solgt til den Latinske skolemester; men så megen pris satte deltagerne på gilderne, at de blev fortsatte på omgang mellem præsterne, om end sjældnere end før. I hvert fald Tirsdag efter St. Hans landemode holdtes kalend, hvor herredets præster og degne med hustruer samledes for at modtage meddelelse fra landemodet. Men øvrigheden søgte at drage snævrere grændser. Herremænd og bønder måtte ikke indbydes, for at de ikke skulde misforstå noget. Degne måtte ikke selv holde kalend, og når der var et sammenskudsgilde, behøvede degnene ikke at deltage. Ved gildet måtte der kun gives 4 retter mad til præsterne og 2 retter med Dansk øl til kudskenene. Gæsterne skulde være udenfor markeskellet, inden solen stod op! Bestræbelsen gik øjensynligt ud på at højne præsternes sociale stilling; der toges afstand såvel fra degne som borgerlige folk.

Men degnene lod sig ikke således skyde tilside. De havde et godt rygstød hos menigmand og børnene. Desuden havde de jo tildels samme fordømmelse som præsterne. Efter ordinansen skulde de jo være Latinsk studerte folk, Latinen var jo målestokken; men degnene kunde ofte ligeså meget Latin som præsten. Næsten alle studenter var theologer, og ofte sad, hvad vi nu vilde kalde theologiske kandidater, i degneembeder. Man må ingenlunde opfatte Holbergs Per degn fra det 18. årh. som et virkelighedsbillede af de gamle degne i 16. årh., der tildels var arvede fra middelalderen.

Forholdet mellem præst og degn blev derfor efterhånden meget pinligt, det blev til en social krig, der måske mere end meget andet har bidraget til at hemme den åndelige udvikling på landet. Præsten havde på sin side den gældende lov, som stadig indprentes af bisp og landemode; degnene skulde være deres sognepræster „hørige og lydige“, og dette fik et særligt skarpt udtryk deri, at de skulde gå med bud og breve til og fra lensmanden, biskoppen og provsten. Stadig klages der over degnene, og ligeså ofte tiltales de af landemodet. Roskilde landemode 1591 kritiserer f. ex. degnenes sang. De skulde kunne Danske psalmer og „Latine sang“. „Den fejl skal dadles hos degnene, at de i sangen ikke holder den sidste node“ — af denne formaning er altså opstået den modsatte unode, som degnene i nyere tid fik skyld for, altid at slæbe den sidste

tone — „at de ikke udtaler stavelserne tydeligt, og at de ikke böjer sig under bönnen“. Og så hedder det tilsidst „men de er svirebrødre og sladderhanke“. Så bittert var forholdet blevet. Dette havde utvivlsomt ordnet sig lett, dersom præst og degn havde fået lov til socialt at leve sammen på omgangsfod.

Det kan nok forstås, at præsterne har ønsket sig helt fri for den daglige plage og derfor har rakt hånd til at få degnene afskaffede, hvilket vi ovenfor så blev forsøgt ved forordningen af 1574; men den blev mange steder et dødt ord, der ikke kunde overvinde den stille magt på landet, hvor man holdt fast ved de gamle degne. Senere vil vi høre meget mere om degnekriegen.

Det var også ofte svært at få bugt med mange gamle folkeskikke fra den katholske tid. Længe kæmpedes der således imod „korsebørden“. Ved midsommerstid, når såtiden var endt, havde præsten plejet at bære korsets mærke over markerne og velsigne både dem, mennesker og dyr. Dette måtte de protestantiske præster ikke, og bønderne gjorde det da selv, men fortærede da også selv de medbragte fødevarer. Regeringen måtte her nøjes med et forlig, hvorefter bønderne måtte fortsætte korsebørdens, når de vilde dele fødevarerne med præst, degn og de fattige! Med tiden blev det ændret til en offerdag, der atter senere afløstes af bededagene. Krigen imod Majfesterne begynder også allerede nu og fortsættes i flere århundreder.

Ved ordinansen havde menighederne gennem de „bedste sognemænd“ fået indflydelse på valget af præsten. Men herved opstod nu en stor vanskelighed. I den katholske tid kunde der jo ikke være tale om præsteenker. Men nu! hvad skulde man gøre ved dem? der var ingen midler til enkepension. Snart trængte den sædvane igennem som en uskrevet lov, at eftermanden *skulde* gifte sig med enken. Dette fik en væsentlig indflydelse på præstevalget; den der vilde vælges, måtte indgå denne forpligtelse. Der haves endog eksempel på, at kongen (1584) lader foretage nyt valg af præst, fordi den først valgte ikke vilde gifte sig med enken*). Denne sædvane blev slået så fast, at den holdt sig i 2—300 år også efterat bønderne havde mistet valget. Men også andre forpligtelser kunde der opstilles for valget. Således berettes fra Sælland 1558, at en præst

*) Formodentlig har manden forud lovet dette, men brudt sit løfte, da han fik enken at se.

for at blive valgt lovede at være sine sognefolk hørig og lydig og lade sig afsætte, når han ikke holdt denne forpligtelse.

Man kan således nok öjne tegn til, at menigmand på landet efter bedste evne har strittet imod, når udryddelsværet kom ham for nær. Men med udgangen af århundredet bliver i de fleste egne hans modstandskraft brudt ad en anden vej, som siden skal omhandles.

Præster efter reformationen.

I Stege bys bog s. 165-8 er fortalt om de to første protestantiske præster, *Jörgen Læwridsön*, der 1545 nævnes som provst på Møn med det Latinske navn: Georgius Laurentii, samt hans eftermand, den pædagogiske professor, *Jens Christensön*.

Allerede 1561 nævnes dennes eftermand, *Niels Jensön Fædder*, som var digter efter tidens lejlighed. På vers har han skildret Ditmarskerkrigen 1559, og dette digt er optaget mellem Peder Syvs kæmpeviser II 313, hvor de 34 prosaiske vers dog stikker grelt af imod middelalderens folkepoesi. Fædders psalmer blev dog sunget af samtiden, og kritikeren Lyskander hylder ham som digter. Som skik var giftede han sig med formandens enke, *Anne Pedersdatter* 1538—1616. Hun var datter af rådmanden, Peder Siunesön i København, og blev, 15 år gammel, gift med „skolemesteren“ Jens Christensön, der 1557 blev præst i Stege. Da denne døde 1560, gifter hun sig med Niels Fædder, men denne synes kun at have været et års tid i Stege, da han rejste til København for at studere og blive promoveret til magister. Dog synes han ikke at have opgivet sit embede i Stege. Da han døde 1565, var enken i Stege og har nok ment, at det tilkom også den følgende præst her at gifte sig med hende*). Men da denne ikke vilde (han var nok trolovet med en anden), flytter hun til København og gifter sig der med sin første mands efterfølger, den pædagogiske professor Jakob Svendsön. Da denne også døde få år efter 1571, levede hun som enke i 45 år,

*) Det siges, at hun vilde have en præst, Jörgen Lukassön, kaldet til Stege, gifte sig med ham — og således beholde Stege sogn!

og da hun døde 1616, blev hun omtalt i universitetets program for dette år, så hun må vel have været en ualmindelig kvinde, 3 gange embedsenke.

Paludan I 477 nævner slet ikke Niels Fædder, men sætter i hans sted en anden litterair mand, *Niels Pedersön*, forfatter til den fantastiske „Gullandske hypothese“ om Cimbrers og Gothers indvandring i den fjerneste oldtid over Gulland. I Wibergs præstehistorie sammenblandes også disse to; men Niels Pedersöns ansættelse på Møn er fantasi, formodentlig fremkaldt ved, at Niels Fædder i nogle år havde forladt sit embede. Dennes umiddelbare efterfølger var *Ivar Bartholini*, hvis levned giver et fortrinligt livsbillede af de kirkelige tilstande i Fredr. II's tidsalder, hvorfor vi vil dvæle noget nærmere derved.

Reformationsårhundredet fremkalder ikke på Møn nogen fremragende ordfører for den kirkelige vækkelse, ingen præst af Peder Plades skole. Fredrik II's tid tilhører *theologien*, dels den herskende orthodoxy, dels den lærde kritik.

Allerede tidlig havde der været forskel mellem Luthers og Melanchtons opfattelser. *Philip Melancton* var den milde eftergivende mand, der efter Luthers død kom i strid med de ivrigste Lutheranere. På flere punkter nærmede han sig de reformerte, og hans tilhængere kaldtes Philipister. Mange af dem, der på denne tid studerede i Vittenberg, blev stærkt påvirkede af ham. Det var således tilfældet med den berømte Danske theologiske professor *Niels Hemmingsön*, der udøvede en mægtig indflydelse hjemme og ude ved tale og skrift, samt havde en kostskole i sit hus, hvor vi har set, at Anders Bille havde en søn i lære. Fra de orthodoxe i Tydskland blev han imidlertid anklaget for vranglære; han måtte tilbagekalde flere af sine lærdomme og blev dog tilsidst afsat. Som pension fik han et af de gamle kannikedømmer ved Roskilde domkirke, og der levede han i høj anseelse til sin død 1600.

Vi skal her gøre bekendtskab med en af hans elever, som der en stund blev taget adskilligt hårdere på end på hans berømte mester.

Iver Berthelsön (Ivar Bartholini) var født i Middelfart ca. 1530. Hans fader, der var fisker, har fortalt sønnen et syn, som han engang oplevede. Han og nogle andre fiskere havde efter strengt arbejde trukket sine både på land og tændt et bål at varme sig ved. Da så de et havuhyre i en kvindes lignelse komme op af

vandet og nærme sig dem. Stor rædsel greb dem, men en mand tog mod til sig, greb en brand fra ildstedet og gik imod uhyret. Da skreg hun højt, flygtede og styrtede sig i vandet. Manden var stolt af sin bedrift, men kort efter kom en hel flok sådanne havfruer op af vandet igen. Da løb alle fiskerne bort i angst; men havfruerne greb brandene i bålet og kastede dem i luften. Da ilden var splittet, søgte de tilbage til havet med høje skrig. Det varede længe, inden fiskerne turde give sig ud på havet igen. Denne historie har Iver Berthelsön fortalt, måske som et varsel om sin egen livsskæbne; men da historien stammer fra reformationstiden, skal den vel snarere være et sindbillede på, hvorledes reformationens Ild blev slukket.

Iver B. tog fat på studeringen i København og med anbefaling af professor Niels Hemmingsön og understøttelse af kongen blev han 26. Okt. 1556 indskrevet ved universitetet i Vittenberg. Han må altså have udmærket sig ved fortrinlige evner. I Vittenberg virkede Melanchton endnu, og Iver B. er sikkerlig blevet stærkt påvirket af ham. Efter 2 års ophold der, tog han magistergraden og kom 1558 tilbage til København, hvor han blev optaget i Niels Hemmingsöns hus for nedsat betaling. Ved kong Chr. III's død nytår 1559 skrev han et minde-digt på Latin. Samme år blev han professor i retorik (talekunst) ved universitetet. Indtil da var der ikke andet ejendommeligt ved hans livsbane end, at hans gode evner havde bragt ham hurtigt frem fra fiskerens hytte til universitetets lærestol. Men nu kommer der noget til gennembrudd i hans natur, der bringer ham til at stræbe efter martyriet som profet og reformator.

I anledning af mange mærkelige tegn i sol og måne og flere kometer, navnlig det forfærdelige tegn på månen og sværd og spyd i skyerne, skrev han et bodskrift, hvori han advarede mod tidens laster (særlig overdådigheden). Den 29. Okt. 1560 havde der raset et forfærdeligt tordenvejr, der havde ramt Nikolaj kirke i København, hvor alteret var blevet søndersplittet, samt Peterskirken i Malmø, hvis kirkespir brændte. Det var netop disse to kirker, hvorfra reformationsprædikenen var udgået; og dette måtte i særdeles grad virke forfærdende. Dette bodskrift tilegnede han Niels Hemmingsöns (anden) hustru, Marine Madsdatter med tak for de velgerninger, der var vist imod ham.

Samtiden må have følt sig bitterlig ramt ved denne tordentale. Han kom i så voldsom strid med sine kolleger ved universi-

tetet, at de endog fordrev ham fra hans stilling der. Da han et år efter atter søgte ansættelse, blev han henvist til den laveste lærerplads. Forbittret herover forlod han København og drog atter til Vittenberg 1563, hvor han 1565 udgav et Latinsk skrift om dommedag i samme retning som bodskriftet. Da var syvårs-krigen i fuld gang, og hans advarsler havde forsåvidt fået en skæbnesvanger baggrund.

Denne dommedagsprædiken tilegnede han kurfyrste *August af Sachsen*, som var svoger til Fredr. II. Kongen rettede sig meget efter denne svogers råd, og formodentlig har dette været grunden til, at Iver B. i sommeren 1565 vendte tilbage til København. Ingen vidste bedre end kong Fredrik, at samtiden kunde trænge til en tordentale, og det er øjensynligt, at han hele tiden har sat megen pris på Iver B. Da universitetet fremdeles kun vilde overlade ham den ringeste lærerplads med en løn af 60 daler årlig, så tager kongen sig personlig af manden og skriver 4. Sept. til biskop *Hans Albertsön* således:

„Vor synderlig gunst tilforn! Vider, at efterdi sognepræsten i *Stege* er død og afgangen, og sognefolket der sammesteds haver brøst for en sjælesörger, og vi erfarer, at hid til København skal være kommen en god lærd mand ved navn mester Iver: da bede vi Eder og begære, at I vilde forordinere og fordre (befordre), at fornævnte mester Iver nu bliver kaldet til *Stege* og der blive sognepræst, og I vilde alting derudi til det bedste forhjælpe, på det almuen med en god Guds ords tjener og sjælesörger uden længere forhaling må blive försörget“.

Skrevet fra Helsingborg.

Ved udtrykket „forhaling“ sigtes rimeligvis til, at kappelanen formodentlig har måttet besörge embedet under formanden, Niels Fædders, lange fraværelse.

Kongebön er befaling, og trods valgretten ifölge recessen bliver Iver B. kaldet til sognepræst i *Stege*. Men også her lå der flere snarer for hans fod. Den ovennævnte præsteenke Anne Pedersdatter, der havde været gift med de to foregående præster, mente nok, at den tredje præst også tilkom hende. Hun synes at have arbejdet for at få en anden*) valgt, men kongens indgriben har nok forstyrret denne plan. Da så Iver Berthelsön ikke

*) som Anne dog nægter at have kendt.

vilde gå i tøjet, blev hun meget misfornøjet med at skulle forlade kaldet; i sin vrede slog hun sig sammen med slotsfogeden for at hævne sig på præsten. Fra 1565 til 66 havde Pommeraneren, *Povl Wobitzer* — som oven nævnt — Møn i urettelig besiddelse, og han havde indsat sin landsmand, *Willum Wulfort* til foged på Stege ladegård. Denne foged var en rå person, villig til at tjene enkens hævn. Han havde i ladegårdens (hvor posthuset nu ligger) borgestue ladet male på væggen et billede af præsten, som folkene kastede til måls efter, om end han siden forklarede, at billedet skulde forestille fanden og hans moder. Til gengæld sigter Iver B. fogeden for at besøge Anne gennem en bagdør, hvorfor han anfører vidner uden dog at ville beskyldte enken for noget ondt. Fogeden indgiver så en klage over præsten, hvori denne beskyldes for at have købt sig løs fra sin trolovede, samt, at han plejede at udelade „exorcismen“ af dåbsritualet. Foruden forsagelsen indeholdt ritualet nemlig dengang endnu en djævlbesværgelse, der lød: Far hen ud, Du urene ånd! Men dette vilde Philipisterne have afskaffet. Alt dette må være foregået i løbet af vinteren 1565—66, thi i sommeren 66 bliver lenet taget fra Povl Wobitzer, og snart efter ham er den Tydske foged formodentlig også forsvunden. Imidlertid var klagen indgivet til stiftslensmanden hr. *Björn Andersön*, der midlertidig også havde måttet overtage Møns len. Hr. Björn indstævnedes da Iver B. for sig, men denne mødte ikke, idet han angav som grund, at han ikke havde turdet rejse til København, fordi Wulfort havde undsagt ham på livet, hvilket også blev bevist. Da så fogeden er kommet bort, stævnes præsten ind for konsistoriet, som bestod af universitetets professorer, hans bitre fjender. Her dømmes han strax for ulydighed mod stiftslensmanden ved at udeblive efter stævningen; når der til dommen tilføjes „med mindre han kunde afbede det hos kongen“, tyder dette på en forestilling om, at Iver B. havde støtte hos kongen.

Så kom hovedforhandlingen om ritualet. Lensmanden, hr. *Björn*, optræder som anklager, idet han spørger: „Må nogen gøre noget imod kongl. majestæts ordinans for sin egen person?“

Iver B. svarer: Jeg har intet forandret af alt det, som står i håndbogen uden det ene ord „Far hen ud, Du urene ånd“, og jeg har istedenfor forklaret folket den rette dåbens brug. Og det har jeg gjort, fordi jeg har været adspurgt af frugtsommelige kvinder, om det skulde tros, at børnene før dåben er besatte.

Bispen *Hans Albertsön* spurgte:

Hvorfor har I på egen hånd forandret det, som det kun tilkommer øvrigheden*) at ændre?

Iver B. Jeg har ikke gjort det andensteds end der, hvor mig tyktes, jeg kunde og måtte gøre det, fordi det ikke var mod Guds ord. Ikke har jeg heller forandret noget, men aleneste ladet det være ude og ikke brugt det, fordi min lærer dr. *Niels Hemmingsön* og jeg har confereret derom, og han mente, at de ord burde vel med rette lades ude.

(Dette skulde Iver B. ikke have sagt, thi det var et rammende slag mod Niels H. og adskillige af de andre dommere. Herefter er domfældelsen uundgåelig.)

Niels Hemmingsön svarede i vrede: „Mester Iver, jeg har aldrig bedet Eder at forandre noget i kongl. majs ordinans“.

Iver B.: Det har jeg hellerikke påstået.

Derefter optoges sagen tildoms.

Niels Hemmingsön lagde for:

Var det så, at hver måtte følge sit eget sind, da var det ikke fornødent, at der var herrer og konger til. Derfor må ingen forvende det på egen hånd, som gode, vise og forstandige mænd med kongen have samtykt. Men hvo, som det gör, bør straffes. Dog håber jeg, at kongl. maj. vil handle mildelig med mester Iver, skönt han har forset sig.“

Hertil sluttede sig alle de andre, men Ivers ven, *Erasmus Lætus* (Glad), sagde: „Vel kan jeg ikke dömmе mester Iver til at gøre imod sin samvittighed, men det ved jeg vel, at han burde have spurgt Eder, hr. biskop.“

Universitetets rektor vendte sig da til stiftslensmanden og sagde: „Kære Björn! disse dannemænd dömmе allesammen, at ingen ærlig person må forandre noget i kirkeskikkene af sin egen myndighed, og derfor tykkes dem, at mester Iver har ilde gjort.“

Bispen föjede dog formildende til, at han kunde tages til nåde, når han vilde afstå fra det, han havde gjort. Det erklærede mester Iver sig villig til. *Niels Hemmingsön* sluttede sig hertil med det for ham selv varslende ord: skismatikere ere altid bleven tagne til nåde, når de have villet afstå fra deres mening**).

Dernæst blev det fortalt, at Iver B. skulde have sagt, at det

*) Man mærke sig denne ytring af Jakob Erlandsöns eftermand.

**) Hvilket dog er noget andet end at afstå fra gerningen.

ikke var nødvendigt at fremsige indstiftelsesordene ved *nadveren*, og man var derved inde ved kærnen af den Philipistiske nadverlære. Iver B. forklarede imidlertid, at han den foregående aften havde haft en samtale med hr. Björn Andersön, og derunder havde han sagt, at nadveren ikke havde sin kraft af disse ords oplæsning, de indeholdt kun en historisk beretning til erindring om Herrens lidelse og død. Skønt denne forklaring åbenbart var mere Calvinisk end Luthersk, lod dommerne sig dog nøje dermed, vistnok fordi mange af dem har stået på samme standpunkt og ialfald nødig vilde ind på et så brændende spørgsmål.

Så kom klagen over den ophævede trolovelse. Iver B. havde været trolovet med Kirsten Sörensdatter fra Ribe. Han forklarede da, at man ikke havde holdt, hvad der var lovet ham ved trolovelsen (formodentlig med hensyn til medgiften), og de var da blevet enige om at skilles, idet han havde givet en affindelsessum.

Niels Hemmingsön udtalte da: „Det har altid været holdt her i riget, at folk, som ere trolovede og have vidnesbyrd og bevisning derom og have givet hinanden fæstensgave, de folk ere ægtefolk for Gud*) og verden. Nu er det bevisligt, at dette er tilfældet med Eder, mester Iver og denne pige; thi ere I ægtefolk.“

De andre dommere holdt navnlig på, at Iver B. ikke måtte gifte sig med nogen anden, sålænge denne pige var ilive. Her-til sluttede sig stiftslensmanden, idet han dømmer, at da Iver B. ikke har holdt sin tro og love, bør han ikke at gifte sig, sålænge denne hans fæstemø lever.

Det er øjensynligt, at konsistoriet med megen flid undgår at udtale sig om den theologiske kerne i sagen. Alle holder sig alene til mester Ivers ulydighed mod øvrigheden; dette var jo det ømme punkt i den ny statskirke, hvor vi ser lensmanden lede sagen imod præsten, som for dette forhold erklæres skyldig. Formodentlig er straffen lagt i kongens hånd. Da ordinansen truer opsætsige med straf på liv og gods, er heraf formodentlig opstaaet den fortælling, som gengives i Wibergs præstehistorie, at Iver B. virkelig skulde være dømt fra livet, men benådet med fængsel. Herom vides dog intet, H. F. Rördam har heller intet

*) Denne udtalelse i Niels Hemmingsöns mund er mærkelig. Han siger dog ikke dermed, at de ikke kunde skilles, men det skulde ske lovformeligt som med ægtefolk. Selv var han således skilt fra sin første kone. Den katolske kirkes strenge forbud mod skilsmisse overholdtes ikke mere.

derom. Straffen blev ialtfald, at mester Iver mistede sit embede i Stege og blev sat i forvaring i Sorø kloster, der på denne tid brugtes som fængsel for præster samt til forsørgelse af mænd af den lærde stand. I Februar 1567 bliver han bragt til Sorø, hvor Magister Morten Pedersøn da var „abbed“ og forstander. Forinden har Iver B. afgivet en erklæring, hvori han først takker kongen for dennes store nåde og mildhed, at han ikke bliver hensat i evigt*) fængsel. Dernæst lover han aldrig at forbryde sig således mere, men være abbeden lydige i alle henseender. Endvidere lover han ikke at skrive noget som helst om den almindelige gudstjeneste, sålænge til kong. maj. mig denne sag af sin gunst formildendes vorder, hvorom han beder hans kgl. maj. for Jesu Christi skyld.

(Skrevet på Københavns slot 13. Feb. 1567).

Bag den hele retsforfølgelse skimtes der tydeligt en mod Iver B. venligt sindet konge, og dette skulde også snart give sig mærkelige udslag. Det viste sig hurtigt, at forpligtelsen til ikke at skrive om kirkelige spørgsmål ikke blev overholdt, ja, han fik endog i klosteret adgang til alle fornødne bøger og hjælpemidler. Dette kan næppe være sket uden kongens vidende og vilje.

Iver B.s venner, forfatteren *Rasmus Glad* og hofpræsten *Niels Kolding*, fik ham overtalt til at indsende et bönskrift til kongen, hvori han erkendte sin fejl på egen hånd at have afveget fra ritualer; men han forklarede derhos, at sin opfattelse af besværgelsen havde han hentet fra Niels Hemmingsøn, der i sine skrifter havde udtalt det samme. Da Niels H. fik dette at vide, blev han höjlig opbragt og skrev på Latin et brev til Iver B. hvori han bebrejder ham dette skarpt og tillige sigter ham for at have brudt med sin trolovede for at svinge sig op ved et adeligt giftermål. Nu blev mester Iver forbitret og sendte Niels H. et langt brev, hvori han angriber denne på det voldsomste. Han udbryder endog i raseri: „Gid du vilde leve lige så ren i ægteskab, som jeg i ugift stand! Jeg vil ikke sige mere.“ Hvis dette brev er blevet meddelt kongen, har det formodentlig bevirket, at Iver B.s bönskrift forblev uden virkning. Unægtelig spiller den store Niels Hemmingsøn ikke nogen tiltalende rolle i denne sag.

*) Herom havde der altså været tale, måske har lensmandens dom lydt derpå, men kongen har benådet ham med fængsel indtil videre.

Imidlertid kom mester Iver i åbenbar nød; han fik vel føden frit i klosteret, men klæderne skulde han selv skaffe sig; men det kunde han ikke, han havde mistet alt. Da vinteren 1569 nærmede sig, havde han kun pjalter på kroppen. Imidlertid var der kommen en ny Sællands biskop, magister *Povl Madsen*.

Til ham henvendte Iver B. sig i brev af 8. Decmb. 69 og bad, om hans sag måtte blive genoptaget af upartiske dommere. Han krævede kun retfærdighed. Men herved har biskoppen næppe kunnet røre.

Imidlertid hænder det, at kongen engang i løbet af vinteren på gennemrejse kom til Sorø. Mester Ivers venner, formodentlig hofpræsten, minder da kongen om den fangne mand og får tilladelse til at føre ham frem for kongen. Han kom da i sine pjalter, men talte sin sag så vel, at han strax blev løsladt af fængslet og formodentlig også forsynet med klæder. Ja, kongen skal endog have sagt, at i statssager var der ingen, hvis mening han lagde større vægt på end kansleren *Johan Friis's*, men i tros- og samvittighedssager satte han mest pris på mag. *Iver Berthelson*.

Kongen gik et stort skridt videre. 1570 var mester Iver kommet ud af fængslet, men han havde da intet at leve af. Da indsatte kongen ham 2. Jan. 1571 til abbed i Ringsted kloster, næste år tillagdes ham yderligere to kongetiender og indtægten af et kannikeembede i Århus. Da abbed Morten Pedersøn blev flyttet til Roskilde, fik Iver B. 30. Okt. 1572 Sorø kloster, så han nu var abbed der, hvor han for to år siden havde siddet som fange!

Året efter giftede han sig nu virkelig med en adelig dame*), *Else Mule* fra Fyn. Hans tidligere fæstemø må formodentlig være død. Børn af et sådant ægteskab ansås for ufri; derfor kaldes en søn efter moderen („søn af Else, mag. Ivers“) og får således plads på Sorø adelige akademi sammen med kongens sønner; vel også udslag af kongens gunst.

Her i Sorø var Iver B. i sit ess. Klosteret var hovedstation mellem København og Korsør. Fremmede fornemme rejsende plejede at tage ind her på vejen. Efter sit udenlandske studium var Iver B. veltalende på flere sprog, selv lærd og fuld af interesser. Kongen har sikkert sat megen pris på at have en så vel

*) Man må tænke på sigtelsen i Niels Hemmingsøns oven omtalte brev.

egnet mand på denne plads. En tydsk lærd berømmer i sin rejsebeskrivelse det lykkelige Sorø, der styres af den lærde Iver, som dyrker kunst og sprog. Særlig syslede han med historie; ved at iagttage indskrifterne og våbenskjoldene i Sorø kirke kom han ind på Hvideslægtens historie, til hvilken han forfattede en „genealogi“, som den ovennævnte abbed Morten Pedersön benyttede til sit skrift om samme slægt. Iver B. sendte sit arbejde til sin velynder, biskop Povl Madsön. Efter kongens opfordring skrev han en *Danske rimkrønike**) om alle Danske konger til billeder, der blev indvævede i tapeter**) på Kronborg slot. Ligeledes skrev han et smukt mindedigt over kansleren Johan Friis († 1570). Endelig var det Iver B., der i klosterets bibliotek fandt *Adam af Bremens* nordiske kirkehistorie, som derefter blev udgivet af Anders Vedel.

Kongens gunst for Iver B. var næsten overvældende; han vilde også have givet ham indtægten af et kannikedömmе i Roskilde; men det fik hans modstandere ved universitetet forpurret.

Men kongegunst er heller ikke at lide på. Da dronning Sofie fik sin landsmand, *Peter Reedtz*, (stamfader her i landet for denne slægt) herind, blev han hoffets yndling, og Iver B. måtte da afstå det skønne Sorø til ham 1580 og selv flytte tilbage til Ringsted kloster. Her syslede han i sine sidste leveår med at istandsætte den gamle St. *Bendts* kirke med de mange kongegrave fra Valdemarernes tid. Et kongebrev af 4. Okt. 1582 pålægger i den anledning alle landsbykirker i stiftet at betale $\frac{1}{2}$ daler af hvert pund korns indtægt dette år til abbeden i Ringsted, Iver Berthelsön, til istandsættelse af Ringsted kirke. Atter er det landsbykirkerne, der skal betale; således havde kirketienderne mangesteds ærende. Mester Iver lod en del af gravstenene forny, for at gravenes plads ikke skulde glemmes, og dette er kommet senere tiders undersøgelser tilgode. Nu netop er kirkens istandsættelse gennemført i dens oprindelige skikkelse.

I Ringsted levede Iver B. dog kun 3 år; han døde her 8. Sept. 1583 og er begravet i St. Bendts kirke. Hans enke lod udføre en gravsten, og på denne kan det måske skimtes, at hun følte sig som adelig, thi hun kalder ham hverken abbed eller forstander, men „befalingsmand“ over Ringsted kloster, det vil sige det samme

*) Forfatterskabet til denne krønike blev længe tillagt Elsebe Brokkenhus.

**) af disse tapeter findes en del opbevarede i nationalmusæet.

som lensmand, hvad han dog ikke kaldtes officielt. Fru Else synes at have bevaret mandens historiske interesser, siden hun giftede sig påny med den bekendte historieskriver *Niels Krag*. 1585 befaler kongen Elsebeth, Iver Berthelsöns enke, at udlevere, hvad han havde skrevet af Danmarks historie. Fru Else synes at have løst spørgsmaalet praktisk ved at gifte sig med den kongelige historieskriver. Af hendes 7 Børn med Iver B. blev de fleste knyttede til kirke eller skole. Sönnen Berthel antog moderens adelige navn, Mule.

Iver Berthelsön har öjensynligt været i besiddelse af de fremragende evner, som betegner så mange af det 16. årh.s mænd, men også disses blandede egenskaber, stærke lidenskaber og mangesidige interesser. Han er en renaissanceskikkelse, der har en del tilfælleds med den i Stege bys bog skildrede *Jens Mikelsön Mönbo*, der var en snes år ældre. Særlig er Iver B.s skæbne typisk for efterreformationens theologiske stridigheder. Derfor er her fortalt så udførligt om ham, skönt han kun var et par år i Stege. Hans virksomhed i den sidste del af hans liv minder os om den i slutningen af det 16. årh. levende interesse både hos mænd og kvinder for fædrelandets historie og fortidsminder. Forsåvidt var Iver B. en af *Anders Sörensen Vedels* medarbejdere.

Iver B.s efterfølger i Stege 1567 blev magister *Hans Mogensön*, der var professor i København og altså formodentlig en af mester Ivers modstandere. Fra ham haves et brev om trolovelsens betydning. Af den foregående fortælling ses, at ved trolovelsen betragtes ægteskabet som retslig indgået, medens vielsen alene var kirkens velsignelse. Derfor var det skik indtil langt ned i det 19. årh., at de trolovede straks flyttede sammen. Men dette har mester Hans villet afskaffe, idet han krævede, de trolovede isåfald skulde skrifte og „afløses“ inden vielsen. Ligeledes klager han over, at tiendeyderne på Møn ikke vilde tiende efter ordinansen og ikke „give deres jord beskreven“, som de andre have gjort i Sællands stift. Han nævner, at bønderne dog havde samtykket i at yde nogen forhøjelse over den hidtidige sædvane, men hellerikke denne overenskomst var bleven fyldestgjort. Formodentlig er det denne aftale, som bønderne siden oftere beråbte sig på, således 1651. Men naturligvis, når man

havde ranet kirkegodset, måtte byrderne falde på de skattepligtige. Disse stridigheder har vel sagtens bidraget til, at Hans Mogensøn kun blev i Stege i 3 år, 1570 blev han forflyttet til Skåne, og 1578 blev han den ovenfor omtalte biskop Hans Gås's (med hvem Wiberg forveksler ham) efterfølger på Throndhjems bispestol († 1595). 1570 blev magister *Anders Mikkelsøn Foss* præst i Stege. Han stammede fra Antvorskov, hvor en nær slægtning af ham var prior. Denne har rimeligvis udrustet ham til at studere i Tydskland, Frankrig og Nederlandene. Ved hjemkomsten derfra blev han rektor for Antvorskov klosteskole. Fra Stege blev han 1583 kaldet til biskop i *Bergen* (Stege var ofte et trin til Bispestole). I Bergen fik han en lignende dyst at udkæmpe som Hans Gås i Throndhjem. Anders Foss var en dygtig, myndig, men også heftig mand, der havde svært ved at være lensmanden, *Peter Thott*, tilstrækkelig underdanig. Striden gik så vidt, at lensmanden sigtede bispinden, *Marine* Rubberts datter *Geisandt*, for trolddom; og det var i hin tid ikke spøg. Biskoppen måtte gentagne gange rejse til København for at klage sin sag, men det hjalp ikke, han måtte bøje sig. På disse rejser besøgte han altid sin gode ven, den berømte *Tyge Brahe* på Hven.

Anders Foss var en meget lærd mand. Skönt der ikke er bevaret ret meget af hans historiske arbejder, er hans plads i litteraturen dog værd at lægge mærke til, da vi dermed kan øjne det tidligste udslag af modsætningen mellem den ideelle og realistiske behandling af historieforskningen. Repræsentanten for den førstnævnte retning er *Anders Sørensen Vedel*, sin tids ypperste kæmpe for Dansk åndsliv, idet hans store livsmål var at skaffe modersmålet sin rett, genopføre fædrelandets historie og bevare dets minder. Under dette sit arbejde var han ingenlunde fremmed for den historiske kritik, han har også anvendt den overfor Saxe, og ingen havde klarere end han stillet *sandhed* som historieforskningens opgave. Men sandhed er ikke blot det, der kan måles med passer og tal; åndsvirkeligheden omfatter ikke alene viden, men også den poesi, der har skabt myther, sagn og sange. Det er strømmen fra disse kilder, der gör sidste halvdel af 16. århundrede så tiltalende, da rigets ypperste mænd og kvinder kappedes om at opmuntre den gerning, som Vedel var ordfører for. En sand historiker må også have nogen digteråre. Således fik vi ikke alene den efter tidens lejlighed ypper-

lige oversættelse af *Saxe*, men også den første udgave af vore bedste *kæmpeviser*. Hans behandling af disse er ganske visst efter nutidens smag altfor fri og lidet kritisk; han tillod sig endog selv at tildigte hele rækker af vers. Men han gav derved viserne en ikklædning, der ligesom genfødte dem i *datidens* smag. Om end disse selvlavede vers ikke altid står mål med visens egne, så vidner de dog om, at Vedel var virkelig digter, f. ex. det berømte vers, der af ham er föjet til Dagmarvisen:

„Hun kom uden tyng, hun kom med fred, hun kom goden bonde
til lise.
Havde Danmark altid sådanne blomster, man skulde dem ære og
prise“.

Desværre fik Anders Vedel ikke tid og lejlighed til at fuldføre, hvad han havde drömt om, at skrive Danmarks historie. Vi måtte nøjes med Hvitfeldts krönike, der egentlig kun er en kildesamling. Vedel fristede nemlig samme skæbne som hans ungdomsven Tyge Brahe. De faldt i unåde i nedgangstiden under den følgende regering, der fratog dem arbejdsmidlerne. Tyge Brahe drog til udlandet; Vedel blev her hjemme og syslede til sin död med sine store drömmen. Trods iøjnefaldende modsætninger bevarede de to stormænd deres indbyrdes venskab til det sidste. Havde Vedel kunnet låne nogen energi og hensynslöshed af Tyge Brahe og denne noget af Vedels sagtomdighed, var det sikkerlig gået dem begge bedre.

Over disse forhold kastes et kort, men ret skarpt lys ved yttringer af *Anders Foss*. Denne lærde mand nævnes som grundlæggeren af den historiske kritik og har formodentlig tilhört den realistiske strømning og modstanden mod Vedels poesi. Da han stod i nært venskabsforhold til Tyge Brahe, hvem han jævnligt besøgte på Hven, er der grund til at tro, at A. F.s kritik fandt anklang på Uranieborg. Tyge Brahe var jo selv i flere retninger i opposition til samtidens videnskabelige og sociale opfattelser, om end han var overlegen nok til at bevare det personlige venskab med begge Anders'er. Det er ikke meget, det vi ved om Anders Foss, men nogle træk er vistnok karakteristiske. Allerede det, at han kom i en så voldsom strid med lensmanden i Bergen, at der endog var tale om sigtelse for trolddom, kan tyde på, at der i Anders Foss' hus har været hyldet visse „moderne“ anskuelser, som har vakt anstöd hos lensmanden Peter Thott*). Vi ved,

*) Skulde øgenavnet „Pe'r Tott“ ikke stamme fra denne strid?

at A. F. havde forfattet nogle Latinske registre over Danske kongeslægter, hvoraf kun et enkelt blad nu er bevaret. De omtales rosende i en brevveksling mellem historikerne Lyschander og Pontanus, der havde lært Foss at kende hos Tyge Brahe på Hven. Senere skrev han en skarp kritisk bedømmelse af Saxes historie, hvori sagnene hånligt betegnes som „fabler, ikke meget sikkrere end vore æventyr om Per, Povl og Esbern Askefis“. Han har også forfattet nogle fortegnelser og annaler, der nu er tabt. Alt dette viser tydeligt nok modsætningen til Anders Vedel, der sikkerlig har haft rigelig anledning til sine hyppige klager over de lærdes optræden imod ham. Tillige ledes tankerne hen på den såkaldte „*Hvenske krønike*“, der formentlig er et slags indlæg i striden og derfor her skal kortelig omtales, idet her fremsættes en litterær *hypothese*, der måske kan stå ved sit værd, indtil den måtte blive modbevist.

Den nævnte krønike er opbevaret i Dansk oversættelse fra 1603, men den meddeler selv, at den oprindelig var affattet på Latin, og originalen fandtes da hos professor *Jens Jakobsøn Venusinus* (o: fra Hven), der døde 1607. Denne Hvenske krønike er en usigelig kåd, for ikke at sige rå karikatur af de verdensberømte Niflungesagn, særlig således som disse havde formet sig i det Tydske *Nibelungenlied*. Navnene på hovedpersonerne i dramaet er derfor Tydske: Sigfrid, Gynther, Grimild, Hagen, o. s. v. Forøvrigt havde også Danske kæmpeviser om dette emne hentet mere eller mindre stof og navne fra Tyskland; man kendte dengang endnu ikke de Islandske gengivelser i eddaer og sagaer. Men hvorledes hænger det sammen, at de store verdenshelte er bleven bosatte på den lille ø, Hven!?! og hvorledes er det gået til, at det mægtige drama er blevet omsat i en så forvrænget skikkelse, at selve Sigurd Fofnersbane er blevet til en ynkelig og latterlig figur?

Det snurrige påfund, at lokalisere Nibelungenlied på Hven, må utvivlsomt være opstået på den tid, da den lille ø spillede en rolle i Uranieborgs glandstid 1576—96. Da samledes om Tyge Brahe en skare af studerende ungdom både fra ind- og udland, og der har sikkert været ført et muntert liv. Ved samme tid må striden have været brændende mellem de to retninger, som her er kaldet Vedels idealisme og Anders Foss' Kritik, og de unge matematikere har vel sagtens nærmest hyldet kritiken. Da har en lystig svend lavet en parodi på de Tydske sagn,

måske var han selv en Tydsker, og dertil har han naturligvis brugt det fælleds lærde sprog Latin, og adskillige lærde udtryk og forklaringer, der tilligemed hele stilen viser, at krøniken ikke er af folkelig rod. Parodiens kerne er den pudsige lokalisering på Hven, hvor verdensheltene optræder med hele hære i blodige kampe. Den lærde forfatter har hellerikke manglet enkelte tilknytningspunkter for parodien. Niflungesagnet foregår for en del i „Hunaland“ hos hunnerkongen Atle; men Hunaland kan også skrives „Hvenaland“, da u og v bruges i flæng, — altså er det Hven! På øen har der levet et vistnok ældgammelt sagn, der forøvrigt går igen overalt, om to jættekvinder, der vilde flytte Sælland over til Skåne, men tabte af forklædet den jord, der blev til Hven. Disse kvinder har måske allerede dengang været kaldt Grimild og Hvenild. Så behøvede der kun at tilføjes en række stednavne på Hven, der udstyredes med 4 ridderborge o. s. v. Stednavnene er formodentlig meddelt af en på øen hjemmehørende student, og lokaliseringen er i det hele gjort så flinkt og var således i tidens smag, at selv Anders Vedel siden tog den for gode varer og satte noget af den ind i sin udgave af kæmpevisen, som han dog har holdt fri for krønikens råheder. Man kan dog ikke gå i rette med Vedel herfor, når vi ser, at endog *Svend Grundtvig* har behandlet den Hvenske krønike som et gammelt Dansk folkesagn, idet han støtter sig til, at nogle Færøiske folkeviser har nogle tilsyneladende lån fra samme krønike. Dog har man på Færøerne bevaret de Nordiske navne, Sigurd, Høgne, Gunnar, Gudrun m. fl., medens man hverken har optaget lokaliseringen på Hven eller karikaturens udskejelser.

Når disse bemærkninger om den underlige Hvenske krønike her har fået plads ved omtalen af *Anders Foss'* forfatterskab, er tanken ingenlunde at sigte den høj lærde biskop for at være krønikens forfatter, men vel at denne er udsprunget af den samme tankegang, der dikterede Anders F. hans hånlige bedømmelse af Saxes sagnhistorie. Måske kan man gå et skridt videre ad gætningsens vej med hensyn til, hvem der var krønikens forfatter. Tanken ledes naturlig hen til den mand, i hvis besiddelse den oprindelige Latinske original fandtes. Den senere professor *Jens Jakobsøn Venusinus* var en søn af præsten på Hven og har derfor tilegnet sig øens navn. Han var en alsidig lærd mand, der afgjort tilhørte oppositionen, hvorfor han endog en stund var afsat fra sit embede. Hans hovedfag var fysik, men han beskæf-

tigede sig også med historieforskning og har deri sluttet sig til den kritiske bedømmelse af Saxe. Efter at Vedel var falden i unåde, og historieskrivningen var sunket tilbage i de Latinske folder, blev Venusinus endog „kongelig historiograf“ og døde i Iver Berthelsøns tidligere plads som „abbed“ i Sorø. Hans studeretid ligger omkring 1580; om han har studeret hos Tyge Brahe, vides ikke, men som indfødt Hvenbo har han sikkerlig stået studenterkredsen der nær. Han *kan* således have forfattet Hvenskrøniken, men har ialfald været ven med forfatteren, der har overladt ham det oprindelige håndskrift. Det kan endnu bemærkes, at krøniken indeholder en bidende satire over adels-hovmoden, som Tyge Brahe så stærkt havde udæsket ved sin forbindelse med en borgerlig kvinde. Hvorledes man derom har tænkt på Uranieborg, er ikke tvivlsomt.

Den altid standende strid mellem de to modvendte livsanskuelser endte foreløbig med Anders Vedels fald. Der skulde gå mere end 100 år, inden Dansk historieskrivning blev genoptaget, og 100 år til, inden man tog fat i Anders Vedels spor. Hvor går strømmen nu? Hvilken af de to Anders'er har nu overtaget? Hvis jeg ikke var bange for at bruge et ordspil, kunde jeg fristes til at sige, at i den sidste menneskealder har en Fosse-dur gået over landet. Mange længes nu efter en ny Anders Vedel.

Som præst i Stege efter 1583 nævnes *Jesper Christensøn*, hidtil præst i Magleby.*) Han nævnes i Stege bys bog s. 41. Smstds. s. 44 nævnes en kappelan *Niels Persøn Foss*, formodentlig af Anders Foss' slægt. Rektor ved Københavns universitet dømmer ¹⁰/₄ 1600 studenten Peder Fox, søn af hr. Niels i Stege,

*) Ved kongehyldingen 1584 (prinds Chr. IV) møder af Møns præster:

Provsten Jesper Christensøn i Stege,

Præst Jens Nielsøn i Magleby,

„ Lavrids Jensøn i Østerborg,

„ Lavrids Mikkelsøn i Keldby,

„ Niels Andersøn i Fanefjord.

Ved næste kongehylding 1608 har Møns præster valgt tre udsendinge:

Provsten Rasmus Nielsen i Stege,

Præst Niels Hansen i Elmelunde,

„ Anders Abrahamsen i Borre.

Af de her anførte navne Østerborg og Borre kan ses, at det sidste har fået overhånd omtrent fra år 1600.

til at betale sin kost hos sin lærer. Denne Peter Nielsön Foss gör Paludan til præst i Stege strax efter, hvilket dog ikke kan være tilfældet. Disse sidste præster såvel som de følgende i første halvdel af 17. årh. har ikke gjort sig kendt ved noget. Det er nedgangstider i Chr. IVs tidsalder, frugten af reformationens store fejlgreb at lægge afgørelsen af rent kirkelige anliggender i den verdslige øvrigheds hånd alene.

Her kan være plads for en mærkelig præstehistorie, der af alle ældre Mønsbeskrivelser (Paludan, Viborg, Kålund, Sandvig) er sat i forbindelse med Møn.

Fra 1564—78 var magister *Niels Hvid* (på Latin: Nicolaus Albinus) præst ved Helligåndskirken i København. Han var en meget yndet prædikant, samtidig med Anders Mariager ved Nikolaj kirke og Rasmus Katholm ved Frue kirke. I en dagbog fortælles, at professor Niels Hemmingsön om disse 3 præster havde skrevet følgende Latinske vers:

„Andreas docet, movet Albinus, delectat Erasmus“
(Anders lærer, *Hvid bevæger*, Rasmus glæder).

Som sognepræst ved Helligåndskirken var Niels Hvid i bestyrelsen for Helligåndshuset (senere Vartov), der ejede en del jordegods i Fanefjord sogn (M. H. III). Formodentlig har han været på en tilsynsrejse herovre. I hvert fald er der knyttet til ham en mystisk historie fra Fanefjord kirke. I denne lå en gravsten af marmor, som Niels Hvid skal have ført bort med sig uden at spørge lensmanden, Peder Munk, om lov. Da denne fik underretning herom, klagede han til kongen, der gav Niels Hvid en drøj irectesættelse. Dette må være foregået omkring 1570. Angående marmorstenen henvises til beskrivelsen af Fanefjord kirke.

Forøvrigt var det ret almindeligt at skaffe sig en gravsten endnu i levende live og dertil at benytte ældre gravstene, hvorpå der da anbragtes ny indskrift. Niels Hvid må have haft en tilbøjelighed i den retning, så at han endog engang til bliver inddraget i en sådan sag. 1578 var han bleven biskop i Skåne; her foregår en begivenhed, der får en højst tragisk afslutning; men da den giver et mærkeligt tidsbillede, skal beretningen tilføjes her.

I 1585 havde biskoppen af kirkeværgen ved Lunde domkirke købt en gravsten og ladet den bortføre. Da det viste sig, at den var lagt over en mand af Ulfstandslægten, blev denne slægts

hoved *Hack Holgersön U.* (senere rigsmarsk) til Hikkeberg højlig opbragt og klagede til kongen. Bispem erklærede da, at han var ganske uvidende om, hvem stenen tilhørte, og kongen søger da i flere breve til slægten at stille dem tilfreds.

Imidlertid var der i Skurup (Skåne) en præst *Jakob Nielsön*, der tidligere på grund af et smædeskrift imod Henrik Brahe var bleven afsat efter kongens udtrykkelige ordre, skönt Brahe havde tilgivet ham og understøttede ham i byen Væ. Det synes, at flere af højadelen har moret sig over præsten med de lystige viser.

Jakob Nielsön har formodentlig havt lyst til at hævne sig på biskoppen; han benytter så „tyveriet“ af gravstenen til en nidvise „på 91 vers“ over bispem. Denne vise udbredes overalt i Skåne og finder øjensynlig genklang i højadelige kredse. Ved et sådant gilde i Lund sang Jacob Nielsön visen, og den vakte så stort bifald mellem de drukne herrer, at de med en Bille og en Ugerup i spidsen drog til bispegården, hvor Jakob Nielsön sang visen igen, og hvor der desuden øvedes forskelligt hærværk. Derefter bliver Jakob Nielsön arresteret og ført til København, hvor universitetslærerne erklærer ham for skyldig, men dog indstiller ham til benådning. Ikke desto mindre bliver han af rådstueretten, der skal bestemme straffen, dømt fra livet og virkelig henrettet! På vejen til skafottet skal synderen have lavet et vers, der lød:

„Skal nu mester Jakob miste sit liv,
föör hanen den gal,
så er dog bispem en tyv,
for stenen han stal.“

Af denne dom og nogle andre eksempler udleder Kolderup Rosenvinge den slutning, at sædvaneretten medførte, at æreskænderen skulde lide den straf, som fulgte med den forbrydelse, som sigtelsen gik ud på. Straffen for Kirkeran var naturligvis døden.

Man må antage, at sammenhængen har været den, at Ulftanderne har forsömt at betale afgift for gravpladsen, at kirkeværgen da har ladet stenen, som synes at have været uden indskrift, sælge til biskoppen, der må have været ivrig efter at skaffe sig gamle gravstene. Men at nogen har turdet vove at forgribe sig på et højadeligt gravsted, er blevet opfattet som en oprörende hån mod slægten. På den anden side har både universitetet og Københavns borgerskab øjensynlig støttet biskoppen.

Forøvrigt siges det (Wibergs præstehistorie), at Niels Hvid tog sig sagen så nær, at han sørgede sig tildøde. Han var kun 55 år gl., da han døde i Lund 12. Juni 1589. Han har ligget begravet i domkirken foran alteret ved kvindestolene „under en hvid sten“. Skulde det alligevel være marmorstenen fra Fane-fjord kirke, som han vel siden har måttet betale til kirken? Ulfständerne har sikkerlig fået deres sten tilbage.

Som ovenfor fortalt havde stiftsbefalingsmanden på Sællænd, *Björn Andersön* til Stenalt, i nogle måneder måttet overtage Møns len under forvirringen der 1566—67. Som stiftslensmand har han ladet udarbejde en fortegnelse over de ejendomme, der dengang 1567 tilhørte kirker, præster og degne i stiftet. Fortegnelsen er forfattet af stiftsskriveren *Michel Persön* og opbevares nu på universitetsbiblioteket (Rostgårds samlinger fol. 67). Heraf er udskrevet hvad der vedrører Møn, og dette meddeles her overført til nyere retskrivning:

Møns land.

Stege kirke

haver 220 decimantes (tiendeydere).

Haver hun (kirken) en gård i Ålebæk, Simon fisker ibor, skylder (betaler) årlig	7 tdr. byg
En gård, Lauers Andersön smstds. ibor, skylder årlig	4 „ „
En gård i Hjertebjerg, Hemming Lauersön ibor, skylder årlig	5 „ „
En gård i Mandemark, Mads Kuld ibor, skylder	4 „ „
End fjorten pengeshuse*) skylder årligen til kirken	47 mark**)
En mølle skylder	4 pund***) mel

*) Ejendomsretten til 5 af disse mange huse i Stege blev 1593 omgjort til en fast jordskyld (se Stege bys bog s. 40). Under Chr. V blev det bekræftet, at der tilkom kirken jordskyld af 8 huse med ialt 2 rbd. 14 β, og denne afgift betales endnu med ialt 4 Kr. 37 Øre. Man ser således, hvorledes afgifter, der omsættes i penge, efterhånden svinder ind til en ubetydelighed.

**) Når man regner, at en mark i 1567 havde en værdi af knap $\frac{1}{2}$ td. byg, ser man, at hvert af disse „pengeshuse“ i byen da vurderedes lig med $\frac{1}{3}$ bondegård.

***) pund er 3 à 4 tdr. korn; en mølle vurderedes altså tre gange så højt som en bondegård.

En øde*) have, en øde jord, præsten bruger,
skylder 9 mark

Ved Stege nævnes ingen præstegård. Hvis det ikke er en forglemmelse, kan grunden være, at den lå i fællesskab med ladegården.

Faneffjord (skrives „Fannesiord“) kirke

haver 100 tiendeydere.

Haver kun et pengeshus, skylder 9 skilling
En øde jord 3 skæpper land
Præstegården smstds., dertil kan sås udi alle
vange 2 pund korn**)
Degnestavnen smstds., dertil kan sås udi alle
vange 10 skæpper korn

Keldby kirke

haver 55 decimanter.

Haver kun en øde jord, skylder årligen —
En øde jord og en have udi Stege***) —
Præstegården smstds., dertil kan sås udi alle
vange 9 pund korn
Degnestavnen smstds., dertil kan sås 4 skæpper korn

Elmelunde kirke

haver 51 tiendeydere.

Haver kun en gård i Nörre Vestud†), Klavs
Moensön ibor, skylder 2¹/₂ pund byg
En halvgård i Råbylille, Las Brun ibor, skylder
..... 1¹/₂ pund byg og 2 skilling grot††)
En øde jord i Sønder Vestud†), skylder 2 pund byg

*) Ved udtrykket „øde“ menes ubebygget. Kirkens ejendomme har svaret til ca. 13 bøndergårde.

**) Præstegården skulde altså dengang kun have haft ca. 7 tdr. sædeland, hvorved dog må bemærkes, at enge og græsjord ikke medregnedes.

***) Måske den gård, der omtales i Stege bys bog s. 49 og 62 og som formodentlig var kommet tilbage fra Anders Bille til Keldby kirke.

†) Ligesom tidligere i Middelalderen misforstås navnet Vestud stadig. Her skrives det Westvedt, Nestuidt og Westvidt.

††) Efter det ældre møntsystem regnedes 5 skilling grot på en mark sølv, mest i 14. og 15. årh.

En jord i Tageskov*) i Sælland, fru Ide Munkes til Thoterup bruger, skylder	9 skilling
End 3 skæpper land, skylder	3 ”
Præstegården smstds.**), dertil kan sås udi alle vange	34 tønder korn
Haver han „ad mensam“ (præstebordet***).	1/2 pund byg
Degnestavnen smstds. er ikke uden en liden plan (jævn jord) i Elmelunde.	

Borre kirke

haver 52 tiendeydere.

Haver kun en gård i Vestud, Peder Kieldt, skylder årligen	6 tdr. byg
En gård i Ålebæk, Peder Pedersøn ibor, skylder	6 ” ”
Sex øde jorder, ligger til kirken, skylder årligen	6 1/2 pund 1 tdr. 3 fjerdinge byg
Et pengeshus skylder	20 skilling
Præstegården smstds., dertil kan sås udi alle vange	3 tdr. 2 skæpper
Haver han en annexgård, han selv sår til †)	
Haver han ad mensam	1/2 pund byg
Ingen degnestavn. ††)	

Magleby kirke

haver 102 tiendeydere.

Haver kun en gård i Stubberup, skylder årligen	1 pund korn
En gård i Sandmarken †††), skylder	9 skilling
Haver kun 5 pengeshuse, fire udi Mandemark og 1 udi Stubberup, skylder tilhobe	5 skilling grot §)
En ager og eng i Sandmarken †††), skylder	6 skilling

*) Denne fordring bliver senere gjort gældende.

**) Det synes, at præstegården da har ligget i Elmelunde?

***) Ved Chr. III.s „klemmebreve“ var der tillagt præsterne i Elmelunde og Borre (til bordet) disse ydelser af bispe(konge)tienden.

†) Medens der i Borre var liden plads til præstejord, lå annexgården i Nørre Vestud.

††) ca. 140 år senere tager provst Morten Reenberg kampen op for at skaffe degnen en bolig.

†††) Er formodentlig en skrivefejl for Sømarke.

§) Hvis denne afgift virkelig ydedes efter det ældre møntsystem, vilde hvert af husene i nutidsværdi have svaret en husleje af ca. 50 kr.

Præstegården smstds, dertil kan sås udi alle
 vange 40 tdr. korn
 Degnestavnen smstds. er intet at så til.

Kirkernes jordejendomme blev under Chr. V inddragne til gardehuse, mens kirkerne fik erstatning i en årsafgift, der efterhånden er svunden ind til ringe værdier. Stege kirkeinspektions tænder vilde løbe i vand ved tanken om, at kirken nu kunde have ejet værdien af 13 bøndergårde!

De forholdsvis gode økonomiske kår, som var taget i arv efter middelalderen, holdt for Møns vedkommende stand det meste af århundredet. Vel havde grevefejden ramt øen hårdt, men som sædvanligt lægedes såret efter en sådan akut ulykke snart. Følgerne af kirkeranet, som nødvendigvis måtte blive forøgede tien-der og skatter for de skattepligtige, trådte først frem lidt efter lidt. Endnu fiskedes der sild i vore farvande og ved Falsterbo, om end også denne velstandskilde efterhånden udtørredes. Skönt købstæderne tildels mistede deres kommunale selvstyre og kom under lensmændenes regering, så rejste de sig dog engang endnu, vistnok særligt opmuntrede ved, at Lybækkernes overmagt i grevens fejde var blevet endelig brudt; ja, de måtte i syvårskrigen endog slutte sig til den Danske konge. På landet kom *Møn* snarest til at nyde godt af de store mageskifter (se nedenfor), der blev en så stor ulykke for andre egne. Vel var fæstevæsenet almindelig rådende, men det havde dog i praxis allerede længe udviklet sig til livsfæste, og dette synes at være anerkendt ved Fredr. I.s forordning af 1523. Ved en rejse på landet i daværende tider skulde man forresten langt fra få noget indtryk af velstand.

Bygningerne var kun klinede hytter; fæsterne var jo ikke interesserede i at opføre gode bygninger, da der ikke var nogen sikkerhed for, at børnene kunde beholde dem. Men så meget mere fik man tilovers i det daglige liv, og det satte man i løs-øret, som tilhørte en selv. Ikke sjelden så man i bondehuset kostbare genstande af sølv, og meget sølv hørte til nationaldragterne. Det var jo så at sige den eneste måde at opbevare arvegodset på. Men mest gik der med til den *overdådighed* i mad og drikke, som rådede i *alle* samfundskredse, og hvorom Anders Billes regnskaber på hver side vidner.

At slægten alligevel kunde bevare sin mærkelige kraft, skyldes formentlig andre karakteristiske sider af levesættet, der gav det daglige liv et fra nutidens så forskelligt præg. *Man gjorde aldrig nat til dag.* Dagens gerning begyndte senest Kl. 5 om morgenen. Kl. 6 begyndte kirketjenesten og undervisningen ved skolerne og universitetet. Selv kongens råd mødte ved den tid. Til gengæld gik man i seng kl. 9 og havde en rolig nat, selv om sviren om eftermiddagen havde været nok så hård. Drikkelagene i gilderne måtte ikke vare længere. Således brugte man solen og kunde undvære kunstigt lys. Også vandet toges mere i brug end nutildags. I hvert fald i købstæderne havde adgang til badstue, privat eller offentlig; og det følte som et svært savn, når badstuerne lukkedes i pesttider. Skyggesiden var den store urenlighed ved og tildels i husene, og dette medførte de hyp-pige hærgende epidemier, der bortrev store dele af befolkningen. Måske vilde denne ellers være voxet altfor overvældende, thi det var ikke sjelden, at en familie havde op ved eller over 20 børn, men de fleste af disse døde som små.

Renaissancetidens skødesynd, den overdådige levemåde i alle retninger blev fuldt ud erkendt af samtiden. Lovgivningsmagten, konge og rigsråd, forsøgte at gribe ind ved mange slags forbud, men at disse måtte gentages uafslædt i over 100 år, viser nok som, at det var forgæves at kæmpe mod tidens strøm, navnlig da kongen og rigsrådet selv gik i spidsen med et dårligt eksempel, som det oprigtigt blev udtalt ved kong Fred. II.s grav. Kun den almindelige fattigdom, der omsider blev følgen, kunde lægge en dæmper på de brusende bølger.

Ved afslutning af dette afsnit kan der være plads for et lille, men meget talende tidsbillede (efter Troels-Lund), hvori adskillige ovenfor nævnte steder og personer omhandles. I forrige bind (om Anders Bille) er der søgt at gøre rede for gårdene på hjørnet af Amagertorv og Helliggæststræde i København. Selve hjørnegården havde Chr. II købt af Mogens Göye og skænket den til mor Sigbrit. Efter 1523 fik Mogens Göye den tilbage, og med datteren Birgitte kom den i *Hertuf Trolles* besiddelse; *der* var han død efter at være såret i søslaget 1565. Enken, *Birgitte Göye* havde skænket den til sin søsterdatter, der var gift med Sten Brahe, Tyge Brahes broder. Birgitte havde imidlertid boet i gården til sin død 1574, og i skiltet efter hende gjorde hendes broder, den stridbare Christoffer Göye på Gunders-

levholm, fordring på gården, idet han påstod, at den faktiske besiddelse havde omstødt gavebrevet til Sten Brahes hustru Birgitte Rosenkrands. Om denne gård med de mange historiske minder stod der altså en arvestrid mellem to af rigets fornemste slægter, Göye og Brahe.

I anledning af Chr. IV.s fødsel og dåb 2. Juni 1577 var der store festligheder ved hove, og højadelen var da samlet i København. Den 6. Juni var der berammet en stor harejagt på Amager, men da det faldt i med regnevejr, måtte jagten opgives, og man fandt da på som fornøjelse at holde en formelig herredag og der afgøre den celebre sag om gården, der da endnu kaldtes *Sigbrits* gård. Man fik begge parter til at give afkald på forudgående stevning og lade sagen strax gå til doms. Således skete det. Da det under sagførelsen for denne ejendommelige herredag oplystes, at en lejer i gården havde betalt sin leje til Birgitte Sten Brahes, medens Birgitte Göye endnu levede, tog man dette som bevis for, at hun virkelig havde ejet gården, som derfor tildømtes hende og hendes mand. Braherne sejrede således over Göyerne. Der var humeur i den tids stormænd.

Mageskifterne.

Vi har set, hvorledes reformatiomsomvæltningen havde knust kirkens magt og sat staten (konge og adel) i stedet. Vi har søgt at opgøre vindings og tabs konto derved og fundet et stort underskud, set fra nationalt folkeligt synspunkt. Vi kommer nu til det andet store vendepunkt, der socialøkonomisk kom til at spille en endnu større rolle, ialfald på landet. Det er samlingen af de store *godskomplexer*.

Vi har tidligere af og til berørt middelalderens landboforhold, som var så forskellige fra den nyere tids. Vel kunde der samles en masse jordegods på enkelt ejers hånd; men det var altid meget spredt over alle landsdele, og spredningen fornyedes stadig ved de store arveskifter, da man ikke kendte til stamhusbånd. Selve hovedgårdene vare i regelen små. Landsbyen havde i regelen en „største lodsejer“, hvis jord vistnok oprindeligt har været *undtaget* („ornum“) fra fælledsskabet og den dertil hørende rebningsrett, når „solskifte“ gik eller agrene omdeltes ved opmåling med reb; dog findes der også eksempler på, at sådanne mindre herregårde helt eller delvis har været deltagere i fælledsskabet. Heraf er de fleste af middelalderens hovedgårde opståede. Men de var i regelen kun på en 2—300 tdr. land og kunde dyrkes ved gårdens egen arbejdsstyrke og nogle få ugedags tjenere. Da landsbyens øvrige beboere nedlagde våbnene og gav sig under herremandens „værn“ i de urolige tider, var det tilsyneladende til fordel for begge parter; der gjordes vel nogle „dawsverker“ på herregården, men det var ubetydeligt, og det kunde vel være en fordel for bonden at betale med arbejde i en tid, da penge var sjeldne. Det egentlige

hoveri hører først den nyere tid til, ligesom navnet „*hoveri*“ først opstod midt i det 17de årh. *Landgilden* (lejen af jorden) var uforanderlig og lignede nærmest en nutidsprioritet; når renten blev betalt, passede forøvrigt enhver sit. Vel var livsfæste ikke lovbestemt i middelalderen, den første lovregel i så henseende har Fredr. I givet i 1523 under frygt for den fordrevne Chr. II. Men faktisk var livsfæste — ja, vel også arvefæste — i kraft, såsom begge parter vare lige interesserede i, at forholdet kunde vedvare. Undtagelser bekræfter kun regelen. Middelalderens velstand hvilede mere på forholdenes natur end på lovbestemmelser. Stilledes sagerne på spidsen, sad retten dog til syvende og sidst i spydstagen. Når den rige godsejer ejede strøgods i hundredevis i alle egne af landet, er det selvsagt, at den enkelte fæster ikke fik andet at gøre med ham, end at betale den forholdsvis moderate landgilde.

Heri var der i middelalderens slutning begyndt at ske en forandring; vi har set, hvorledes *Thorben Bille* på Svanholm havde vist vejen til ved køb og mageskifter at samle og afrunde sine godser. De store omvæltninger i første trediedel af 16de årh. synes at have stemmet strømmen en del; men navnlig under Fredr. II's regering tager bevægelsen rivende fart og fortsættes under Chr. IV. Kongernes personlige interesse blev nu en mægtig drivkraft, og interessen var *jagten*. På det spredte strøgods kunde jagten ikke trives. Det gjaldt nu om at skaffe samlet jagtterrain som „kongelig vildtbane“. Her mødtes kongens og godsejernes interesse, og snart kom de store mageskifter igang. Ved erobringen af kirkegodset var krongodset voxet til ca. halvdelen af al rigets jord; men en stor del deraf lå meget spredt, her var nok til at mageskifte.

På Møn var forholdet et lignende. Der fandtes da intet større samlet gods. De kongelige gårde: Elmelundegård og Stege ladegård havde af *dyrket* jord kun ca. 200 tdr. land hver. Alt det øvrige kongsgods lå spredt*) i landsbyerne ind imellem

*) At det trods vornedskab og stavnsbånd allerede da kunde falde vanskeligt at holde fæstegårdene besat, fremgår af et kongebrev af 3. Juli 1573, hvori der klages over, at der på vort land Møn fandtes mange øde gårde, fordi bønder-sønner flyttede til købstaden Stege (hvor der endnu dengang var godt erhverv). Kongen påbyder da, at når sådanne ikke havde opholdt sig mere end *et år* i byen, skulde de „deles til stavn“, d: flyttes tilbage til landet. Ellers skulde de få lov at blive i byen.

adelens. De små adelige hovedgårde var ifærd med at forsvinde, så at det nu er vanskeligt at påvise deres beliggenhed; tillige forsvandt selvejerne; i næste århundrede fandtes kun to. Alt var blevet fæstegods, der ejedes som strøgods af en mængde adelsmænd især af højadelen, som næppe nogensinde satte bo på Møn. End ikke Anders Bille, der erhvervede sig så meget gods her og andensteds, gjorde noget forsøg på at danne noget samlet gods her. Fra gammel tid var her kongelig vildtbane, navnlig knyttet til de store skove. Efter erhvervelsen af alt bispegodset var tiden kommet til at udkøbe de adelige ejere og gøre hele øen til et samlet jagtdistrikt. At dette var øjemedet, ses formentlig bedst af, at hverken Fredr. II eller Chr. IV gjorde noget forsøg på at danne ny hovedgårde her.

Omtrent ved den tid da Elmelunde gård blev forenet med Stege, tager mageskifterne sin begyndelse. Møn har herved været på den heldige side, idet kongen samlede godset og gav de adelige ejere betaling i krongods i andre egne. Det har tidligere været en almindelig mening, at adelen benyttede lejligheden til at skumme fløden på kronens bekostning. Men denne formodning har vist sig uholdbar. Mageskifterne er i regelen blevet nøje udregnede, så begge parter fik samme værdi i landgildeydelse. Beliggenheden har jo passet begge parter bedst ved bytningen.

De mange mageskiftebreve er opbevarede og findes i „kronens skøder“ (trykte), hvor så vel ejere som fæstere, bynavne og afgifter ere anførte. Desværre er de enkelte gårde ikke betegnede med matrikelnummere, så at de kunde påvises. Men af det foreliggende materiale er her udarbejdet en fortegnelse, som det forhåbentlig vil have interesse at gøre bekendtskab med.

Først meddeles her en fortegnelse over krongodset, som det ifølge Anders Billes regnskab af 1544 omtrentlig var på den tid efter inddragning af bispegodset.

Dernæst uddrag af mageskiftebrevene, hvortil knyttes Oplysninger om de hidtidige godsejere.

Endelig hovedfortegnelsen over alt det mageskiftede gods fra 1572 til 1631, da hele Møn var blevet krongods.

I Roskilde bisps jordebog fra 1370, som er behandlet i M. H. III, har vi en fortegnelse over det daværende bispegods på Møn. Fra år 1519 findes en kort liste over samme gods,

hvorefter det — altså kort før reformationen — udgjorde (i paranthes er sat de tilsvarende tal fra 1370):

I Busene	fandtes 10 gårde	(11)
' - Mandemarke	— 11 —	(15)
' - Magleby	— 11 —	(9)
' - Budsemarke	— 4 —	(5)
' - Råby(lille)? Råby	— 8 —	(Råby 8?)
' - Hjelm	— 1 —	(3)
' - Nøbølle	— 14 —	(14)
' - Frenderup	— 3 —	(6)
' - Bidsinge	— 4 —	(3)
' - Vestud	— 1 —	(1)
f - Elmelunde opført som ...	7 —	(8)
	74	(83)

Bispestolen synes altså — hvis den flygtige liste fra 1519 er rigtig — at have mistet 9 gårde i mellemtiden; måske nogle dog er sammenlagte. Kirkegods er ikke medregnet.

Da Anders Billes regnskab fra 1544 ikke er fuldstændigt, kan der ikke derpå bygges nogen beregning over hele kron-godset. Men det, som er nævnt, udgør følgende antal bønder-gårde:

Busene.....	3 gårde	Røddinge	14 gårde
Råby.....	10 — 1 hus	Bastenæs	5 —
Vestud.....	1 —	Sprove	11 —
Hjertebjerg	10 —	Lind	8 —
Torpe	3 —	Nygård	2 —
Ore	1 —	Ebelnæs	6 —
Keldby	6 —	Hjelm	2 —
Udby	7 —	Lerbæk	5 —
Bidsinge	6 —	Askeby	12 —
Tøvelde	3 —	Bremad	6 —
Nøbølle	14 —	Koxeby	3 —
Lendemarke	7 —		
Tjørnemarke	10 —		
		I alt:	155 gårde.

Om Anders Billes regnskab er givet en del oplysninger i anmærkninger til teksten.

I 1544 var bispegodset vel erhvervet af kongen, men det var fremdeles forlenet til *Clavs Ulfeld* på Elmelundegård. Der ses dog at være foregået et par betydelige omlægninger. Råby og Råbylille er ombyttede, hvis det da ikke blot er en skrivfejl. Nøbølle by er henlagt under Stege len i tiden mellem 1519 og

1544, hvad enten Anders Bille har erhvervet den for kronen fra biskoppen i Fredrik I's tid, eller måske fra Clavs Ulfeld senere. Når man sammmentæller krongodset i 1544, må altså Nøbølle 14 gårde fradrages, da de er opførte på begge lister:

$$155 + 74 = 229 \div 14 = 215 \text{ kongsbønder.}$$

Men som vi siden skal se, har tallet vistnok været noget større.

Efterfølgende opgørelse over alle de bekendte mageskifter udviser, at private godsejere indtil 1572 har ejet følgende gårde og huse på Møn:

I Mandemarke	9 gårde, 3 huse	I Thostenæs	8 gårde,	1 huse
- Magleby	1 mølle	- Koxeby	2 —	1 mølle, 3 —
- Sømarke	8 gårde, 5 —	- Damme	2 —	3 —
- N. Vestud	10 —	- Hårbølle	2 —	11 fiskerlejer
- S. —	10 —	Møn	1 —	
- Råby	2 —			
- Alebæk	8 — 1 —	I alt: 2 møller, 138 gårde, 45 huse,		
- Borre	1 — 4 —	11 lejer.		
- Nyborre	5 —	Hertil lægges, hvad der 1618 blev		
- Hjertebjerg	1 —	tillagt Vartov hospital:		
- Ore	2 —	Udby	10 gårde	
- Østermarke	12 — 9 —	Spejlsby	4 —	5 huse
- Torpe	4 —	Ullemark	5 —	1 —
- Råbylille	9 — 2 —			157 gårde, 51 huse.
- Pollerup	16 — 3 —	Tillagt de	215	udgør
- Spejlsby	5 — 3 —		372.	
- Ullemarke	, — 1 —	Da der formodentlig har været samme		
- Keldbylille	2 — 1 —	antal gårde som ca. 100 år senere,		
- Svendsmarke	5 — 1 —	nemlig henved	550	
- Bidsinge	3 —	bliver til Rest henved 172,		
- Nøbølle	1 mølle 1 —	som ikke er opført på nogen af listerne.		
- Hjelm	4 gårde, 1 —			
- Frenderup	7 — 3 —			

På den anden side ses også, at en række landsbyer slet ikke er nævnt, såsom: Thostrup, Koster, Hovedskov, Stubberup, Vollerup og Vindebæk, og mange af de nævnte byer må have flere gårde end anført, såsom: Budsemarke, Keldby, Keldbylille, Tøvelde, Hjelm, Hårbølle m. fl. Om Thostrup ved vi, at den tilhørte Sorø kloster, og en del af Tøvelde havde ialfald været klostergods, Helligåndshuset i Kbhn. ejede meget jordegods i Søndersogn, som først senere blev indløst af kronen. Men der bliver endda en betydelig rest tilbage, som vi nu ikke kan gøre

rede for. I Hårbølle nævnes således kun to gårde, men vi ved, at der var 20.

Dette må enten skyldes, at regnskabet fra krongodset 1544 er ufuldstændigt, eller at en del mageskiftebreve, navnlig fra tiden mellem 1544 og 1572, ikke er opbevarede eller ikke gængs her; rimeligvis virker her begge grunde. I det ovenfor fremstillede billede af øens ejendomsforhold mangler altså ca. en trediedel af jorderne. Derunder indgår dog kongsgården i Sømarke, der i over 100 år havde været forlenet som pantelen til slægten *Falster*, men som 1576 blev indløst efter Peter Falsters enke Øllegård Valkendorf, der døde 1575. Gården er da blevet fæstegods under kronen og lagt til Stege len. På samme måde er det gået det ældre kongelige lensgods i Keldbylille og Thostenæs. De tidligere til Spejlsby kloster hørende fiskerlejer ved Sildebrolukke blev ved Johan Urnes død (1537) lagt til Københavns slot for at forsyne dette med sild; men 1568 blev også disse lejer lagt til Stege len.

På efterstående fortegnelse har vi altså navnene på dem, der indtil omkring 1600 ejede en stor del af Møns jord. Da vi blandt dem træffer en række af samtidens bekendte stormænd, vil vi meddele noget om hver især af dem og følger derved skødernes årstal:

4. Juli 1572 fik kronen en gård i Vestud, 2 gårde i Polle-
rup og 1 hus i Råby af *Mogens Juel* til Knivholt ved Fredriks-
havn. Han hørte til Stjernejuelerne af den slægt, der fostrede
søhelten Niels Juel. I sognekirken i Flade ligger en gravsten
over ham med hans to hustruer, den sidste en Tidemand, for-
modentlig i slægt med Axel Fikkesens hustru (M. H. III s. 156).
I samme kirke er indmuret en sort marmortavle med navnet
Christen Jensen *Mønbo* † 1770 som ejer af Knivholt.

9. Sept. 1573 3 gårde i Pollerup og 1 i Torpe af *Björn
Kås* til Starupgård ved Skive. Han var stor godsejer og rigs-
råd. Som lensmand på Malmøhus bevogtede han 1568—73
jarlen af Bothwell, Maria Stuarts elsker.

4. Oktober 1573 den ubekendte Skarlagenjord og en gård i
Thostenæs af *Björn Andersön* til Stenalt (Stenholt), Ørsted ved
Randers. Han var sønnesön af den Björn Andersön, der 1502
deltog i drabet på Povl Laxmand. Han blev rigsråd og stifts-
lensmand på Københavns slot. Han havde en kort tid også
Møns len (efter svogeren Niels Ulfstand), hvor vi kender ham

fra Iver Berthelsens historie. Ved mageskiftet fik han det gamle berømte *Vitshol* kloster ved Limfjorden. Han lod det siden kalde Björnsholm, som det hedder endnu. I Ørsted kirke ligger han med sine to hustruer (den første, Sidsel Ulfstand) under en gravsten, der er en af de smukkeste af denne art i Danmark. † 1583.

1. Aug. 1574 2 gårde i Pollerup, 1 i Vestud og et gadehus i „Borde“ af *Holger Brade* (Brahe) til Hammer af den store Skånske slægt, blev såret i syvårskrigen og døde 1576; han var gift med Pernille Sparre (datterdatter af Anders Bille?).

18. Okt. 1577 og 28. Maj 1579 2 gårde i Thostenæs af *Erik Axelson Rosenkrands* til Langtind i Vestjylland. Han blev såret i slaget ved Svarterå 1565. Ved giftermål bragte han Jens Holgersen Ulfstands borg, det berømte *Glimminge* i Skåne, i sin slægts besiddelse indtil vor tid.

25. Nov. 1577 4 gårde og et bolsted i Pollerup, 1 gård i Råbylille, 1 gård i Bidsinge og 1 bolsted i Ullemarke af *Jörgen Lykke* til Overgård ved Mariager. Han havde tjent i 10 år kong Frants I af Frankrig. Ved hjemkomsten blev han rigsråd og meget brugt som diplomat. Han var broder til Anders Billes anden hustru Anne Lykke. Slægten førte et lykkehjul i våbenet og kaldtes „de kostelige Lykker“. Han skildres som type på en dygtig, men pragtlysten og hovmodig adelsmand; han kaldtes „den sidste ridder i Danmark“ og et ordsprog siger: „Den står åben som Jörgen Lykkes pung“. Med nogen urett har han fået øgenavnet „præstehader“, fordi han lod præsten i Ullis ved Hobro, hr. Mads, henrette, da denne havde talt ilde om herremanden. Det er senere oplyst, at præsten blev dømt, fordi han havde angrebet regeringen for dens fremfærd ved reformationen, og Jörgen Lykke måtte som lensmand på Mariager kloster lade dommen fuldbyrde. Begivenheden er således et led i reformationshistorien. I Udbyneder kirkes kor ligger han og familie under en stor og smuk gravsten. † 1583. Hustruen hed Beate Brahe.

8. Aug. 1579 1 gård i Ålebæk af fru *Edel Hardenberg* til Hvedholm på Fyn, datterdatter af Edel Jernskæg, kong Hans's elskerinde. Fru Edel var enke efter Anders Billes søn, Frants, der faldt som viceadmiral i søslaget ved Øland 1563. Hun døde 1581. Deres billeder findes på en gravsten i Horne kirke ved

Fåborg. Hendes fader Jakob Hardenberg sad sammen med Anders Bille i Meklenborgsk fangenskab i Grevens fejde.

9. Jan. 1580 Frenderupgård, den gamle, $\frac{1}{3}$ gård i Råbylille og 1 gård i Mandemarke af *Niels Skram* til Urup ved Horsens, søn af den berømte admiral Peder Skram. I 15de årh. synes slægten at have familieforbundelse med de Mønске Friller.

20. April 1580 en gård i Hjelm af *Thomas Fasti* til Venergård ved Ringkøbing. Han og to brødre udmærkede sig i syvårskrigen. † 1600.

29. Aug. 1580 — som det hedder — efter bøndernes egen bekendelse om afgifterne, Oregård, 1 gård i Hjertebjerg, 1 gård i Pollerup (Østreherred), 1 gård i Spejlsby (regnes her til Vesterherred), 1 gård i Frenderup — 3 mænd med bomærker har underskrevet, deriblandt den Bernt Christensen af Stege, der siden forekommer i ovennævnte retssag 1586 — af *Arild Urup* 3: Uggerup i Skåne, født 1528. Han deltog med ære i syvårskrigen tillands og søs, men blev 1564 taget til fange og sad i 5 år i strengt fangenskab, hvoraf han dog midlertidigt må være blevet udløst. Til sidst blev han lensmand på Helsingborg, hvor han døde 1587. Han havde først (1557) været gift en kort tid (kun 4 måneder) med en søsterdatter af Pernille, Anders Billes. Anden gang bejlede han til jomfru *Thale*, datter af den i disse mageskifter forekommende Tage Thott til Eriksholm i Skåne. Hun vilde dog ikke have ham. Men da hendes slægt — dog ikke moderen — ønskede partiet, red Arild en dag, da moderen var fraværende, til Eriksholm og bortførte udenvidere datteren til sin borg, hvor brylluppet fejredes. Slægtbogen, der fortæller dette, tilføjer, at siden forligtes de godt, så længe de levede*).

*) Om Arild Urup og Thale Thott er opbevaret afskrifter af en samtidig kæmpevisen, der stiller jomfruen i et mindre gunstigt lys. Der ligger åbenbart en stor familiefejde bagved, og denne griber så dybt ind, at det endogså fører til et sammenstød mellem højadelen og kongen, og denne nødes til at bøje sig. Da visen er samtidig og omhandler en række af landets velkendte stormænd, må den med hensyn til kendsgerningerne anses for pålidelig, om end belysningen vel er ensidig, da den øjensynligt hidrører fra en af Arild Urups venner. Sammenhængen har derefter været følgende: rigsråden Tage Ottesøn Thott til Eriksholm i Skåne havde lovet sin datter Thale til den da 34årige Arild Urup. Men da hr. Tage døde 8. Sept. 1562, har datteren formodentlig fået mod til at ytre sin misfornøjelse med partiet og har deri fundet støtte hos moderen, fru Else Ulstand og dennes kvindelige slægtninge, Laxmand, Ged og Gris m. fl. Da Axel Urup sidst i 1564 falder i Svensk fangenskab,

Skødet på mandens Mønske gods sigter vistnok hertil, når det siger, at Arild Urup giver kongen alt sit gods på Møn på den betingelse, at kongen skulde give ham dobbelt så meget gods

viser det sig, at jomfru Thale har fundet en ny bejler i den Jydske adelsmand Anders Eriksøn Banner, og jomfruens moster, fru Christense Ulstand, henvender sig da til kongen med bøn om, at han vil hjælpe jomfruen af nøden, og den unge konge giver derom et halvt spottende løfte. Men intet kunde opbringe højadelen mere end brudd på faderretten, og en kreds af Arilds krigskammerater af de fornemste slægter, Bille, Brahe, Podebusk m. fl., går da til kongen og minder denne om hans håndfæstning, at han skal oprettholde lov og rett navnlig overfor en fangen mand, der havde tjent kongen med ære. Da måtte kongen love, at jomfru Thales bryllup skulde udsættes dette år, og Arild skulde skaffes orlov af fangenskab, så han kunde komme med til brylluppet!

Hermed slutter visen, og dens forfatter thriumferer over udfaldet og håner modparten, de sølle Geder og Grise (Svin). Siden skulde Arild Urup nok „hævne det fuldt vel selv“. Visen er altså skrevet, inden sagen er endt. Men da den giver et kosteligt indblik i samfundsforholdene, aftrykkes visen her efter den oprindeligste afskrift hos Svend Grundtvig:

Visen om Arild Urup og jomfru Thale Thott
(med nutids retskrivning).

1. Arild Axelsøn sidder i Sverig fangen
og lider både kummer og nød:
Anders Banner han rider til Eriksholm
og kysser hans fæstemø.
- (Omkvæd) Så drak de bryllup på Eriksholm.
2. Anders Banner han rider til Eriksholm,
han er både glad og fro;
han troloved Arild Axelsøns fæstemø,
for hun var løs i tro.
3. Det var jomfru Thale Thott,
hun ganger for kongen at stande:
„Jeg beder Eder, min nådige herre,
hjælper mig af nød og vånede.
4. Arild Axelsøn sidder i Sverig fangen,
jeg bærer for hannem den tvang;
I giver mig Anders Banner,
mens han er her i land.“
5. Det var fru Christense Holgersdatter,
hun var så næsevis:
„Min herre, I hjælper denne mø af nød!
derfor fanger Eders nåde stor pris.“
6. Det svared Dannerkonning,
han svarede der spotteligen til:
„I lader den svend hinder hjælpe af nød,
som hun selv have vil.“

andensteds, dersom Arild og hans kære hustru skulde få nogen livsarving. Det har öjensygligt været et væddemål, og man kan

7. Bort gik fru Christense Holgersdatter
til jomfruen, den arme stakkel;
kongen og hans hofsinder de spotter hinder,
for hun så dristelig turde tale.
8. Dertil svared den sorte svend*),
han var i huen så trøst
„Du skal have Arild Axelsön,
og hannem gav jeg Dig først.“
9. „I giver mig ikke Arild Axelsön!
Jeg lyster ikke i Skåne at bo;
I giver mig Anders Banner!
for hannem gav jeg min tro.“
10. Der var ingen i det giftermål,
og ingen i det råd,
foruden geder og svin,
de drog der til og fra.
11. Foruden geder og svin,
de drog der til og fra;
jomfruens moder og morsøster
de satte den bryllup på en Thorsdag.
12. De satte den bryllup på en Thorsdag,
til Söndag kunde de ikke bie;
de bød til bryllup både Tydske og Danske,
dennem selv til angst og kvide.
13. Gregers Holgersön sidder på Skabersö**),
han vilde ikke til bryllupet ride:
„Jeg frygter, at I göre det bryllup så,
at det bliver os til kvide.“
14. De skrev ud jomfru Thale Thotts bryllupsbreve,
de mente, de gjorde det fuldgodt;
havde de biet, til Arild havde kommet i land,
det havde været mindre til spot.
15. De redede bruden om Thorsdagen
både med tugt og sömme;
havde hun havt sin smykke til Söndag aften,
da havde ikke brudgommen kommet***).
16. Det spurgte Arild Axelsöns venner,
at bryllupet det skulde stå;
det vil jeg for sandingen sige,
de samlet dennem sammen i råd.

*) således kaldtes Hak Holgersön Ulfstand, Thales morbroder, den senere rigsmarsk til Hikkeberg.

**) halvbroder til Hak Ulfstand.

***) han havde da fået forfald.

lett tænke sig til resten. Det mærkelige frieri har endog på den tid vakt opsigt; ved hove har man drillet den voldsomme

17. Otte Brahe, Sten Bille og Morids Podebusk,
de ganger for kongen at stande:
„Vil Eders nåde give Arilds fæstemø bort,
mens Arild er ikke i lande?“
18. Svared Dannerkonning,
og svared han dertil:
„Vi lader hinder og Anders sammen være,
mens de så gerne vil.“
19. „Arild Axelsön sidder i Sverig
og er en fangen mand;
alt haver han skikket sig ærligen
både til land og vand.
20. I haver os soret en kongelig ed,
den vil Eders nåde os holde:
„I dette år skal Anders Banner ikke
fange Arilds fæstemø i volde.
21. I sendte Arild Axelsön imod Eders fjender,
de stærke bølger at bryde;
skal nu Anders Banner fange hans fæstemø,
det skal os alle fortryde.“
22. Længe stod Dannerkonning,
han gav deres ord i gem:
„I år skal Anders Banner ikke drikke bryllup med hinder
og ikke føre hinder hjem.“
23. Det må Arild Axelsön sige
for alle de, han klager for sin nød:
„Det er fast bedre i Sverig at dø,
end i Danmark være venneløs.“
24. Tak have Otte Brahe*),
han svared som en mand;
han svared så i Arild Axelsöns sag,
det spurgtes til Nörre Jylland.
25. Tak have Sten Bille,
for han undte Arild vel.
Vil det Gud, han kommer hjem igen,
han hævner det fuld vel selv.
26. Tak have Morids Podebusk,
Christ hjælpe hannem af nød!
han forglemte ikke svogerskabet**),
endog hans søster var død.
27. Grelleri var begyndelsen***),
og dårskab så var enden.
Havde den gode Tage Ottesön levet,
ikke havde de løbet fastelavn med hinder.
Så drak de det bryllup på Eriksholm.

*) Tyges fader. **) han var broder til Arilds første kone.

***) „Grelleri“ kaldes i en anden opskrift „galenskab“.

bejler, og ved et drikkelag har kongen ladet ham høre, at han vilde ingen børn få med den brud. Hed i hovedet sætter Arild alt sit gods på Møn op i et væddemål herom; kongen (Fredr. II) lader sig ikke lumpe, men sætter dobbelt gods imod. Så gik tiden, men Arild og Thale fik ingen børn, og tilsidst måtte han aflevere godset uden vederlag, som skødet melder. Således blev Oregården og 4 andre gårde kongsgods.

5. Juni 1581 6 gårde og 2 gadehuse i Råbylille, 2 gårde i Thostenæs, 1 gård i Frenderup samt 9 fiskerboder, formodentlig ved Råbylille strand — af *Povl Hvitfeldt* til Smidstrup i Halland. I det første år af syvårskrigen vandt han stor berømmelse ved et hårdnakket forsvar af Halmstad; belejringen er afbildet på Frederik II's sarkofag i Roskilde. Siden blev han lensmand på Akershus og statholder i Norge. Sine sidste dage tilbragte han på Tryggevælde hos brodersønnen, rigskansler Arild Hvitfeldt, den berømte historieskriver. Her døde han 1592.

21. Sept. 1581 6 gårde i Vestud samt $\frac{1}{3}$ af en syvende (de $\frac{2}{3}$ er ikke oplyst), 2 gårde i Ålebæk, 1 gård i Råbymagle, 1 gård i Mandemarke („Molby“ sogn) og 3 gårde i Torp(e) — af *Frederik Lange* til Markiegård i Skåne. Han var lensmand i Tønsberg (Norge) og gift med Dorthe Christoffer Lindenovs datter. Markiegården tilhørte tidligere Anders Bille.

1. Aug. 1585 1 gård i Sjømarke („Borre sogn“) og 8. Dec. 1597 en gård i Nyborre af *Mogens Göye* til Bollerup i Skåne og Gunderslevholm på Sælland. Han var sønnesøn af den berømte Mogens G. på reformationstiden. Han overværede Bartholomæusnatten i Paris 1572. Var siden Chr. IV's ven og kaldtes „den lystige“. † 1615.

16. Jan. 1587 en gård i Sjømarke af *Hack Ulfstand* til Hikkebjerg i Skåne. Han var rigsråd og tilsidst rigsmarsk, deltog i Ditmarskerkrigen 1559 og i syvårskrigen navnlig i slaget ved Svarterå. Han kaldtes „den sorte Hack“. Det var ham, hvis familiegravsten blev bortført fra Lunde domkirke, hvorom ovenfor er fortalt. † 1594.

23. Jan. 1589 sælges til kongen en af de sidste selvejer-gårde; der synes også forud at have påhvilet gården landgilde; men ejeren kan dog sælge den. Skødet er udfærdiget som et thingsvidne på Østerborg herredsting, sålydende:

„Jens Jensen i Råbymagle, herredsfoged til Østerborrig herredsting, og Hans Nielsen i Østermarke, Jep Bosen i Sø-

marke (har lånt et segl) og Simon Thomsen i Stege, herredsskriver, kundgøre, at 23. Jan. 1589 for os og dannemænd flere, da skødte ærlig og fornumftig mand, *Lavrids Friis* af Ålebæk, som idag inden alle 4 thingstokke fremkom og tog i *Jens Juel*, skriver på Elmelundegård, hans hånd og med sin fri vilje og velberåden hu lydeligen skødte og aldeles afhændte fra sig og alle sine arvinger og til stormægtigste, højbårne fyrste og herre, hr. Christian den fjerde, Danmarks o. s. v. udvalde konning o. s. v. hans kongelige majestæt og kronen en hans gård og grund og ejendom i Ålebæk by, som han nu selv og hans søn *Peder Friis* udi bor, skylder årlig til landgilde 12 β Lybsk, 3 \wp byg, 6 tdr. havre, hvilken gård med al sin rente og rette tilliggelse, være sig skov, mark, ager, eng, fiskevand, fædrift, tørveskær, lyngslet, kær, hede og mose, enemærke og fællig, både vådt og tørt inden og uden alle 4 markskel intet undentagendes i nogen måde o. s. v. og bekender for sig og sine arvinger underdanigst, at han har oppebåret af kgl. maj. og kronen fyldest og fuld værd for den gård udi guld, sølv og rede penge, så han takker kgl. maj. for god og redelig betaling i alle måder.

(Derhos indestår han for „vanhjemmels brøst“ med sædvanlig udførlighed.) Thingsvidne herom udstedtes ved 12 lovfæste dannemænd „alle med et mundhof (udsagn) samdrægteligen“.

Skødet er besejlet af de 4 førstnævnte mænd samt Lavrids og Per Friis, alle med bomærker. I et thingsvidne af 1528 forekommer den ældre Per Friis af Ålebæk som landsdommer på Møn. Vi kender altså tre slægtled af denne familie med deres bomærker:

Ældre Per Friis , Lavrids Pedersøn Friis , Peder Lavridsøn Friis . Bomærker anses i regelen ikke for familiebomærker, kun personlige. Her har vi dog et eksempel på, at en søn har ændret lidt ved faderens bomærke, og at sønnesønnen har genoptaget bedstefaderens. Der er altså dog en stræben efter at bevare en vekslede familieskik.

Den såkaldte „landgilde“ er ansat i Lybsk mønt og \wp , er altså af ældre oprindelse. Selvejerne skulde betale det dobbelte i skat til kronen i forhold til fæsterne; det er formodentlig denne skat, der efterhånden er blevet kaldt landgilde, hvorpå der haves flere eksempler. Selveje var altså blevet en slags arvefæste med rett til at sælge.

Gården har havt en ret betydelig størrelse og er måske levning af en middelalderlig lille herregård, som nævnes i forbindelse med Grubendals gård i Vestud (se M. H. III). Navnet Friis kunde også tyde på ældre adelig afstamning; betegnelsen „ærlig og fornumftig“ peger på noget højere rang end bonde. Med samme udtryk betegnes i 1528 adelsmanden Hans Stigsön, og der findes også bomærker i adelige skjolde. Men skattefriheden var ikke opretholdt, og fra 1589 er Lavrids Friis formodentlig blevet fæster.

Man vil måske spørge, om den hidtilværende, nu forsvundne *Ålebæksgård* har noget at gøre med Friisernes gård i 16de årh. Direkte vistnok ikke; den senere gård er blevet til 1772 ved sammenlægning af nogle af byens 16 gårde. Men ved valget af pladsen er det jo muligt, at en gammel tradition om Friisernes gård kan have gjort sig gældende, hvis denne da har ligget udenfor byen. Men derom vides vistnok intet.

13. Juli 1593 2 gårde i Bidsinge, 1 gård og 1 hus i Koxeby, 2 gårde i Frenderup, 2 gårde i Hjelm, 1 gård i Thostenæs, samt en vejr mølle i Magleby. Denne sidste, der svarede en afgift af 24 tdr. mel — 3—4 gange så meget som en god bondegård — blev betalt af kongen med 250 gode gamle dalere, 3: formentlig Jochimsdalere. Alt af rigsadmiralen *Peder Munk* til Estvadgård ved Skive, medlem af formynderregeringen. Han var *lensmand på Møn* fra 1568 til 1596, fra 1574 forenede han Elmelunde len med det øvrige. Han havde altså god anledning til at erhverve sig gods på Møn. Om ham er fortalt ovenfor.

24. Okt. 1601 4 gårde og et hus i Tammisby (3: Damme) og 1 gård i Nöybare (3: Nyborre) — navnene er øjensynligt skrevne af en Tydsker, da ejeren var indvandret fra Brandenburg — af *Peder Reedtz* til Hørbygård og Tygestrup ved Holbæk. Han fulgte Daniel Rantzau i syvårskrigen og fik som løn Hørbygård i arveforlening efter Tydsk skik, hidtil ukendt hertilands. Han opførte Tygestrup (Kongsdal), var staldmester hos Frederik II og havde mange len, blandt andre Sorø kloster efter Iver Berthelsön (se ovenfor). Han var gift med den Jydske Karen Rostrup og er stamfader til den nulevende slægt Reedtz-Thott.

1. Oktober 1604 foregik det største af alle godskøb på Møn, hvorfor sælgeren erhvervede Tureby på Sælland. 7 gårde i Vestud, 1 gård og 1 hus i Borre, 5 gårde og 1 hus i Svends-

marke, 1 gård og 1 hus i Sjømarke, 2 gårde i Nyborre, 4 gårde og 3 huse i Mandemarke, 1 gård og 1 hus i Keldbylille, 1 gård i Thostenæs samt 2 gårde i Hårbølle — af *Henrik Göye* til Skørringe (Falster). Han var sønnesøn af den berømte Henrik Göye og Eline Godov, hvem Skørringe tilhørte. Han var gift med Birgitte Brahe og døde 1611. Da hans Mønske gods lå i Sømarke, Vestud, Mandemarke, Svendsmarke og Thostenæs, hvor de i 15de århundrede omhandlede Mønske slægter hørte hjemme (M. H. III 5), skulde man tro, at der har været nogen slægtsforbindelse og mellemliggende arv. Ifølge Chr. IV's skrivekalender blev Henrik Göyes datter Sibylle 1635 henrettet for barnefødsel i dølgsmål.

23. Sept. 1605, 29. Marts 1620 og 12. Sept. 1623 1 gård i Frenderup, 1 gård og 1 hus i Hjelm, samt 1 gård i Pårup (Pollerup), samt 1 gård i Mandemarke — af *Peder Basse* til Sørup ved Ringsted. Fra 1618 til 1629 var han *lensmand på Møn*. Om ham fortælles på sit sted. Han døde 1639 som sidste mand af de „ny Basser“. Hans hustru Sofie Nielsdatter Parsberg døde 15 dage efter ham. Deres Navne er bevarede i Borre kirke.

15. Dec. 1610 5 gårde og 4 huse i Sømarke, 2 huse i Borre, 1 fiskerbod på Bröndehöje og Reidtze fiskerleje — af *Eske Brok* til Vemmetofte og Gl. Estrup, rig godsejer, rigsråd fra 1596. Om ham fortælles siden nærmere. Gift med Christence Viffert.

9. April 1611 2 gårde i Mandemarke „uden besigtigelse“ af *Brejde Rantzau* til Rantzausholm på Fyn, rigsråd, statholder i København og *lensmand på Møn*, hvorfor der nærmere bliver fortalt om ham. Gift 3 gange, med Sofie Rosenkrands, Karen Göye og Christence Viffert.

Brejde R.'s og Karen Göyes navne er bevarede i Magleby kirke.

19. Aug. 1619 2 gårde i Vestud, 1 gård i Nørreby vester, 1 gård i Nyborre, 1 gård og 1 hus i Pollerup — af *Tage Andersen Thott* til Egede, Sælland. Han var lensmand i Throndhjem og er mest bekendt ved, at han foranledigede digteren Anders Arrebos afskedigelse fra bispestolen der.

12. Okt. 1620 1 gård i Keldbylille, 1 gård og 1 hus i Frenderup, 1 gadehus i Nøbølle og 2 gårde i Pårup (Pollerup) — af *Tage Ottesen Thott* til Eriksholm i Skåne (Thale Thotts

hjem). Han var stor godsejer i Skåne og rigsråd og anvendtes meget som diplomat. Han stemte imod den ulykkelige krigserklæring 1657 og døde midt under den første fredsslutning i Febr. 1658, da Skåne blev afstået; det har vel bidraget til hans død.

6. Nov. 1621 1 gård i Vestud, 2 gårde og 1 hus i Ålebæk, 1 gård og 2 huse i Koxeby — af *Ellen Marsvin* til Ellensborg (Holkenhavn) på Fyn. Hun var kongens (Chr. IV's) svigermoder, idet hendes datter med Ludvig Munk, Christine, blev gift med kongen. Hun har benyttet sig af lejligheden og samlet en mængde jordegods, tilsammen 7600 tdr. hartkorn, som hun styrede dygtigt. Trods kongens senere brudd med datteren bevarede fru Ellen sit gode forhold til kongen (hun skaffede ham endog en ny frille). Tilsidst blev de dog også uvenner. Mange ulykker voxede ud af dette forhold.

13. Nov. 1622 2 gårde i Ålebæk — af *Manderup Pasberg* til Hagistholm ved Randers. Han var rigsråd og medlem af formynderregeringen. Det var ham, der i en duel i Rostok huggede næsen af *Tyge Brahe*; siden blev de dog gode venner. Han brugtes meget som diplomat. 70 år gl. giftede han sig med Anne Brahe. Han døde 79 år gammel 1625.

10. Sept. 1623 1 gård i Råbylille, 1 gård og 1 hus i Frenderup — af *Lisbeth Frijs* til Berridsgård på Lolland. Hun var enke efter *Jakob Hvittfeldt*, broder til historieskriveren Arild H. Disses farbroder Povl H. havde ejet det meste af byen, der altså næsten helt tilhørte slægten Hvittfeldt, der siden overvejende blev Norsk. Lisbeth Frijs boede på Berridsgård i 48 år og har opført den interessante hovedbygning; hun døde 1631.

26. Juli 1624 6 gårde og 4 huse i Østermarke (se næste post), 1 gård og 1 hus i Thostenæs — af *Chr. Grubbe* til Lystrup ved Faxe. Han var søn af rigskansleren Ejler Grubbe til Lystrup, der opførte gården med grundplan E D.

4. Aug. 1626 6 gårde og 5 gadehuse i Østermarke og (lille) Ovregård — af *Hans Lindenov* til Hundslund kloster i Jylland og Gavnø. Han blev rigsråd i 1627 og ledede forsvaret af småøerne i kejserkrigen. Han var gift med ovennævnte Brejde Rantzaus datter Lisbeth Sofie R. og døde 1642. Hans søn, Hans Lindenov til Gavnø, blev gift med Chr. IV's datter Elisabeth Augusta. Han døde under Københavns belejring 1659. Om delingen af Østermarke se forklaringerne nedenfor pt. 18.

23. Marts 1631 slutter mageskifterne med „Holmegård“,

3 gårde, 3 huse og 2 vænger ved Spejlsby — af *Frants Rantzau* til Rantzausholm på Fyn, rigshovmester og *lensmand på Møn* 1629—32. Om ham og hans fæstemø, Chr. IV's datter, fortælles nærmere på sit sted nedenfor. .

I ca. 60 år havde mageskifterne varet. Da var målet nået; hele Møn var blevet krongods og kongelig vildtbane.

Fortegnelse
over
det ved mageskifterne erhvervede krongods
på Møn.

Bynavn	Fæsteren	Hittidig ejer	Vederlag i	Årstal
Magleby	En vejrmølle	Peder Munk, Estvadgård	Jylland	1593
Mandemarke	Hans Bentsen	Niels Skram, Urup	Halland	1580
—	Peder Jensen	Fredrik Lange, Markiegård	Sælland	1581
—	H. Kristensen	Henrik Göye, Skørringe	Sælland	1604
—	Niels Hansen	—	—	—
—	Hans Brøgger	—	—	—
—	Jens Olsen	—	—	—
—	Lars Grote, 1 gadehus	—	—	—
—	2 gadehuse	—	—	—
—	Rasmus Slagter	Brejde Rantzau, Rantzausholm	Fyn	1611
—	Lavrids Viemose	—	—	—
—	Oluf Rådselsen	Peter Basse, Sørup	Sælland	1623
Bröndehøje	Et fiskerbo	Eske Brok,	—	1610
Sømarke	Jens Nielsen	Mogens Göye, Bollerup	—	1585
—	Jep Rasmussen	Hack Ulfstand, Hikkebjerg	Lolland	1587
—	Anders Klemmensen ⁵⁾	Henrik Göye, Skørringe	Sælland	1604
—	Peter Kristensen, 1 gadehus	—	—	—
—	Oluf Nielsen	Eske Brok, Vemmetofte	Sælland	1610
—	Niels Olsen	—	—	—
—	Rasm. Jensen	—	—	—
—	Niels Knudsen	—	—	—
—	Peder Jensen	—	—	—
—	Peder Hapner	—	—	—
—	Mikkel Skytte	—	—	—
—	Peder Pedersen	—	—	—
—	Niels Villadsen	—	—	—
—	Til gårdene 5 ferske søer og Rejdze fiskerleje	⁷⁾ —	—	—
Borre	Lars Henriksen	Henrik Göye, Skørringe	Sælland	1604
—	Anders Smed, 1 gadehus	—	—	—
—	Gadehus	—	—	—
—	Rasmus Jyde	Eske Brok, Vemmetofte	Sælland	1610
—	Peder Knudsen	—	—	—

Landgilde	Arbejdspenge			Kan sås	Olden m. m.
	Ar- bejde	Ervits- penge	Inde- bud		
24 tdr. mel ¹⁾					
2 tdr. byg					
3 tdr. byg					
1 $\overline{\text{t}}$ (= 4 tdr.) byg ²⁾		9 β			
det samme		do.			
det samme		do.			
2 $\overline{\text{t}}$ (= 8 tdr.) byg		do.			
1 $\#$					
2 $\#$					
4 daler					
4 daler 2 $\#$ ³⁾					
2 tdr. havre, 3 $\#$, 2 $\#$ 4 β , 1 fodernød ⁴⁾					
3 $\#$ 4 β					
4 $\#$ Danske					
3 tdr. byg, 1 daler, 1 fodernød, 1 skriverskæppe					Part i fælleds skov til 100 svin
1 $\#$ penge					
6 ¹ / ₂ $\#$ 2 β , 2 alb.					} 532 ^{o)}
5 ¹ / ₂ $\#$ 6 β , 2 alb.					
5 ¹ / ₂ $\#$ 6 β , 2 alb.					
det samme					
det samme					
1 $\#$					
10 β , 2 alb.					
det samme					
det samme					
1 $\overline{\text{t}}$ (= 4 tdr.) byg ⁸⁾		9 β			
2 $\#$					
3 β					
1 rdl.					
1 rdl.					Gærdsel i Søndre og Nørre Mose

Bynavn	Fæsteren	Hidtidig ejer	Vederlag i	Årstal
„Nyborg“	Peder Knudsen	Mogens Göye, Gunderslev	Skåne	1597
—	Hans Jespersen	Peder Reedtz, Hørby	Sælland	1601
—	Rasm. Nielsen	Henrik Göye, Skørtinge	Sælland	1604
—	Hans Pedersen	—	—	—
—	Rasm. Jensen og Rasm. Skrædder	Tage Thott, Egede	Sælland	1619
Ålebæk	Jep Andersen	Edel Hardenberg Frants Billes	Fyn	1579
—	Melchior Caspersen	Fredrik Lange, Markiegård	Sælland	1581
—	Lavrids Nielsen	—	—	—
—	Lavrids Fris	Selvejer, Landsdommer- gård	Købt	1589
—	Mads Nielsen	Ellen Marsvin, Ellensborg	Fyn	1621
—	R. Hemmingsen	—	—	—
—	1 gadehus	—	—	—
—	Mogens Andersen	Mandrup Parsberg, Lystrup	Sælland	1622
—	Jens Rasmussen	—	—	—
Nørreby Vester ¹³⁾	Jep Jensen Væver	Tage Thott, Egede	—	1619
Vestud	1 gård	Mogens Jul, Knivholt	Jylland	1572
—	1 gård	Holger Brade, Hammer	Skåne	1674
—	Hans Berthelsen	Frederik Lange, Markiegård	Sælland	1581
—	Lavrids Reff	—	—	—
—	Jens Lavridsen	—	—	—
—	Lavrids Jensen	—	—	—
—	Niels Lavridsen	—	—	—
—	Bo Rasmussen	—	—	—
—	En trediedel	—	—	—
Vestud	Mads Pedersen	—	—	—
Sønder?	Niels Madsen	Henrik Göye	Sælland	1604
—	Jens Brand	—	—	—

Landgilde	Arbejdspenge			Kan sås	Olden m. m.
	Ar- bejde	Ervits- penge	Inde- bud		
1 \mathcal{R} (= 4 tdr.) byg, 6 β					
40 skp. byg, 1 lam, 1 svin, 2 gæs, 6 höns, 20 æg	7 β				
2 tdr. byg, 1 skriverskæppe					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) 4 skp. byg, 21 β , 1 får, 1 lam, 1 bolsvin, 2 gæs, 6 höns	4 \mathcal{R} ⁹⁾ ægt				
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) 4 skp. byg, 20 β , en theye ¹⁰⁾ , 20 æg					
3 tdr. byg		1 \mathcal{R} ¹¹⁾			
10 tdr. 4 skp. byg					
7 tdr. 2 skp. byg					
3 \mathcal{R} (= 12 tdr.) byg, 6 tdr. havre, 18 β Lybsk ¹²⁾					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) byg, 1 \mathcal{R}					
det samme					
1 \mathcal{R}					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) byg, 2 \mathcal{R} 12 β					
det samme					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) 6 skp. byg, 20 β , 1 theye, 20 æg					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.), 1 \mathcal{R} penge, 1 theye, 1 svin					
1 \mathcal{R} (= 4 tdr.) byg, 20 β , 1 theye					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.), 48 β , som mønten för gik					
1 ¹ / ₂ \mathcal{R} (= 6 tdr.) byg, 48 β					
det samme					
det samme					
9 tdr. byg, 4 ¹ / ₂ \mathcal{R} ¹⁴⁾					
3 tdr. byg, 2 \mathcal{R} 4 β					
2 tdr. byg af 6 tdr.					
3 \mathcal{R} (= 12 tdr.) byg, 2 daler ¹⁵⁾ , 1 skriverskæppe					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) 11 skp. ¹⁶⁾ , 2 daler, 1 skriverskæppe	9 β				

F. Bojsen: Af Møns historie.

Bynavn	Fæsteren	Hidtidig ejer	Vederlag i	Årstal
Vestud Sønder?	Hemming Larsen	Henrik Göye	Sælland	1604
—	Peder Andersen	—	—	—
—	Jörg. Rasmussen	—	—	—
—	Lavrs Brand	—	—	—
—	R. Pedersen	—	—	—
—	Ludvig Rasmussen	Tage Thott, Egede	Sælland	1619
—	Niels Jepsen	—	—	—
—	Anders Madsen	Ellen Marsvin	Fyn	1621
Råby	Niels Skrædder	Mogens Jul	Jylland	1572
—	Jens Jensen	Frederik Lange	Sælland	1581
Hjertebjerg	Jep Jydesen	Arild Uggerup, Skåne	Væddemål	1580
Ovre ¹⁷⁾	Niels Rå	—	do.	1580
—	Hans Lavridsen	Hans Lindenov til Hundslund	Jylland	1626
Østremarke	Rasm. Nielsen	—	—	—
—	Rasm. Jyde	—	—	—
—	Mads Svendsen	—	—	—
—	Mads Pedersen	—	—	—
—	N. Rasmussen	—	—	—
—	H. Pedersen	—	—	—
—	5 gadehuse	—	—	—
—	Hans Jensen	Chr. Grubbe, Lystrup	Sælland	1624
—	H. Rasmussen	—	—	—
—	Christoffer Rasmussen	—	—	—
—	Peder Lavridsen	—	—	—
—	Lavrids Pedersen	—	—	—
—	Niels Larsen	—	—	—
—	4 gadehuse, et varbrændt	—	—	—
Torpe (Torup)	Hans Andersen	Björn Kås, Starupgård	Jylland	1573
—	Sören Jyde	Frederik Lange, Markiegård	Sælland	1581
—	Troels Jensen	—	—	—
—	Enken Thale	—	—	—
Råbylille	1 gård	Jörgen Lykke, Overgård	Jylland	1577
—	Hans Skåning	Niels Skram, Urup	Halland	1580

Landgilde	Arbejdspenge			Kan sås	Olden m. m.
	Ar-bejde	Ervits-penge	Inde-bud		
2 \mathcal{E} (= 8 tdr.) byg, 2 daler, 1 skriver-skæppe	9 β				
det samme	9 β				
det samme	9 β				
det samme	9 β				
det samme	9 β				
1 \mathcal{E} (= 4 tdr.) 6 skp., 1 \mathcal{Z}					
2 \mathcal{E} (= 8 tdr.) 6 skp., 20 β , 1 theye, 20 æg					
2 \mathcal{E} (= 8 tdr.), 1 \mathcal{Z}					
$\frac{1}{2}$ \mathcal{E} (= 2 tdr.) 8 skp.					
3 tdr.					
2 \mathcal{E} (= 8 tdr.), 1 lam, 1 gås	20 β			5 tdr. rug, 5 tdr. byg	Eng i både marker, 5 læs hø
6 \mathcal{Z} penge, 1 lam, husbondhold?				7 tdr. rug o. 7 tdr. byg	300 svin, Eng 5—8 læs
De 7 mænd i forening yder $\frac{1}{2}$ tdr. ærter, $\frac{1}{2}$ tdr. ål, 10 stien hamp ¹⁹⁾	2 rdl. 4 β				} 267
—	samme				
—	samme				
—	samme				
—	samme				
—	samme				
5 rdl.					} 250
Disse 6 mænd i forening yder $\frac{1}{2}$ tdr. ærter, $\frac{1}{2}$ tdr. ål, 10 stien hamp	2 rdl. 4 β				
—	samme				
—	samme				
—	samme				
—	samme				
4 rdl.					
9 \mathcal{Z} Danske gæsteri ¹⁹⁾ , 1 theye, 1 svin					
5 \mathcal{Z} , som för gik, 1 fodernød					
det samme					
det samme					
9 tdr. 2 skp., 1 lam, 1 svin			1 \mathcal{Z}		
$\frac{1}{3}$ af 6 tdr. = 2 tdr. ²⁰⁾ og 1 fodernød					

Bynavn	Fæsteren	Hittidig ejer	Vederlag i	Årstal
Spejlsby	Rasm. Jensen	Arild Uggerup	Væddemål	1580
Holmegård	Niels Jakobsen på gårdens grund 3 gadehuse:	Frants Rantzau	Jylland	1631
—	Niels Jörgensen	—	—	—
—	Jep Jörgensen	—	—	—
—	Lavrids Povlsen	—	—	—
—	Jeppe Thuesen	—	—	—
—	Jakob Madsen	—	—	—
—	And. Rasmussen	—	—	—
—	Peder H. Skov	Klosteret til Vartov	—	1618
—	P. Jörgensen	—	—	—
—	Anders Sture	—	—	—
—	Mads Hansen	—	—	—
Spejlsby (Klosteret)	Hemming Lavrsen	Klosteret til Vartov	—	1618
—	Hans Höjer	—	—	—
—	Oluf Fikkese ²⁸⁾	—	—	—
—	Niels Fikkese	—	—	—
—	Björn Olesen	—	—	—
„Ullemag“ (Klosteret)	Lars H. Skov	—	—	1618
—	Rasm. Pedersen	—	—	—
—	Morten Pedersen	—	—	—
—	Villum Jensen	—	—	—
—	Rasm. H. Skov	—	—	—
—	Rasm. Olsen Tærsker	—	—	—
Ullemarke	Christen Mortensen, 1 „bol“ ²⁹⁾	Jörg. Lykke, Overgård	Jylland	1577
Udby (Klosteret)	Peder Skov	Klosteret til Vartov	—	1618
—	Niels Pedersen	—	—	—
—	Lars Hammer	—	—	—
—	H. Mortensen	—	—	—
—	Peder Jensen	—	—	—
—	Lavrs R. Bjerg	—	—	—

Landgilde	Arbejdspenge			Kan sås	Olden m. m.
	Ar- bejde	Ervits- penge	Inde- bud		
3 \mathcal{L} , 1 lam, 1 gås				5 og 3 skp. ²⁵⁾	Eng 5 læs, $\frac{1}{12}$ af Spejlsby skov 1 rdl. af en eng
5 \mathcal{E} byg (= 20 tdr., 2 β grot, 1 theye ²⁶⁾)					
2 \mathcal{L}					
2 $\frac{1}{2}$ \mathcal{L}					
1 $\frac{1}{2}$ \mathcal{L}					
6 tdr., 1 theye					
1 \mathcal{E} (= 4 tdr.), 1 theye					
8 tdr., 1 theye					
2 \mathcal{E} (= 8 tdr.) byg, 2 sk. havre, 3 rdl., 1 svin, 4 höns, 20 æg					
1 \mathcal{E} (= 4 tdr.) byg, 2 sk. havre, 3 rdl., 1 svin, 3 höns, 20 æg					
2 \mathcal{E} (= 8 tdr.) byg, 2 sk. havre, 3 \mathcal{L} , 1 svin, 3 höns, 20 æg					
4 sk. havre, 4 β					
4 skp. havre, 4 β					
det samme					
9 β					
4 skp. havre, 4 β					
4 tdr. rug, 4 tdr. byg, 1 fjerding smör					
5 tdr. byg, 2 skp. havre, 2 \mathcal{L} 6 β , 1 svin, 2 höns, 20 æg					
det samme					
10 tdr. byg, 2 skp. havre, 4 \mathcal{L} 4 β , 1 svin, 4 höns, 20 æg					
det samme					
5 tdr. byg, 2 skp. havre, 1 svin, 2 höns, 20 æg					
6 β					
1 rdl.					
1 \mathcal{E} (= 4 tdr.) byg, 2 skp. havre, 2 \mathcal{L} 4 β , 1 svin, 4 höns, 20 æg					
det samme					
det samme					
det samme					
det samme					
det samme					

Bynavn	Fæsteren	Hidtidig ejer	Vederlag i	Årstal
Udby (Klosteret)	Hans Larsen	Klosteret til Vartov	Jylland	1618
—	Rasm. Clausen	—	—	—
—	Hans Olesen	—	—	—
—	H. Hemmingsen	—	—	—
Svendsmarke	Oluf Madsen	Henrik Göye, Skørringe	Sælland	1604
—	Morten Brand	—	—	—
—	P. Rasmussen	—	—	—
—	Rasm. Pedersen	—	—	—
—	Anders Lavrsen	—	—	—
—	Hans Hansen, 1 gadehus	—	—	—
Bidsinge	Rasm. Puls	Jörg. Lykke, Overgård	Jylland	1577
—	Mogens Pedersen	Peder Munk, Estvadgård	Jylland	1593
—	Bo Jensen	—	—	—
Nøbølle = „Nyby“	Anne Langis, gadehus	Tage Thott, Eriksholm	Skåne	1620
—	en vejrmølle	Chr. Friis, Kragerup	skænket til Vartov	1621
Frenderup	Fikke Olsen, en gård kaldet Frenderup ⁸⁰⁾	Niels Skram, Urup	Halland	1580
—	Niels Hansen	Arild Uggerup	Væddemål	—
—	Peder Jensen	Povl Hvitfeldt	Halland	1581
—	Jens Nygård	Peder Munk, Estvadgård	Jylland	1593
—	Bø Rasmussen	—	—	—
—	Jep Hansen	Peder Basse, Sørup	Sælland	1605
—	Niels Bjerre	Tage Thott, Eriksholm	Skåne	1620
—	Jens Bendtsen, 1 gadehus	—	—	—
—	Jakob Pedersen	Lisbeth Friis, Berridsgård	Lolland	1623
—	1 gadehus	—	—	—
Hjelm	Oluf Hemmingsen	Thomas Fasti, Vennergård	Jylland	1580
—	Niels Rasmussen	Peder Munk, Estvadgård	Jylland	1593
—	Lavrids Væver	—	—	—

Landgilde	Arbejdspenge			Kan sås	Olden m. m.
	Ar- bejde	Ervits- penge	Inde- bud		
1 \mathcal{R} (= 4 tdr.) byg, 2 skp. havre, 2 \mathcal{H} 4 β , 1 svin, 4 höns, 2 æg					
det samme					
det samme					
det samme					
9 $\frac{1}{2}$ tdr. byg, $\frac{1}{2}$ skp. havre, 23 β					
det samme					
det samme					
det samme					
18 β					
2 \mathcal{R} (= 8 tdr.) byg, 1 lam, 1 gås					
6 tdr.					
6 tdr.					
4 tdr.					
5 tdr., 20 β , 1 lam, 1 gås				5 rug, 7 byg	Eng 7 læs hø
2 $\frac{1}{2}$ \mathcal{H} 4 β , 1 fodernød					
5 tdr.					
8 \mathcal{H} Danske					
$\frac{1}{2}$ \mathcal{R} (= 2 tdr), 12 β					
10 tdr., 2 \mathcal{H} , 1 lam, 1 gås ⁸¹⁾					
1 rdl.					
5 \mathcal{H}					
1 \mathcal{H}					
4 $\frac{1}{2}$ \mathcal{H} 4 β					
2 tdr., 20 \mathcal{H} Danske					
2 tdr., 5 \mathcal{H} Danske					

Bynavn	Fæsteren	Hidtidig ejer	Vederlag i	Årstal
Hjelm	Hans Hansen	Peder Basse, Sørup	Sælland	1605
—	Henrik Pedersen, 1 gadehus	—	—	—
Koxeby	Christoffer Freer	Peder Munk, Estvadgård	Jylland	1593
—	Lavrids Brun, 1 hus	—	—	—
—	1 vejr mølle	Chr. Friis, Krogerup	skænket til Vartov	1621
—	Morten Lavridsen	Ellen Marsvin, Ellensborg	Fyn	—
—	Boel Brun, 1 gadehus	—	—	—
—	Rasm. Skomager, 1 gadehus	—	—	—
„Tammi“ (Damme) ³²⁾	Christoffer Hansen	Peder Reedtz, Hørbygård	Sælland	1601
—	Didrik Nielsen	—	—	—
—	Peder Madsen	—	—	—
—	Mikkel Nielsen	—	—	—
—	Erik Hansen	—	—	—
Thostenæs	Oluf Hansen	Björn Andersen, Stenalt	Jylland	1573
—	Niels Kæmpere	Erik Rosenkrands, Langeland	Jylland	1577
—	1 gård	—	—	1579
—	Morten Skjelde	Povl Hvitfeldt	Halland	1581
—	Oluf Lang	—	—	—
—	Jens Brun	Erik Munk, Estvadgård	Jylland	1593
—	Niels Hansen	Henrik Göye, Skørringe	Sælland	1604
—	Hans Pedersen	Chr. Grubbe, Lystrup	Sælland	1624
—	Christen Clausen, 1 gadehus	—	—	—
Hårbølle ³³⁾	Eskil Jörgensen	Henrik Göye, Skørringe	—	1604
—	samme af anden jord	—	—	—
Et sted på Møn ³⁴⁾	„Skarlagensjord“	Björn Andersen, Stenalt	Jylland	1573
9 fiskerboder, Råbylille ³⁵⁾	fiskere	Povl Hvitfeldt, Snidstrup	Halland	1581

I M. H. III og VI er gjort rede for de øvrige

Landgilde	Arbejdspenge			Kan sås	Olden m. m.
	Ar- bejde	Ervits- penge	Inde- bud		
1 Ø (= 4 tdr.), 24 β					
1 rdl.					
4 tdr.					
1 rdl.					
$\frac{1}{2}$ Ø (= 2 tdr.)					
1 rdl.					
1 rdl.					
1 Ø (= 4 tdr.), 1 fodernød					
det samme					
17 β , $\frac{1}{2}$ fodernød					
23 β , $\frac{1}{2}$ fodernød					
18 β					
4 tdr.					
3 tdr., 8 β , 3 Ø for fodernød					
4 β grot, 1 fodernød					
1 lødig mark, 1 fodernød					
$\frac{1}{2}$ td. torsk = 6 Ø , 19 Ø Danske					
1 Ø (= 4 tdr.)					
3 Ø , 1 fodernød					3 Ø
$\frac{1}{2}$ rdl.					
2 Ø (= 8 tdr.) byg, 9 skp. havre, 1 fodernød					9 β
2 Ø (= 8 tdr.) byg, 9 skp. havre, 2 β grot					
4 Ø (= 16 tdr.) byg, 1 td. havre, 27 β					
9 tdr. torsk					

ejendomme, som Vartov havde på Møn.

Forklaringer til mageskifterne.

¹⁾ Som vi allerede så i Roskildebispens jordebog fra 1370, er afgiften af en mølle fremdeles flere gange højere end af en bondegård.

²⁾ Det gamle kornmål œ regnes i byg for 4 tdr., i rug $\frac{3}{4}$ tde.

³⁾ Disse to gårde med den høje afgift er formodentlig levninger af „Pølsegården“ fra 1370.

⁴⁾ „Nød“ betyder kreatur; fodernød altså et kreatur på foder. Ved denne tid, da studehandelen var på sit højeste, var det almindeligt, at godsejerne satte stude på foder hos fæsterne; længere nede på listen ses, at sådan fodring taxeredes til 3 fl , hvilket var henved halvdelen af dyrets værdi.

⁵⁾ Formodentlig søn af den Klemen Andersøn i Sømarke, der 1551 var landsdommer på Møn (Stege bys bog 112).

⁶⁾ Disse store skove høre til det nuværende Liselund.

⁷⁾ De 5 små søer findes der endnu. Reidze fiskerleje ved Pomlerende skrives også Rydvisse.

⁸⁾ Denne enkelte gård i Borre nævnes også andensteds; den har ligget nord for landevejen, hvor denne bøjer om ad Holme til.

⁹⁾ Denne større gård har tidligere havt ualmindelig stor ægtpligt; måske hidrører det fra, at den forhen har været købstadsjord; Nyborre kaldtes da Høvemark eller Højby.

¹⁰⁾ En „theye“ (hvad man tager) nævnes ofte; det betyder 1 lam, 1 gås og 2 høns c : den tidligere sædvanlige småredsel.

¹¹⁾ Ervidspenge betyder afløsning af pløjearbejde; erje = pløje.

¹²⁾ Af navnet Friis i Ålebæk haves tidligere to landsdommere; dette var formodentlig landsdommergården, der var selveje, men nu solgtes til kronen, det vil formentlig sige, at den hidtidige selvejer nu bliver fæster.

¹³⁾ En anden betegnelse for Nørre Vestud; navnet Nørreby er nu det almindeligt brugte.

^{14), 15) og 16)} Disse 3 større gårde er formentlig rester af de små herregårde her i middelalderen, særlig det Grubendalske gods.

¹⁷⁾ Ovregård med skov til 300 svin må have været en større gård, der formodentlig tidligere var i selveje. Da afgiften er meget lav, navnlig sletintet landgildekorn, er det sandsynligt, at de 6 fl kun er „husbondhold“, hvorved ejeren har givet sig under godsejerens „værn“. Grænsen mellem selveje og fæste er ofte ret uklar.

¹⁸⁾ Østermarke lå — som tidligere meddelt — i halvandet hundrede år under Vallø. Oluf Nielsen Rosenkrands fik endnu 1542 stadfæstelse på vragretten ved stranden. Efter hans død 1545 blev godset delt i Øster- og Vester-Vallø mellem svigersønnerne *Peder Bille* og *Peder Oxe*. Da er formentlig også Østermarke blevet delt i de her fremtrædende to halvdele, som så siden er overgået til slægterne Lindenov og Grubbe. Afgift i ål er på *denne* tid sjelden, ligeså i sild; fiskerlejerne betaler med torsk. Også afgift i hamp er enestående; vægten „stien“ (sten) synes at svare til 1 lipund. Til byen ses at have hørt oldenrett i Nørreskoven.

¹⁹⁾ „Gæsteri“ har i middelalderen tilkommet kongen eller biskoppen. Efterhånden har også adelen forbeholdt sig sådan rett, indtil den på Arent

Berntsens tid (1656) var ganske almindelig. Her har undtagelsesvis *Björn Kås* betinget sig beværtning på sin eneste gård i Torpe, når han kom der, formentlig på jagt.

²⁰⁾ Ved et skifte er denne gård blevet delt mellem to ejere — $\frac{1}{3}$ og $\frac{2}{3}$ —, men landgilden opføres det ene sted med 6 tdr., det andet sted med 5 tdr.

²¹⁾ Innebud er forpligtelsen til at bringe bud til og fra godsejeren. Her må tidligere have været mange bud at bringe, da afløsningen er sat så enestående højt, 4 fl , ellers kun 1 fl .

²²⁾ Denne og nabogårdene har ligget ved Sønderskoven, som blev ryddet ved godsets salg.

²³⁾ Det samme er tilfældet med Pollerup.

²⁴⁾ Pollerup skrives på mange måder, også „Polpe“.

²⁵⁾ Denne Spejlsbygård må have havt meget lidt agerjord, men mere eng og skovsrettighed.

²⁶⁾ Dette er det gamle „Holmegård“, hvorom tidligere (III) er fortalt. Her møder vi endnu det gamle møntsystem fra 14de årh. „grote“ 2 β grot havde oprindeligt en værdi af ca. 100 kr. Men det er tvivlsomt, hvorledes det beregnedes i 1631.

²⁷⁾ Tågholm kaldes endnu den nordvestre del af Ridefogedlukket; her var forbindelse mellem Gammelsø og Maglemose, hvorfra afgiften i ål vel stammer. Tågholm har dog dengang været større end nu og dyrket med vænge, eftersom det står for en afgift 4 fl byg, svarende til en dobbelt bondegård. Frants Rantzaus gods omfatter øjensynligt den gamle herregård med tilliggende i jord, skov og eng.

²⁸⁾ Navnet „Fikkisen“ ses at være bevaret i Spejlsby, men de synes nærmest at være husmænd.

²⁹⁾ Betegnelsen „bol“ har 1577 tabt sin oprindelige betydning og fået den nyere „bolsted“ (mindre gård).

³⁰⁾ Udtrykket tyder på en tidligere selvstændig gård i selveje, formodentlig den gamle Frenderupgård, nu inddraget under Marienborg. Den nuværende Frenderupgård stammer fra nyere tid. Når gården var kommet i slægten Skrams besiddelse, kunde man gætte på forbindelse med den Mønske Frilleslægt, som forklaret i M. H. III 127.

³¹⁾ Da denne gård synes at have været den største i Frenderup, kunde man også tænke, at den har været „Frenderupgården“.

³²⁾ Af og til forekommer navnet „Tammis“, men retskrivningen var ofte besynderlig. Navnet betyder som bekendt „ved dammen“.

³³⁾ Disse Hårbøllegårde forekommer i et mageskifte fra Falster. Måske skjuler sig flere Hårbøllegårde i Falsterske skøder. Forbindelsen med Falster var lettere end med det øvrige Møn, hvorfra store skove dannede skel.

³⁴⁾ Mon ingen kan oplyse, om navnet „Skarlagensjord“ endnu er kendt? Af landgildens størrelse kan ses, at det har været en dobbelt bondegård; formentlig en af middelalderens små herregårde.

³⁵⁾ Da Råbylille var Povl Hvitfeldts ejendom, har hans 9 fiskerboder sikkert ligget der ved stranden. I skødet siger han, at de ligger op til „min egen skov“. Sønderskov har altså vistnok dengang været i privat eje, „enemærke“, i modsætning til almindelig og kongelig skov.

Forøvrigt er det øjensynligt, at de meddelte mageskifteskøder i mange tilfælde ikke indeholder fuldstændige oplysninger om afgifterne. Mange skøder nævner kun hovedposterne, men ikke småredsel og arbejdspenge. Anders Billes regnskab er i så henseende meget udførligere. Man kunde tænke sig, at de pågældende fjernt boende stormænd har undladt at opkræve småtingene, eller at mageskifterne i disse tilfælde kun er udregnet i forhold til den egentlige landgilde.

Når her oftere forekommer forskellige *møntsystemer*, da er det som oftest meget vanskeligt at udrede de forskellige værdier, da systemerne ofte skifter. Oftest regnes der i rigsdaler, mark, skilling og hvid (album); men flere steder tilføjes der „som mønten för gik“ eller mark „Danske“. Herom kan mærkes, at først i århundredet indførtes „Jokimsdaleren“, der skulde være lig en gylden. Denne „daler“ vedblev at holde sig i det væsentligste og gik senere over til „speciedaleren“ med samme sølvværdi, 3: daler „in specie“ (i eet stykke). Chr. III's møntordning delte daleren i 3 mark à 16 skilling. Senere deltes den i 4 $\frac{1}{2}$ og under Chr. IV i 6 rigsmark, idet „Sletdaleren“ fremdeles beholdt 4 $\frac{1}{2}$. Når der altså omkring år 1600 siges om mark og skilling „som mønten för gik“, så menes derved en noget større værdi end den samtidig gældende, bortset fra krigstid, da der med flid sloges dårlig mønt. Efter nutids købeværdi vilde en mark Danske være over 10 kr. (i øjeblikket meget mere).

Omtrent ved århundredskiftet 1600 går navneformen -sön over til -sen, som nu er anvendt i ovenstående lister.

Christian den IV's tid.

Ved mageskifterne er vi ført et stykke ind i det 17. årh. Vi vender nu tilbage til slutningen af det 16. årh., da tronskiftet indtrådte 1588. Vi har allerede bemærket, at *Peder Munk* var medlem af formynderregeringen for den unge kong Chr. IV. Det fortjener at nævnes til ære for denne højadelige regering, at den ingenlunde benyttede lejligheden til at begunstige adelsmagten; den var snarere mere kongeligsindet end kongen selv. Da rigets behov krævede forøgede indtægter, udvirkedes dette væsentligst ved en reform af lensvæsenet (1593), hvorved lensmændenes indtægter beklippedes dels ved forhøjet afgift af afgiftslenene, dels ved nedsættelse af lønnen (genanten) ved regnskabslenene. Kongens stilling var endnu stærk, da Chr. IV overtog styret. De økonomisk gunstige tider kom alle samfundsklasser tilgode og nåede endog bønderne, idet de store godssamlinger næppe endnu havde fået tid til at modne sin beske frugt i det stadig voxende hoveri, de følgende to århundreders svøbe. Som før fremhævet var Møn i denne henseende den lykkelige part, da hoveriet vanskeligt kunde spille nogen rolle, eftersom alt var kongeligt bøndergods uden større hovedgårde.

Adelsvælden i slutningen af det 16. årh. var storsindet, interesseret især for fædrelandets historie og minder. Rigdommen gav sig udslag i opførelse af en mængde interessante herreborge i en ejendommelig stil, blanding af gothik og renaissance. På Møn er nu ingen sådanne borge bevarede; de forsvandt ialfald med adelsgodset.

Bestræbelsen for at skaffe kronen forøget udbytte af lenene

spores også på Møn, da Peder Munk 1596 trak sig tilbage, og lenet, efter i lang tid at have været embedslen, igen skulde sættes på afgift. Atter viste sig herved en mærkelig famlen.

Den ny lensmand var Holsteneren *Brejde Rantzau*, sønnesøn af feltherren, Johan Rantzau, og søn af statholderen i den kongelige del af hertugdømmerne, Henrik Rantzau. Efter den sædvanlige studierejse i udlandet tog han hofstjeneste hos Fred. II, og 1579 giftede han sig med *Sofie Rosenkrands* af Kærstrup. Dette højfornemme bryllup fejredes med stor pragt hos kongen på Koldinghus, og derefter sluttede han sig helt til Danmark. Af faderen fik han det gamle *Holmekloster* (på Fyn), der havde fået navnet Rantzausholm; nu er det atter omdøbt til *Brahetrolleborg*. 1581 blev han rigsråd og anvendtes meget i regeringens tjeneste. Han ledsagede således prindsesse Anna på bryllupsrejsen til Skotland på Peder Munks flåde. 1601 fik han den vigtige post som statholder i København, der en stund trådte istedet for rigshovmesterstillingen. Han var blandt dem, der tilskyndede kongen til kalmarkrigen 1611, hvilken han ledede sammen med broderen Gert. Særlig vandt han berømmelse i kampen ved *Vidsø* i Februar 1612, hvor den unge Svenske konge *Gustav Adolf* nær var blevet taget til fange. Om krigens gang haves talrige breve fra ham til regeringen i København. Hans første hustru døde 1593. 7. maj 1598 ægtede han *Karen Göye*, datter af rigsråden Absalon Göye. I anledning af dette bryllup skænkede de altertavlen til Magleby kirke, hvor deres navne findes såvel som kongens våben. Fru Karen døde allerede året efter, og han giftede sig 3. gang 1601 med *Christence Viffert*, enke efter Henrik Bille. Hun må ikke forvexles med Eske Broks hustru af samme navn. Allerede 1604 blev han tredie gang enkemand og døde 1618.*)

Da Brejde R. ikke i begyndelsen havde noget af de store rigsembeder, blev Stege len, som han fik i 1596, sat på afgift, begyndende med det beskedne beløb 100 daler og halvdelen af de uvisse indtægter. Men efter det første års erfaring forøgedes afgiften meget betydeligt, nemlig til 258 daler, 1 læst rug, 9 læster og 5 pund byg, 200 tdr. havre, $\frac{1}{10}$ af oldengælden og $\frac{1}{2}$ uvisse indtægter, samt 150 daler i forpagtning af Stege lade-

*) Det siges, at Brejde Rantzau døde ved aftensbordet, da han vilde sætte vinbægeret for munden. Men kilden herfor er den mod adelen fjendtlige Christoffer Dybvad.

gård. Samtidig havde han Elmelunde len på regnskab, derunder 200 daler som forpagtning af selve gården. Man ser heraf, at Elmelundegård har været $\frac{1}{3}$ større end Stege ladegård, vel ca. 300 tdr. land; den bestod jo oprindeligt af 8 bøndergårdes jord. Tillige ses, at Elmelunde endnu regnskabsmæssigt opføres som særligt len, skönt det følger med Stege.

Efterhånden som Brejde R. tages mere i rigets tjeneste, nedsættes atter afgiften af lenet. 1598 får han Elmelunde len frit og en nedsættelse af 150 daler på det øvrige. Da han 1601 bliver statholder i København, får han hele Møn frit som embedslen og endda en månedlig løn af 120 daler. Forsøger man at ansætte naturalierne efter nutidens normale varepriser, vilde indtægten af Møn udgøre 40 à 50,000 kr. (nu 1919 meget mere), men det forslog kun lidt for statholderen i København.

Professor *Erslev* har i „Danmarks len og lensmænd i det 16. årh.“ samlet lenenes „visse rente“ (de uvisse indtægter bestod af indfæstningspenge, sagesfald (bøder) m. m.) ifølge opgørelser, der er foretagne i første (1525) og sidste halvdel (1574) af århundredet.

1525, på en tid da en tønne korn (rug og byg) regnedes for 12 β og en tønne smør for 10 mark, gav Stege len (alene) 428 mark, 480 tdr. byg, 194 tdr. havre, 13 tdr. smør, men al småredsel er ikke medregnet. Denne har imidlertid været meget betydelig, som bedst ses af Anders Billes regnskab for 1544. Nutidsværdien af ydelserne i 1525 kan med småredsel og uvisse indtægter anslås til omkring 30,000 kr. (1 mark anslået til ca. 20 kr.). Heraf havde lensmanden dog at udrede adskillige byrder, vel ca. halvdelen. Stege regnedes mellem hovedlenene af mellemstørrelse og ansås for et rigt len i forhold til sin størrelse, 2 små herreder dengang medfradrag af Elmelunde.

Ovenfor har vi set, hvilke vanskeligheder det dog voldte at få det bortforlenet i midten af århundredet.

Den anden rentekammeropgørelse har vi fra 1574, og heri er medregnet alle faste afgifter.

<i>Stege len</i> ydede da:	<i>Elmelunde len</i> gav:	Tilmageskiftet:
475 mark	299 mark	67 mark
61 tdr. rug	—	20 tdr. rug
478 - byg	234 tdr. byg	62 - byg
1003 - havre	168 - havre	8 lam

12 tdr. smør	1 td. smør	8 gæs
42 kør	—	4 höns
189 svin	23 svin	
120 får	—	
321 lam	14 lam	
398 gæs	78 gæs	
1234 höns	279 höns	
4522 æg	1580 æg	
217 tdr. kul		
32 læs hø		

Beløbene for det tilmageskiftede passer nogenlunde med de ovenanførte skøder fra 1572 og 73, kun er pengeafgifterne her 3 gange så store som i skøderne, hvilket noksom viser, at arbejdspenge som oftest ikke er nævnt i skøderne, men alligevel er ydede.

Sammenlignet med tallene fra 1525 ses det, at den egentlige landgilde i penge og korn ikke er væsentligt forandret. Derimod er der kommet en stor mængde småredsel til, og navnlig en masse havre, afgifter, der er godt kendte fra Anders Billes regnskab, gæsterihavre, vårdhavre for strandvagt, skovhavre, gåsehavre o. s. v., hvilket altsammen bringer værdien af afgifterne op til over det dobbelte.

Indtægten af Møn synes at have været større end af noget andet len af lignende størrelse. Afgiften i æg (6100 st.) overstiger langt ethvert andet lens, uden hensyn til størrelsen. Hönseavl en må altså på Møn være drevet særlig stærkt. Måske har de højforne lensmandsfamilier forlangt mange kyllinger! Afgift af trækul kendes kun enkelte steder, og Møn leverer langt det største kvantum (217 tdr.); nærmest derefter kommer Ringsted med 180 tdr. Møn synes altså at have været fremmerst med skovdrift; men kulbrændingen har taget stærkt på de store skove.

Vil man overføre ydelserne i normale nutidsværdier, får man for 1574 en sum af:

for Stege.....	over 60,000 kr.
- Elmelunde.....	- 12,000 -
- tilmageskiftet.....	- 3,000 -
	<hr/>
	over 75,000 kr.

foruden de uvisse indtægter. I alt vil værdien ligge mellem 80—100,000 kr., der ved mageskifterne stadig stiger. De på lenet

hvilende byrder, (vedligehold, bestyrelse, ryttertjeneste 4—8 mand m. m.) kan måske løbe op til halvdelen.

Når lenet var sat på regnskab med en beskedent løn til lensmanden, vilde der altså dog være et klækkeligt overskud i kronens kasse, og det var dette som formynderregeringen ivrigt havde tilstræbt, om end Møn jævnlige blev benyttet som embedslen. Da formynderne 1596 lagde styret i den unge konges (Chr. IV.s) hånd, overtog han en stor arv, der gav kronen en betydelig magt. Men rigets stilling svækkedes frygteligt under hans 52årige regering med dens overordentlige tab og udgifter i krig og fred.

Brejde Rantzau havde havt Møns len frit. Under hans efterfølger skulde lenet atter sættes på regnskab. Han fik som genant (fast løn) følgende: 205 $\frac{1}{2}$ daler, 180 tdr. rug, 360 tdr. byg, 300 tdr. havre, 5 tdr. smør, 12 kør, 6 bolsvin (hjemmefedede), 140 lam, 200 gæs, 200 høns foruden æg, kul og hø, samt de to avlsgårde og halvdelen af det uviste. I nutidsværdi kan dette anslås til ca. 35.000 kr. Lensmandens part er altså nedsat til under halvdelen af den i 1574 anslåede indtægt, medens han dog skal bære de på lenet hvilende forpligtelser; dog var genanten betydeligt højere end 50 år tidligere. Manden var *Peder Basse* (af de ny Basser, se herom M. H. III s. 123). Han var født 1556 på Sørup ved Ringsted, fik forskellige len i Norge og Danmark, fulgte 1597 den unge konge på rejsen til Tydskland. 1611 førte han den „Sællandske fane“ i Kalmarkrigen; 18. Juli reddede han den Danske lejr ved Kalmar ved at komme til hjælp med „rejsetøjet“ 3: rytteriet. Han blev såret i krigen. Møn havde han fra 1618—29, fik derefter Langeland og døde 1639. 1601 var han blevet gift med *Sofie Nielsdatter Parsberg*, der overlevede ham i kun 15 dage. Deres navne er opbevarede i Borre kirke. De blev begravede i Nikolaj kirke i København, søndenfor alteret. Han var den sidste mand af sin slægt. Sagnet har havt travlt med ham; da han ikke hørte til de højfornemme spidser, opholdt han sig mere på Elmelundegård og er vel der ved kommen i mere folkelig berøring med Mønbeboerne. Peder Syv (kæmpeviser s. 140 anmærkning) tillægger ham et ord, der kunde tyde på fjendtlig forhold til bønderne. Han skulde nemlig have nægtet at sætte bænke i Stege kirke for bønderne med den begrundelse, at „bønderne kunde vel stå i kirken, alligevel de stod ikke på tilje“ (bræddegulv). Dette ord er andensteds

tillagt Chr. II, som fik skyld for så meget. Ellers haves forskellige vidnesbyrd om, at Peder Basse stod sig godt med bønderne. De bragte ham ialfald adskillige mærkelige ting. Således havde en bonde fundet den store søslange i *Hunesøen*, den var 12 alen lang med hoved som en kalv. (Mon det skulde have været et af forverdenens store krybdyr?) Det blev bragt til Peder Basse. Ligeledes fik han en stor kobbergryde, som *Jöjen Opsal* (fanden) havde efterladt sig (s. M. H. II s. 6) (måske fra bronzealderen eller Romertiden). Også fik han et lille sværd af guld fra Keldby m. m. Hvor er disse sager blevet af?

I Peder Basses tid og formodentlig efter hans råd er udstedt to kongebreve til hjælp for Stege borgere, hvis næring tilsøs nu var i så stærk nedgang. Brevene findes i Stege bys bog s. 108 og 9. Det ene handler om den evige strid mellem by og land, der skulde ordnes således, at byen fik en fast ugenlig torvedag, Fredag, hvortil alle varer fra øen skulde bringes, medmindre bønderne foretrak at sejle til København dermed. Det gjaldt navnlig om at udelukke direkte handel på udlandet (10. Dec. 1618). Det andet brev (af 18. Dec. 1627) tillader borgerne at indhegne til sædeland en del af „overdriften“ (Ϸ: ovredrev = kratbevokset udmærk). Oprindeligt var Stege et fiskerleje, der levede af søfart, men ikke havde væsentligt jordtilliggende, da jorden der omkring må have været kongelig alminding, hvor borgerne havde græsgangsrett fra Valdemar sejrs tid (se Stege bys bog s. 93). Måske har byen ved reformationen fået den jord, der formodentlig har ligget til *Rødstens* kapel. Men 18. Dec. 1627 får byen en smuk julegave, da borgmester og råd fik tilladelse til at indtage af ovredrevet 160 tdr. land*) til sædejord på betingelse af, at byen herefter byggedes af brændte sten og bindingsværk. Udlægningen foretoges af udmeldte kommissioner i de følgende år, og marken kaldtes „Nymark“, hvilket antyder, at der har været en ældre mark. Af denne jord blev der tillagt præsten Rasmus Nielsen 20 tdr. byg i tiende. Denne kongelige bevilling bidrager til byens overgang fra søfart til jordbrug, men om dette sidste hed det kort efter, at „landbrug gör fattig“.

På denne tid er det, at *hoveriet* (navnet dog først lidt senere) begynder for alvor at stikke hovedet frem rundt om i Danmark. De store godssamlinger begynder at virke, der bliver brug

*) Det hedder jord, hvori kan sås 160 tdr. korn; da 3. vang ligger til græs, har arealet vel snarest været 240 tdr. land.

for meget mere arbejde til hovedgårdene, og hoveriet var tildels ubestemt. Der er altså plads for den betragtning, at fæstebønderne var „tjenere“, der kunde pålægges arbejde efter herremandens behag. Kongen bliver nu betænkelig derved og vil gerne have denne udvikling standset, men det var allerede for sent. Fler-tallet af godsejerne turde ikke give slip på det fornødne arbejde. Da ca. halvdelen af landet var krongods, gør kongen et forsøg på her at *få ægt og arbejde afløst med penge*, som man havde megen brug for. 1623 indledes da en forhandling herom gennem lensmændene. Kongen forlangte 24 β i afløsning pr. tdr. gammelt hartkorn, hvoraf der som regel var 8 på en bondegård; afløsningen vilde altså blive ca. 2 rdl. for hver gård årlig; i nutidsværdi formentlig ca. 50 kr. Men bønderne vilde kun give 1 \mathcal{L} pr. tønde (ca. 35 kr. pr. gård), og derpå strandede hele planen. Blandt indberetningerne fra lensmændene findes også en fra Peder Basse, dateret Elmelundegård 22. April 1623. Her drejer det sig kun om kongeægterne. Han skriver da — at her på Møns land falder bønderne *ingen* besværing dermed at gøre nogen lang rejse enten med rådet eller deres tjenere, uden hvis de ager kgl. maj. — og den*) havre, som føres til stranden til de skuder, som det skal heden føre til København. Og så kgl. maj.s tjener, som kommer herover, som skal fordres med vogne, og hvis andet jeg kan bruge dem her på landet til kgl. maj.s gårds behov; thi deres formue er meget ringe til at age nogensteds, uden få, som kan have nogen gode heste. Hvad skriveren sig belanger, som årligen skal til København med kgl. maj.s skat og regnskab, haver jeg hertil dags, som altid tilforn haver været forordnet for min tid, bekommet på Vordingborg len, Tryggevælde og Køge vogne, som skriveren have fremført, og iligemåde tilbages igen, på Københavns slot og så på de andre forbemeldte steder. Og om så er, at det bliver afskaffet, vil jeg vel det så forordne med skriveren til København, at det skal blive bønderne til ingen besværing.

Til kansleren

Christen Frijs

Peder Basse

egen hand.

Svaret var altså: Kongeægterne spiller ingen rolle på Møn, bliver de afskaffet, skal jeg nok klare mig uden at besvære bønderne. Dette er et godt vidnesbyrd om Peder Basse.

Næste år 1624 udsendte kongen kommissærer til alle krongodser med en plan, der gik ud på, at alle de fæstere, der boede

*) der står „vid korn havre“. Er det „hvidt korn“ eller „vide (bøde) korn“?

fjernere fra hovedgården skulde betale afløsning, og hoveriet indskrænkes til de nærboende. Men overalt svarer bønderne, at afløsningsafgiften er sat for højt, og de nærboende vilde få for meget arbejde. Kommissærerne for Sælland og Møn, *Klavs Dâ* og *Axel Urne*, indgav deres beretning 29. Dec. 1624. De havde da også været på Møn, og her havde de samlet bønderne i lensmandens overværelse. Kommissærerne foreslog, at der skulde henlægges 120 bønder og 24 husmænd til driften af de to åvlsgårde, og de øvrige skulde betale arbejdspenge. Ved dette forslag vilde kongen altså få ladegårdene drevet og tjene arbejdspengene af de øvrige. Men det gik da heller ikke. Beretningen lyder, at „de som var forordnet at drive avlen, besværet dem, ikke med så få(!) og ringe bønder den arbejde at kunne udstå. De andre, som var arbejdspenge pålagt, beklagede, at de allerede stode for så stor landgilde og udgift og de ikke kunde tåle nogen videre udlæg at pålægges, eftersom fornævnte bønder tilforne ved en supplikation underdanigst vores nådigste herre og konge havde andraget og sig over deres armod og fattigdom beklaget. Og *alle samtlige* vare underdanigst begærende, de herefter som tilforne måtte drive samme tvende ladegårdes avl, og *at gøre alt hvad ægt* og arbejde dem af lensmanden på kgl. maj.s vegne befalendes vorder, og at den ene ikke videre besværing måtte pålægges end den anden, på det de samtlige alle kunde blive ved magt. Og underdanigst erbød sig af deres yderste formue at ville udgive, hvis hans maj. nådigst i denne dyre tid vilde have dennem for sådan stor *pengens udgift* forskånet.“

Man forbavses allerførst ved at se den uhyre arbejdsstyrke af 144 mand til at drive de to smågårde. Hver af dem kan ikke have gjort ret mange dages arbejde, men byrden ligger i, at disse dage falder i de travleste tider, og hoveriarbejdet har næppe været ret meget værd. *Noget* hoveri har der altså alligevel været på Møn, skönt der ingen egentlige herregårde var. Forøvrigt er bøndernes svar meget karakteristisk. Deres store angst ytrer sig navnlig på to punkter. Det ene, at de indbyrdes skulde blive stillede under forskellige vilkår. *Fælleddsskab* i ondt og godt havde hidtil været deres hjælp og trøst; det måtte ikke brydes. Dernæst frygten for udgift i *penge*; dem kunde de ikke skaffe; så hellere gøre arbejde. Men herved er de så letsindige at love at gøre *alt det* arbejde, som lensmanden vil forlange. Deres gode tro til Peder Basse har øjensynligt ledet dem på glatis. Her var

just den store fare, i det ubegrændsede hoveri. Havde bønderne anet, hvad der i den retning skulde erfares 60 år senere, så havde de sikkert hellere måttet gå ind på hoveriets afløsning, selv om det skulde koste 24 β pr. tdr. hartkorn. Men kongens plan faldt således til jorden. Nogle år efter (1637) var der atter nedsat en kommission i samme ærende, men hele reformen indskrænkedes nu til, at såvel kronens som adelens bønder fritoges for ægtkørsel med lensmændenes regnskaber; dette kom jo også adelen tilgode, medens byrden flyttedes over på lensmændene. Det må vel have moret Peder Basse, at hans idé blev den eneste frugt af de store anstrengelser.

Disse forsøg er ikke de eneste vidnesbyrd om Chr. IV.s gode hensigter. 1620 forbyder han at dømme nogen fredløs for rømning, γ : brudd på stavnsbåndet. Han ser også gerne, at vornede tilkøber sig frihed; men prisen holdes noget dyr efter tidens lejlighed — fra 5 til 50 daler.

Endelig i 1646 tilbød Chr. IV at ophæve vornedskabet og lade bønderne beholde deres gårde „til evindeligt eje“, når de vilde betale 10 rdl. årlig i 6 år! Da blev der fra Elmelundegård svaret 12. Januar 1647, at der *aldeles ingen* er bleven befundet, som slig frihed vilde sig tilforhandle i nogen måde, mens de på det underdanigste er begærendes, at de fattige folk ved den gamle sædvane måtte forblive. Derefter standsedes disse forsøg.

Hvorledes *Ulfeldt* har stillet sig dertil som rigshovmester og lensmand på Møn, kan ikke ses, da han i disse år var fraværende på sin diplomatiske rejse i Nederlandene og Frankrig. Formodentlig har han stemmet overens med bønderne, som i almindelighed må have betragtet tilstanden i denne periode som tålelig. Kravet om reformer udgik siden fra *andre* samfundsklasser. Men bondereformen blev da brugt i agitationens tjeneste.

De Peder Basse forlod Møn 1629, blev dette atter embedslen for en af rigets spidser. Det var den unge *Frants Rantzau*, søn af Brejde R. Han var født 1604, måske på Møn; hans moder, Christence Viffert, døde samme år. Han studerede i flere år i Tydskland, Frankrig og Italien; i 1625 finder vi ham indskrevet ved universitet i Siena, hvor der senere er tilføjjet, at han døde som „regni senator og prorex“ γ : rigsråd og vicekonge! Den smukke blonde mand med datidens fineste dannelse vandt ved sin hjemkomst almindelig yndest ikke mindst hos kongen. Alle-rede 1627 blev han rigsråd og statholder i København. 5. April

1632 genoprettedes for ham embedet som *rigshovmester*. Kun 28 år gammel stod han altså på toppen af embedsstigen. Han ejede store godser foruden fædrenejgården Rantzausholm (nu Brahetrolleborg) og havde havt flere len, fra 1629 altså Møn frit. Da kongen imod rigsrådets villje havde kastet sig ind i tredive-

Frantz Rantzau.

årskrigen i Tyskland og lidt nederlaget ved Lutter am Barenberge, blev han af ulykken drevet til at søge at knytte højadelens spidser til sig, og dertil benyttede han sine mange døtre med Kirstine Munk. Frantz Rantzau blev forlovet med den ældste, kongens yndling, *Anna Cathrina*, 9 år gammel. Hun må tidligt have fattet en rörende kærlighed til Frantz R., thi forlovelsen skete imod moderens villje. Da hun kun var et barn, måtte brylluppet ud-sættes i mange år, og det fandt aldrig sted. Den 5. Nov. 1632 havde Frantz R. været til gilde på Rosenborg slot. Kongens drikkelag er vel kendte, og det er vel lett forklarligt, at den unge mand, som efter gildet spadserede på volden om slottet, er faldet i voldgraven og druknet. Kongen selv siges med fare for sit liv at have forsøgt at redde ham, men förgæves. Den sörgelige ulykke gav strax anledning til adskillige urimelige rygter. Det kunde have været en advarsel for kongen, der herved såredes så personligt nær. End hårdere ramtes *Anna Cathrina*. Født 10. Aug. 1618, var hun blevet opdraget hos mormoderen, *Ellen Marsvin* på Dalum kloster, som Frantz R. fik til len 1628. Moderen Kirstine Munk siges at have

hadet denne datter, fordi hun lignede faderen. Året efter fæstemandens død døde også hun (20. Aug. 1633), nogle siger af kopper, men almindelig hed det, at hun døde af sorg; begge dele kan være sandt. Begivenheden har dybt grebet samtiden.

Anna Cathrina har efterladt sig en lille mindebog, indeholdende på Fransk: troen, fadervor, budene og nogle psalmer. Under 20. Juni 1633 har hun tilføjet: Gud trøste min sjæl! Bogen, der er opbevaret på Rosenborg, er rigt indbunden i guld og emaille og bærer hendes våben som grevinde af Slesvig og Holsten. Digteren Carl Andersen har yttret den formodning, at bogen har været en fæstengave fra Frants R. L. Fenger mener, at det snarere er kongen, der har ladet bogen smykke som et minde om sit yndlingsbarn.

Formodentlig er det kongen, der i den anledning 1634 har ladet slå en skuepenge, der i guld opbevares i møntsamlingen. På den ene side er fremstillet en kvindeskikkelse med indskriften „jeg er skön“; og på den anden side en dødning med ordene „jeg var skön“. På forsiden: „Lære os at betænke, at vi skulle dø, at vi må blive“. Psalm 90. På bagsiden: „Mine dage have været snarere end en løbere, de flyve bort og have intet“. Job 9.

I *Peder Syvs* samling af kæmpeviser er side 729 optaget „frøken Anna Cathrines vise“, et digt på tretten vers, hvori digteren lader hende selv udsynge sin hjertesorg. Den begynder:

„Al verdslig pragt med al sin herlighed er snart ombragt.“

Gennem tidens kunstige udtryk mærkes en rørende sorg. Til eksempel indsættes her det 4. vers:

The image displays a musical score for piano, consisting of five systems of two staves each (treble and bass clef). The music is in a minor key and features a mix of chords and melodic lines. The first system shows a complex chordal texture in the right hand and a more rhythmic bass line. The second system continues with similar textures, featuring some melodic movement in the right hand. The third system includes a repeat sign in the right hand, indicating a section to be played twice. The fourth and fifth systems conclude the piece with sustained chords and melodic fragments.

Melchior Schildt: Gleich wie das Feuer.

„Al lyst for hen, alverden blev mig led,
 ej verdslig ven kan rejse mig igen,
 dødsens pile slog mig ned;
 thi den, jeg havde ret kær
 og var værd
 at holdes for en ven,
 tog døden pludselig hen,
 at jeg unge blod
 miste strax mit mod,
 da jeg mente, bedst jeg stod“.

Visen hos Peder Syv er et „akrostikon“, d: det første bogstav i hvert vers danner navnet Anna Cathrina. Dette digt har en historie, som professor *L. Fenger* forklarede ved mødet i Stege kirke 14. Aug. 1901.

I året 1626 indkaldtes en musiker *Melchior Schildt* fra Holland som lærer for kongens børn. Der sagdes om denne kunstner, at han med sit spil kunde få folk til at le eller græde, som han vilde. Han havde komponeret eller omdannet en melodi til en Tydsk sang „*Gleich wie das feuer*“, som han lærte børnene at synge. Formodentlig har Anna Cathrina senere til denne melodi sat enkelte vers om sin store sorg, og disse vers er så blevet folkeeje. Nogle år senere har digteren *Johan Fridriksen* fra Flensborg benyttet den samme yndede melodi til en psalme, som han selv sang solo ved sit bryllup i Roskilde domkirke 1639, hvor han var rektor. Det er den bekendte psalme „I Jesu navn skal al vor gerning ske“ (psalmebog nr. 126). På denne måde er nævnte psalme gennem melodien blevet knyttet til Anna Cathrinas vise. I sin nuværende kunstige form kan visen dog næppe være skrevet af hende selv; vel hellerikke, som der er gættet på, af søsteren Eleonora Christina, der i 1633 kun var 12 år gammel. Sandsynligere er det, at Johan Fridriksen, der beskæftigede sig så meget med melodien, har benyttet Anna Cathrinas egne vers, som grundlag for det store kunstige digt. Vi ved jo, at hverken Anders S. Vedel eller Peder Syv var bange for at omredigere de gamle folkeviser ganske betydeligt.

Melodien gengives her efter professor Angul Hammerichs optegnelse.

Som lensmand på Møn har Frants Rantzau efterladt sig et minde i prædikestolen i Stege kirke. Øverst ses Rantzauvåbenet, et skjold lodrett delt i rødt og hvidt (disse farver burde fornys). Endnu i 1820 (Paludan 1. 107) læstes på forsiden „Frants Rant-

zau, rigens hovmester“. Da han blev dette i April 1632 og døde i Nov. s. å. ved vi altså, at prædikestolen er opsat i sommeren 1632.

Kong Christian IV af Danmark.

Om aftenen den 5. Nov. havde den Danske konge lidt sit tunge nederlag — formodentlig på drikkelagets valplads. — Tidlig næste morgen den 6. Nov. sang den Svenske hær på val-

pladsen ved Lützen: „Vor gud han er så fast en borg“ og *Gustav Adolf*, der havde tilbragt natten i sin feltvogn, istemte sin egen psalme: Förfäras ej du lilla hop, fast fiendernas larm och rop, från alla sidor skalla! Han kæmpede for trosfriheden i Europa, han faldt, men sejrede. Hvor er det dog et vidunderligt sprog, som historien undertiden taler!

Kong Gustav Adolf af Sverrig.

Da udnævnelsen af den næste lensmand på Møn danner et mørkt led i det hele store billede, må vi for at forstå sammenhængen kortelig minde om datidens store begivenheder. Tredivårskrigen rasede. Var end de politiske trådes spind nok så indfiltret, lå der dog tilgrund for den frygtelige kamp en verdenshistorisk tanke: for eller imod den kejserlige og pavelige væde.

Her var en opgave for de Nordiske konger; havde de gået sammen i kampen, er der ingen tvivl om, at sejren vilde have været lett; den vandtes jo endog af den ene. Men de var beherskede af indbyrdes mistillid og mistanke; værst var Chr. IV. Der manglede ikke på opfordring til samvirken, Gustav Adolf foreslog det flere gange, men af forhandlingerne herom, navnlig ved sammenkomsten i Ulfsbæk præstegård ved den Svenske grændse (Febr. 1629), mærkes tydeligt, at *begge* konger følte, at den ene af dem havde den mægtige personlige overlegenhed, der gjorde den anden rasende. Men denne ene var heltekongen Gustav Adolf. Skönt forhandlingerne bristede, var det dog frygten for ham, der bevægede Wallenstein til at skaffe Danmark en overraskende gunstig fred med kejseren efter Chr. IV.s letsindige krig i Tydskland.

Året efter tog Gustav Adolf den store sag i sin egen hånd alene, skönt han måtte føre sin hær over havet. Sejr og hæder fulgte ham, skönt Chr. IV gjorde hvad han uden åbent brudd kunde gøre for at hindre hans fremgang. Først slog han Chr. IV.s overvinder, Tilly, ved Leipzig, og derefter Wallenstein ved Lützen 6. Nov. 1632, hvor han købte sejren med sit liv. Stemningen*) fra visse sider i Danmark under denne krig skinner frem derved, at Danske tjente i kejserens hær, og da først og fremmest grev *Henrik Holck*.

Denne var af Alsingsk slægt, født på Kronborg 1599 og opdraget til krigsmand med den udtrykkelige hensigt at tjene forbundet af de protestantiske fyrster. Fra 1622 deltager han med megen udmærkelse i trediveårskrigen og tjente Chr. IV i dennes del af krigen. Men 1630 gik han over til kejseren og blev særlig Wallensteins yndling, blev rigsgreve og kejserlig feltmarskal. Som sådan førte han venstre fløj, rytteriet, af Wallensteins hær i slaget ved Lützen; lige overfor ham stod den Svenske hærs højre fløj (ligeledes rytteri), hvor kongen personlig deltog i kampen. I det frygtelige sammenstød af disse rytterimasser blev Holck såret, men *Gustav Adolf faldt*. Budskabet om kongens død kaldte hans tappre folk til hævn, og de vandt slaget. Vinteren 1632—33 opholdt Holck sig hos Wallenstein i Bøhmen. Men i foråret udnævnte Chr. IV ham til Frants Rantzaus eftermand som *lensmand på Møn*. Det kunde se ud som belønning

*) Det må dog bemærkes, at i almindelighed vakte Gustav Adolfs sejr glæde og hans død sorg i Danmark. Men politiken!

for *hans kamp mod Gustav Adolf*. Det er en sorg at tænke, at blandt de fjender fra *alle* sider, som Gustav Adolf sang om i sin psalme, har han sikkerligt også tænkt på den Danske konge. Men Holck kom aldrig til Møn; på rejsen hertil døde han af pest i Tydskland 30. Aug. 1633. Kongen lod hans lig føre til København og begrave i Frue kirke. Møn slap for at gøre bekendtskab med en af trediveårskrigenes feltherrer — den, hvis ryttere havde fældet Gustav Adolf.

Hans enke, Hilleborg Krafse, har formodentlig havt Møns len året ud til 1. Maj 1634, da det overgik til *Corfits Jakobsen Ulfeldt*.

Corfits Ulfeldt

er det skæbnesvangre navn, som vi nu møder i Møns historie. Han var født 10. Juli 1606 på Hagenskov, søn af den højt dannede rigskansler *Jakob Ulfeldt* og *Birgitte Brockenhus* til Bavelse og Egeskov. Som barn gik han i Herlufsholms skole, men studerede derefter i mange år i udlandet, tilsidst i Padua 1628—29. Derefter kom han til Chr. IV.s hof og blev 1630 forlovet med kongens datter *Leonora Christina*, der kun var 9 år gammel. Ligesom med Frants Rantzau var dette et led i kongens politik, da denne vilde knytte højadelens spidser til sig; men brylluppet måtte vente i 6 år. 1632 fik han det vigtige Bohus len, men ombyttede dette *1634 med Møn*, hvor han derefter var lensmand i 17 år. I de første 3 år havde han lenet på regnskab, senere frit som embedslen. 28 år gl. var han allerede ridder af elefanten. Endelig 9. Juni 1636 udgik kongens indbydelser til brylluppet, der fejredes med største pragt på Københavns slot 9. Oktober. De nygifte drog til Elmelundegård, hvor de tilbragte hvedebrødsdagene i vinteren 1636—37. I April blev han statholder i København, og siden har de næppe opholdt sig på Møn uden i kortere besøg. De boede i hans gård på Gråbrødretorv, og han steg snart til de højeste stillinger, 1636 rigsråd, 1643 rigshovmester. Som sådan tiltog han sig den ledende magt som første minister, og hans hustru Leonora vænte sig snart til at være rigets ypperste dame; der var på den tid ingen dronning. Begge havde alle betingelser for at blive de første: herkomst, verdens-

Louise Wæffler.

Leonora Christina

klogskab, tidens fineste dannelse og en uhyre ærgerrighed. Som rigets egentlige styrer bærer han et hovedansvar for den ulykkelige krig med Sverrig 1643—45, der atter bragte landet på afgrundens rand. Den Danske gesandt i Stokholm, den borgerlig fødte *Peter Vibe*, Ulfeldts modstander, havde advaret itide, men i sit overmod skrev kongen til Ulfeldt, at Peter Vibe „reder formelig til barsel med krig“. En måned efter stod *Thorstenson* i Jylland, og al modstand der måtte vige. Tilsøs kæmpede kongen tappert, men forgæves. Det nyttede ikke, at Mønboerne så „Jöjen Opsal“ med alle sine kæmper myldre hen over klintetoppene; jo, Møn blev friet for angreb denne gang, men Danmark måtte dyrt købe freden i Brömsebro, hvor Ulfeldt fandt sin overmand i *Axel Oxenstjerna*.

Denne bitre skuffelse voldte et brudd mellem kongen og Ulfeldt, og kongen høster en besk frugt af „svigersønpolitikken“ og det ulykkelige ægteskab med Kirstine Munk. Havde Chr. IV kunnet tænke så underfundigt (hvad han sikkert ikke har), så kunde det have været hans plan derved at bryde adelens vælde. Men netop således gik det. De fornemste adelsmænd blev til „svigersønnernes parti“, der på én gang vakte kongens modstand og adelens misundelse. Disse kortsynede herrer hjalp da til at slå sine egne førere ned inden den endelige hovedkamp. Ulfeldt hævdede dog sin stilling, så længe den gamle konge levede, og da han døde i Febr. 1648, styrede Ulfeldt som rigshovmester riget i flere måneder*) og ledede såvel valget af den ny konge som affattelsen af dennes håndfæstning, den sidste. Ved denne blev kongemagten mere indskrænket end nogensinde. Fredr. III betvang sin vrede og ventede på andre tider. Dog sagde han til Ulfeldt: „Corfits! I har idag bundet mine hænder. Hvo ved, hvem der kan binde Eders?“ Hvortil Ulfeldt skal have svaret disse varslende ord: „Nådigste herre! har man bundet Eders hænder

*) Ved at gennemgå akterne i general Plessens sag (1699) i det kongelige bibliotek fandt jeg deri indlagt et rigsrådsbrev af 20. Marts 1648, altså fra mellemregeringen efter Chr. IV.s død, underskrevet af alle regeringens medlemmer med Corfits Ulfeldt i spidsen. Brevet indeholder den officielle meddelelse om kongens død og befaler, at alle stævninger skal stilles i bero, indtil rigets tilstand er ordnet. Måske har Plessens forsvarer fremdraget dette brev for at skaffe sin klient et lignende pusterum i anledning af thronskiftet (1699), og brevet er da blevet liggende mellem aktstykkerne. Jeg gjorde vedkommende opmærksom på fundet.

for hårdt, er der vel råd til at løse dem igen.“ Mindre kunde de rivaliserende kvinder beherske lidenskaberne. Dronningen *Sofie Amalie* stammede fra et lille Tydsk fyrstendømme (Brunsvig), tørstende af forfængelighed for at hævde sin stilling ved smålig pragt og herskesyge. *Leonora Christina* følte sig ikke alene som kongedatter, men også som den, der gennem manden havde større magt end kongen, og navnlig har hun sikkert følt sig hævet over *Sofie Amalie* ved finere dannelse, kunstsands og mangesidige interesser. Hun var ikke tilsinds at bøje sig. Man tager næppe fejl i, at krigen førtes fortrinsvis mellem disse to kvinder*). Men den dalende sol får altid „urett“ overfor den stigende, og det fik *Leonora C.* at erfare.

Ulfeldt styrede endnu et par år for Fredr. III og fik da lejlighed til at udføre sin bedste bedrift, da han 1649 ved en rejse til Holland fik sluttet et forsvarsforbund med dette land, som siden kom til at spille så stor en rolle for Danmark og vedvarede århundredet ud. Men under den langvarige fraværelse var jordbunden hjemme blevet undergravet under ham. Man havde fra flere sider været ivrig for at søge efter våben imod ham og havde tildels også fundet sådanne. Det gjaldt finansstyrelsen, hvori Ulfeldt mistænktes for uredelighed, fordi de store leverandører til staten havde skaffet sig ublu fordele; blandt disse var den senere også på Møn bekendte *Marselis* fra Amsterdam. Men det blev dengang ikke oplyst; det ser ud til, at kongepartiet ikke turde drive undersøgelsen igennem af frygt for de store pengemænd. Kongepartiet bestod først og fremmest af flere Tydske hofmænd; men Ulfeldt havde desuden mange hjemlige fjender. Den Svenske gesandt indberettede til Stokholm, at det var rigsmarsken *Anders Bille* til Damsbo, der siden bødede så hårdt for sin uduelighed, samt rentemesteren *Peter Vibe*, tidligere gesandt i Stokholm, der styrtede Ulfeldt. Om den sidste vides det, at han ikke var nøjeregnende med de midler, han brugte. Dog synes røverhistorien med *Dina*, der beskyldte Ulfeldt og *Leonora* for at ville forgive kongen, alene at skyldes en af de Tydske hofmænd. Ulfeldt blev dog fuldstændig rensat for denne tåbelige sigtelse, og *Dina* måtte bøde med livet den 11. Juli. Men da satte fjenderne sagen på spidsen; 13. Juli forelagdes

*) Det var som en krigserklæring, da dronningen forbød *Leonora* at komme kørende ind i slotsgården.

klagen over Ulfeldts finansstyrelse for rigsrådet, og dette i forbindelse med den voldsomme forfølgelse i det hele overvældede ham så stærkt, at han og Leonora dagen efter flygtede hemmeligt ud af riget på et Hollandsk skib og overlod således sine fjender sejren. Måske har han frygtet for undersøgelsen, som dog hellerikke dennegang førte til noget klart resultat, eller vel snarere var hans modstandskraft brudt overfor så mange mægtige fjender? Dette blev ikke oplyst, og vil næppe nogensinde fuldt kunne klares. Den store mand var falden, og kongen nøjedes med at udstede det åbne brev af 26. Juli 1651, som nedenfor er gengivet.

Angående Mønboernes optræden under disse begivenheder har jeg i Præstø amts historiske årbog for 1921 givet en fremstilling, som ikke hidtil har foranlediget nogen indsigelse. Jeg indskrænker mig derfor her til at lade afhandlingen aftrykke i sin helhed. Hvis forklaringen er rigtig, indeholder den en oplysning af stor interesse for datidens historie.

Et mystisk »oprør« på Møn for 270 år siden.

I ældre Mønbeskrivelser findes herom følgende beretninger:

B. C. Sandvig skriver 1776:

„1651 gjorde Mønboerne et stort oprør for korntiendens skyld, da „næsten“ alle gårdmænd indfandt sig i København for at protestere derimod, foregivende, at de i 70 år havde været fri derfor; men forgæves; thi 13 af de halsstarrigste bleve satte fast, dog kun så løselig, at de fik lejlighed til at undvige, og dermed stiltes denne larm.“ Sandvig er dog så forsigtig at indskyde et „næsten“ og ikke at inklade sig på nærmere forklaring af, hvad protesten gjaldt.

J. Paludan, der skriver 1822, er efter tidens smag dristigere og forklarer det således:

„De uretfærdigheder, voldsomheder og vilkårlige pålæg, hvormed de adelige bondeplagere, som Møn især i denne periode var opfyldt med*), pinede bønderne, bleve årsag til, at

*) Der fandtes på den tid ingen andre herremænd på Møn end lensmanden!

disse i lensmand *Henrik Ramels**) tid gjorde oprør. Næsten alle gårdmænd begav sig i året 1651 til København med klage. „Iblandt andet“ foregav de, men vistnok på kneb, at de, som i 70 år havde været fri for korntiende, hvilket intetsteds hjemles, blev nu tvungne til at yde den o. s. v. Men da dommen beroede på rigsrådet og de adelige lensmænd i samme, kan man tænke, at bønderne, på grund af denne tumultuariske adfærd, ingen ret fik(!). Tretten af dem blev fængslede, de andre formanedes til at gå rolige hjem. Alligevel, af frygt for, at de skulde komme igen og befri deres brødre, gav man de fangne lejlighed til at undvige og løbe bag efter. Sagen blev derved.“

Paludans skildring er öjensynlig frihåndstegning, men såvidt vides har ingen senere historiker beskæftiget sig med dette mærkelige oprør.

Der findes formentlig kun én kilde til disse beretninger, det er et brev af *10. Juli 1651* fra rentemesteren (finansminister) *Peder Vibe* til den Danske gesandt i Stockholm, *Peder Juel*, sålydende (med lidt ændret retskrivning):

„Kære broder Peder Juel.

Siden mit sidste skrivelse er *Dina* torqueret (pint), haver i og efter pinselen bekjendt sin løgen om giften, hvilket hun siger sig selv at have inventeret, og siden at være encourageret derudi af ob. *Walter*, som dog mente, at det var sandhed; mens om mordet**) vil hun intet bestå. Hun haver bekendt selver at have stået en nøgel af huset, og siden givet *Lange-macher* skyld derfor. In summa, jeg tror ikke, at hendes lige skal findes i verden til at optænke og udstafere en løgen med sine apparentlige circumstantier (tilsyneladende omstændigheder). Jeg formener, at hun står hindes rett ud i morgen.“

(Herefter følger nogle uvedkommende linier, der skiller *Dinasagen* fra bondetoget).

„Udi går var alle bønderne af *Møn* her og supplicerede imod en forordning, som kongen haver gjort, at de herefter skulde give præsterne tiende, hvorfor de haver været befriet udi 70 år og længere. Tretten af dem bleve sat på tårnet, for-medelst at de sig således havde tilsammenrotteret, de andre

*) Denne blev først udnævnt en månedstid efter oprøret. Vil Paludan undgå at nævne *Ulfeldts* navn?

**) Sigter til andre spørgsmål i forhørene.

bleve udført på bysens fortificationsarbejde; dog blev derhos befalet, man skulde intet give agt på dem, og lade dem løbe bort, når de vilde.

Hisce (hermed) vale (farvel) 10. Juli 1651.

◆ Peder Vibe m. p. p. (egenhændigt).

(Udskrift) Hans kongelige Majest. udi Danmark og Norige velforordnede resident hos det kongelige hof udi Sverrig, velædle og velbyrdige mand Peder Juel til Åbjerg, min kære broder og synderlig gode ven tjenstligen

Stockholm.

(Det originale brev findes i nysamlinger 1299 c).

Med hensyn til den i dette brev påberåbte tiendeforordning forholder det sig således:

Ved den i reformationstiden udstedte kirkeordinans var tiendepligten opretholdt. Den skulde overalt ydes ved at tælle negene på marken og udtage hvert tiende neg. Denne måde at give tiende på synes aldrig at være blevet gennemført på Møn, hvor tienderne leveredes med aftærsket korn i skæppe. Derom havde der dog ofte været strid, men det var lykkedes bønderne under lensmanden *Peder Munk* at opnå kongeligt åbent brev af 16. Maj 1570, hvorefter tienden fremdeles måtte ydes i skæppen, „som de have gjort fra arilds tid“. Derved blev det i lange tider. At også kongetienden på Møn leveredes på samme måde, ses af Chr. IV's håndbog 1602. Da dette var i vitterlig strid med kirkeordinansen, er det forståeligt nok, at præsterne flere gange har rejst spørgsmålet påny, mens lensmændene sikkert stadig har støttet bønderne; thi Møn var da et frit embedslen, hvor enhver forøgelse af bøndernes ydelser indirekte også ramte lensmanden. Vel drejede striden sig kun om *måden*, hvorpå tienden skulde ydes, ikke om tienden selv; men det er troligt nok, at tællingen på marken kunde give et noget større udbytte end ved at måle kornet i skæppen. Ulæmperne ved marktællingen var dog iøjnefaldende.

Ikkedestomindre havde Møns præster atter i 1650 andraget regeringen om at ophæve den begunstigelse, som Møns bønder hidtil havde havt i dette punkt, og de havde virkelig opnået et kgl. åbent brev af 2. Aug. 1650, der pålagde bønderne at levere tienden til præsterne i kærven, „medmindre anderledes derom med forskrevne præster kunde forenes“. Den sidste vending synes at rumme en tvivl. I hvert fald har man langt

senere på Møn fulgt denne anvisning, og forhandlingerne om en overenskomst fortsattes langt ind i næste århundrede.

Hvor uheldig end tiendetællingen på marken var, så er det dog lidet troligt, at en sådan ubetydelighed, som hele det øvrige land forlængst havde böjet sig for, skulde kunne foranledige en revolution i en lille landsdel som Møn. Det ser også mistænkeligt ud, at selve rentemesteren skulde have misforstået sagen således, som det fremgår af hans brev, at nemlig Mønboerne skulde have modsat sig at *yde tiende* til præsterne, hvorfor de skulde have været fritagne i mere end 70 år! Når P. Vibe endvidere betegner bøndernes henvendelse som et andragende (supplik), ser det unægtelig besynderligt ud, at der svares med, at lederne strax kastes i fængsel, og de øvrige sættes til fæstningsarbejde, og end mere forbavsende, at man strax efter lader dem løbe.

Det lyder unægtelig også noget mystisk, når det hedder, at det store bondetog (*alle Møns bønder*) ankom den 9. Juli („igår“), blev samme dag forhørte, dømte, fængslede og atter løsslupne! Dette kan næppe hænge rigtigt sammen.

Skulde der ikke findes en anden forklaring på denne mærkelige begivenhed, når man ser denne i belysning af det daværende øjeblikks overordentlige historiske betydning? Netop i disse dage udkæmpedes hovedslaget mellem kongemagten og rigshovmesteren *Corfits Ulfeldt*, der tillige var lensmand på Møn; og det var en kamp på liv og død, der vilde få vidtrækkende følger. For at forstå øjeblikkets gribende betydning, må vi minde om hovedtrækkene i Ulfeldts historie, og da skelne skarpt imellem, hvad der ligger forud for Julidagene 1651, og hvad der fulgte efter Ulfeldts store fald. Man kan umuligt give historikeren, *Fridericia*, rett i hans ytring (Biografisk lexikon XVIII 25), at U.'s adfærd efter 1651 „kom til at give Frederik III rett“. Dette kan *efterfølgende* begivenheder jo ikke bevirke.

Corfits Ulfeldt hørte til en af højadelens fornemste om end ikke rigeste slægter. Han havde ved flere års studier i udlandet, navnlig i *Padua*, tilegnet sig alle de kundskaber og egenskaber, som samtiden satte højest. Han var som skabt til at være højadelens fører i dens sidste store kamp, men var derhos en renaissance-skikkelse med adskillige af datidens lidenskaber, navnlig hensynsløs ærgerrighed og herskesyge. Straks efter hans hjemkomst fra Padua knyttede *Christian IV* den høje

og elegante mand til sig og forlovede ham med sin 7årige datter, *Leonora Christina*; det var et led i kongens politik at knytte højadelens spidser til sig personlig. U. steg hastigt til de højeste poster og vandt fremfor alt tidlig Leonora Chr.'s trofaste kærlighed. 1634 fik han det lille, men rige og nærliggende len Møn, der helt og holdent var krongods. Endelig kunde brylluppet fejres med stor pragt på Københavns slot den 9. Okt. 1636, og de nygifte drog så til lensmandssædet *Elmelundegård*, som var blevet istandsat for 500 daler, og hvor de tilbragte hvedebrødsdagene i vinteren 1636—37. I April 1637 blev U. imidlertid statholder i København, og de flyttede da ind i hans gård på Gråbrødretorv. Han beholdt dog Møn som frit embedslen i 17 år, om han end næppe til nogen stadighed har opholdt sig her. Allerede 1643 blev han rigshovmester og som sådan rigets mægtigste mand. Enkelte træk tyder dog på, at han har følt sig knyttet til Møn med de lyse minders bånd. Navnlig synes han at have smykket flere af øens kirker med altertavler og prædikestole. Endnu findes hans navn på altertavlen i Fanefjord. Både altertavle og prædikestol i Elmelunde er udført i hans tid. Paludan beretter i 1822, at da fandtes hans våben og navn endnu på altertavlen, men det var over-smurt med sort farve. Øens hovedkirke i Stege fik også i hans tid en altertavle med Italiensk maleri og en pragtfuld ramme i ren Italiensk renaissance, men hans navn er her forsvundet. Sandsynligt er det ogsaa, at han har støttet bønderne på Møn i deres modstand mod at yde tiende i kærven; i hvert fald har han ikke i sin velmagtstid ændret den nedarvede skik, som var vel begrundet om end i strid med ordinansen, et forhold som var velbekejndt. Når endelig Møn led forholdsvis lidt under den første besættelse af Svenskerne 1658, ligger det nær at antage, at det skyldtes U.'s indflydelse hos Svenskekongen, i hvis tjeneste han da var trådt, overfor U.'s eget tidligere len. Ja, den Svenske feltmarskalk, *C. G. Wrangel*, udstedte endog et formeligt beskyttelsesbrev for Møn og opretholdt dette til trods for kommandanten, hertugen af *Sachsen Weimars*, bittert klager over Mønboerne. Der er således god grund til at tro, at der har bestået et venligt forhold mellem Mønboerne og deres lensmand Ulfeldt.

Thronskiftet i 1648 blev grundlaget for den kommende

omvæltning. Kampen kom til at stå mellem det ny hof og den gamle adel, repræsenteret ved rigshovmesteren og hans hustru, Leonora Christina; hun må ikke glemmes, thi striden mellem de to kvinder var ikke mindre heftig end mellem mændene. Men hvem kan undlade at sympathisere med den højt begavede og næsten overmenneskeligt trofaste kongedatter i hendes kappestrid med en Tydsk pragtskyg dronning? Sjælen i striden var fra hoffets side næst efter dronningen rentemesteren *Peder Vibe*, en mand af borgerlig herkomst, men nyadlet. Med opkomlingens hidsighed hadede han den hövmodige Ulfeldt. Under dennes langvarige fraværelse i Holland for afslutning af en betydningssfuld forbundstraktat med Nederlandene havde man indledet undersøgelse mod ham for mislighed i embedsførelse, hvilket dog ikke førte til noget brugeligt resultat. Om ovennævnte forordning af 2. Aug. 1650 om præstetienden på Møn er tænkt som et led i kampen mod U. (hvis denne har støttet Mønboernes modstand), kan næppe nu oplyses. Men kort efter nedlader man sig til at benytte noget hofkryb og et offentligt fruentimmer, Dina, til at rette et angreb på livet mod både Ulfeldt og hans hustru, der sigtedes for at ville forgive kongeparret. Angrebet blev indhyllet i skræmsler af belejringstilstand, forstærkede vagter m. m., og det blev forbudt U. at forlade byen. I de første måneder af 1651 svirrede vilde rygter omkring i landet, og man rustede sig som til krig, medens Dinas sag forberedtes for rådstueretten og herredagen.

Da indtræder den begivenhed, som her omhandles, *bonde-toget fra Møn*. Efterretningen herom haves som sagt kun i ovenanførte brev af 10. Juli fra rentemesteren P. Vibe til en fortrolig ven P. Juel, der som gesandt i Stockholm havde det særlige hverv — som U.'s fjende — at udforske dennes forbindelser i Sverrig. At toget virkelig har fundet sted, tillader brevet ikke skygge af tvivl om. Mindst af alt vilde Vibe have kunnet finde på noget sådant. Derimod måtte det være denne i høj grad magtpåliggende strax at give bøndernes demonstration den mindst mulige politiske betydning. Man forstår da den mærkelige forklaring. Meget muligt, at bønderne har villet benytte den givne lejlighed til at søge den gamle strid om måden, hvorpå tienden skulde leveres, ændret på en rimelig måde, ja i det øjeblik, da den egentlige fare var overstået, kan de også

have henvist til tiendesagen som deres virkelige ærinde*). Men det er næppe troligt, at et forholdsvist så ubetydeligt spørgsmål kunde have foranlediget alle Møns bønder (selv om man föjer et „næsten“ til, vilde der dog være mindst 500 mand) til at foretage et så besværligt og farligt skridt som et oprörsk togt til København. Når man véd, at dette store togt er en kendsgerning, og derhos forudsætter som sandsynligt, at der har været et gunstigt forhold mellem Mønboerne og deres lensmand, så klarer gåden sig selv.

Da budskabet i begyndelsen af året kom til Møn, at striden ved hove nu gik på livet løs for Ulfeldt og hans hustru, har dette gjort et stærkt indtryk, og planen er blevet lagt om at komme de angrebne til hjælp. Men at ordne og gennemføre et sådant tog har næppe kunnet lade sig göre, medmindre slotsfogden på Elmelunde har støttet bønderne, måske endogså været deres fører. Tanken har formodentlig været at nå København netop i de dage, da Dinaprocesen skulde afgöres, og de har formodentlig tænkt at kunne öve et vist press på dommerne eller særlig på følgerne af dommen. Hvis ordet „igår“ i P. Vibes brev skal tages bogstaveligt, er bønderne kommen for sent, forsåvidt som herredagens dom med livsstraf over Dina allerede faldt den 3. Juli; men meget mulig har bøndernes ønske også nærmest været rettet på at være tilstede, hvis dommen gik Ulfeldt imod med de følger, som deraf kunde ventes. Efter dommen må bønderne vel have anset deres optræden for overflödig og har rolig ladet sig sende hjem; dog forlyder der intet om, hvorledes det gik de 13 anførere, som var sat i blå-tårn, formodentlig to mand fra hvert af de 6 Mønske landsogne samt lederen (slotsfogden?). Den voldsomhed og det hastværk, hvormed regeringen i disse spændende dage optræder imod bønderne, tyder imidlertid på en betydelig angst. Også Vibes brev vidner om nerveusitet. Først den voldsomhed, hvormed han tager afstand fra det uværdige redskab, Dina, ja endog triumferer ved tanken om hendes dagen efter forestående henrettelse. Dernæst hans undskyldende ord om medvideren, oberst Walter, mens Ulfeldt aldeles ikke nævnes. Det er indlysende, at frygten for dennes hævn behersker hofpartiet også i de

*) Det kan endogså se ud til, at bønderne fik deres vilje; ialfald fortsattes den gamle praxis og gamle klager af præsterne.

følgende dage. Det måtte jo nærmest ventes, at Ulfeldt nu vilde søge at afsløre Dinas medskyldige. Altså måtte øjeblikkelig alt sættes ind på at knuse rigshovmesteren. For at få et så tydeligt billede som muligt af disse dages skæbnesvangre begivenheder, må vi fortsætte beretningen også, efterat Mønboerne havde trukket sig tilbage.

Anden dagen efter Dinas henrettelse forelagde regeringen *13. Juli* for rigsrådet en formelig anklage imod Ulfeldt for hans finansstyrelse. — Atter dagen efter, *d. 14. Juli, flygtede U. og L. C. fra København* og gik ombord i et ventende skib, der bragte dem til Holland. Disse data har man hidtil benyttet til at begrunde den sigtelse mod U., at han flygtede for at unddrage sig den mod ham rettede anklage. Dette er øjensynligt urigtigt. I disse oprivende måneder har U. måttet føle sig forfulgt af mægtige fjender, ikke alene af hoffet med dets Tydske håndlangere, men også af mange standsfæller i rigsrådet. Til sidst gjaldt det øjensynligt livet. Forlængst havde de forfulgte lagt planen til flugt, hvilket også bekræftes af nedenstående kongebrev. De fleste børn var allerede sendt ud af riget såvelsom det bedste løsøre. Et Hollandsk skib var lejet og lå parat nord for Helsingör. Alle disse forberedelser må naturligvis have taget længere tid. Det er altså ikke anklagen imod ham, der har drevet ham i landflygtighed; den havde han næppe stort at frygte af i et land med så mange brådne kar. Trods hans ukloge flugt kom der hellerikke denne gang noget væsentligt ud af processen, som snart synes at være stillet i bero. Ja, selv under de senere gennemførte domfældelser er U. ikke sigtet for personlig uredelighed, derimod nok for at have set igennem fingre med uredelige leverandeurer, som man dog ikke kunde eller turde komme tillivs. Hermed skal det dog ingenlunde være sagt, at anklagen ikke var den dråbe, der bragte forfølgelsens bæger til at flyde over. Når mennesker først gripes af angst, er det vanskeligt at skelne de forskellige motiver fra hverandre.

Ulfeldts flugt var i hvert fald hans nederlag og førte til hans store fald. Han havde derved bevist, at han ikke var den stærke mand, der kunde have standset tidens rullende hjul. Hoi-partiet har sagtens også set således derpå, thi da U. var indespærret i København og altså under bevogtning, kunde man sikkert lett have hindret hans flugt. Man har ikke kunnet være

uvidende om hans plan og forberedelser i så henseende; man har ladet ham flygte i erkendelse af, at han ikke kunde gøre sine modstandere nogen større tjeneste.

Derefter trak hoffet et lettelsens suk, som varede i 12 dage. Men frygten for U.'s hævn er åbenbart ikke helt forsvunden. Overvejelserne af, hvad der nu skulde gøres, kendes ikke. Men det ser ud til, at rigsrådet nu har bedt sig fritaget for processen mod U. Man har da besluttet sig til udelukkende at holde sig til de foreliggende *kendsgerninger*. Hvis man havde villet takke U. for den overilede flugt, kunde man næppe have gjort det i galantere udtryk, end der bruges i det kongelige åbne brev, der endelig udstedtes under 26. Juli 1651. I sin *oprindelige* form lyder dette således:

„Kong Frederik III — — gör alle vitterligt, at eftersom [os elskelige] hr. Corfits Ulfeldt [til Saltø, ridder, uanset han var både rigens hovmester og befalingsmand på vort land Møn] sig os ganske uafvidendes og uadvaret her af riget begivet, de fleste af sine börn heden skikket og sit bedste løsøre ladet af riget udføre, foruden i ringeste måde nogen efterretning at gøre eller efterlade for hvis (o: hvad) han på vor og kronens vegne haver havt at administrere, da haver vi med vores elskelige Danmarks riges råd samtykt og besluttet, hermed alle og enhver at advare, at ingen sig med hannem udi nogen handling om noget hans jordegods her i riget skulde inklade, förend vi erlanger den tilbørlige satisfaktion for hvis (hvad) han os er pligtig til at svare og sig nöjagtig erklære. Hvorefter alle og enhver sig kunne rette og for skade tage vare.“

Vi ser heri, at kongen alene henholder sig til U.'s flugt og kun søger at hindre, at han skulde kunne afhænde sit gods her i landet, förend han har aflagt behørigt regnskab. Intet er forøvrigt foregrebet, medens der anvendes alle de sædvanlige titler og udtryk for høflighed. Hofpartiet har formentlig ønsket strax at føre krigen videre; det kongelige brev, der udsendtes til alle landsting, er nemlig ikke strax blevet indført i brevbogen. Dette sker først halvandet år senere, og da har man udeladt alle de ord, som ovenfor er sat i klammer. Da var der nemlig endelig blevet udnævnt en ny rigshovmester, ligesom U.'s godser var blevet beslaglagte. Denne famlen tyder på en vedvarende ængstelse og vel også uenighed i rigsrådet.

Man kan undres over, at det kongelige Brev særlig nævner

U.'s stilling som lensmand på Møn. Grunden hertil kan være, at man vilde have dette måske endnu urolige len forsynet med en ny *pålidelig* lensmand. Allerede 17. August 1651 udnævnes hertil *Henrik Ramel* af Pommersk slægt, tilhørende hofpartiet; han havde optrådt skarpt imod U. under Dinaprocesen. Han var altså vel egnet til at holde Mønboerne i tømme. Rigtignok taler Paludan (Møns beskrivelse) om et bondeoprør på Møn i Ramels tid, men det er öjensynlig en forvexling med bondetoget i Juli måned.

Fra Mønboernes side er der desværre ikke opbevaret nogen-
somhelst efterretning om disse begivenheder. Hellerikke ved yi, hvilken dag de er draget hjem fra København, navnlig ikke om de har været öjenvidner til U.'s flugt. I så fald kan man vel forstå, at de har tiet stille med den store rejsning til forsvar for en mand, der selv opgav ævred. Forøvrigt blev det jo enevældens mænd, der — som de sejrende — kom til at skrive samtidens historie. For denne historieskrivning vilde P. Vibes brev være typisk, hvis ellers den her fremsatte forklaring er rigtig. I hvert fald fortjener den hidtil lidet påagtede episode med Mønboernes store togt mand af huse til København at fremdrages med megen interesse. Måske kan der siden findes oplysninger, der kan fjerne enhver tvivl om Ulfeldts og Leonora Christinas forhold til Mønboerne indtil den store krise 1651. Jeg daterer denne lille afhandling på 300 års dagen for Leonora Christinas fødsel.

Rødkilde, 8. Juli 1921.

Hertil kan endnu føjes, at når Mønboerne valgte at tie med skaden, så var det samme tilfældet med P. Vibe og P. Juel, der ikke mere nævner sagen i senere breve. Man vovede dog ikke at fælde nogen dom over Ulfeldt, og processen løber ud i sandet. Først året efter bliver hans embede som rigshovmester besat med *Joakim Gersdorf*, og først 1653, da U. ikke var mødt for at aflægge regnskab, mens undersøgelsen havde vist, at han havde gjort sig skyldig i uordenlig og egenmægtig embedsførelse, blev alt hans gods beslaglagt*). At han ikke har be-

*) Efteralt Ulfeldt ifølge Roskildefreden havde fået sit gods tilbage, har han selv skrevet en fortegnelse derover, sålydende:

gået noget, der i *samtidens* øjne betragtedes som uhæderligt, kan man slutte af, at mange af hans venner vedligeholdt forbindelse med ham, ja selv den ellers kongelig sindede rigsadmiral, *Henrik Bjelke*, brød *aldrig* med ham. Der er næppe tvivl om, at der *indtil 1651* er gjort *overvejende urett* mod Ulfeldt. Hans brøde fremtrådte først, da han derefter for at hævne sig blev forræder mod sit land.

Corfiits Ulfeldts onde dage og Leonora Christinas jammersminde vedkommer os ikke direkte her. Begges sørgelige skæbne

• Et juvelskrin, indhold til værdi	28,988	rdl. 1	ⷀ	12	β
Et skrin, som general Fuchs på Bornholm tog fra mig, indhold	22,285	-	"	-	-
8 pakker guldsager	43,239	-	"	-	-
Møntet guld	51,912	-	"	-	-
		<hr/>			
ialt....	146,424	rdl. 1	ⷀ	12	β
Kostbare rariteter	59,092 ^{1/2}	-	"	-	-
Sølv og løsøre.....	14,330*)	-	"	-	-
		<hr/>			
ialt....	219,894 ^{1/2}	rdl. 1	ⷀ	12	β
		(passer ikke helt).			
Jordegods:					
Saltø slot.....	86,000	rdl.			
Lellinge	48,000	-			
Bavelse	42,000	-	*)	må	efter de enkelte sum-
Strøgods i Sælland	8,000	-		mer	blive 14,380 rdl.,
Tjerne og Sørum i Norge.....	12,000	-		hvilket	giver 219,896 ^{1/2}
Strøgods i Jylland	20,500	-		rdl. 1	ⷀ
Gård i København	20,000	-		12	β.
Kgl. obligation	72,000	-			
		<hr/>			
	308,500	rdl..	ialt	530,394 ^{1/2}	rdl. 1
					ⷀ
					12
					β
					(2000 for meget).

Len: Søn Børre:

Birkholm, Indtægt
 3,000 | rdl. |

Søn Christian:

Munklid, Norge
 2,000 | - |

8 metalstykker
 2,000 | - |

(Møn nævnes ikke, men da han havde dette land frit som embedslen, betyder regnskabsafklæggelsen derfor ikke meget.)

Endvidere blev der ved løsladelsen fra Bornholm tilbageleveret ham en mængde gældsbeviser,

ialt: 551,006^{1/2} rdl.,

hvoriblandt et på 200,000 rdl., udstedt af dronning Christina af Sverrig 1654.

Ulfeldts formue ved hans fald kan anslås i nutidsværdi til mellem 10 og 20 mill. kroner

er almindelig bekendt. Ved Roskildefreden fik han ved fjendens hjælp alt sit personlige gods tilbage, men naturligvis ikke Møn, som var krongods. Han ligger begravet i fremmed land (Svejts) som fredløs i ukendt grav.

Men de 500 Mønboeres tog til København vidner i hvert fald om en ikke ringe, om end naiv kraft hos Møns bønder på den tid; 8 år efter fik denne kraft lejlighed til at gøre underværker. Hvem ved, hvad de kunde have udrettet, hvis rigshovmesteren havde havt mod til at stille sig i spidsen for dem 1651?

Efter Ulfeldts flugt fik *Henrik Ramel Møns* len 17. Aug. 1651. Hans bedstefader var indvandret fra Pommern. Henrik var født her i landet 1601 og fik den sædvanlige uddannelse på rejser i udlandet, hvorefter han hurtigt kom til at indtage en fremragende stilling herhjemme. Han blev landsdommer i Skåne, hvor han ejede Bækkeskov, hovmester for Sorø akademi og ordfører for adelsstanden på valgrigsdagen 1648. Han blev medlem af rigsrådet 1649, bekæmpede „svigersønnepartiet“ og optrådte skarpt imod Corfits Ulfeldt, navnlig under Dinaprocesen. Så meget mere har det vel harmet denne, at netop Ramel blev hans afløser på Møn. Begge ladegårde, Stege og Elmelunde, blev forpagtede ud til en mand ved navn *Niels Olsen*. Ramel døde på Elmelundegård 6. Okt. 1653. Hans slægt er senere blevet Svensk. Han var første gang gift (1627) med *Birgitte Lunge* (de yngre) og anden gang (1631) med *Margrethe Skel*, der overlevede ham og beholdt Møns len til 1655. Han var en af de få adelsmænd, der kunde have ført an i modstanden mod enevælden.

1655 blev *Møns len* overdraget til *Axel Urup**) fra Halland, rigsråd og ingeniurgeneral. Trods sin næsten dværgagtige lidenhed blev han både hjemme og ude opdraget som krigsmand, særlig som fæstningsingenieur. Han var vistnok dygtig som militair tekniker, men i krigene var han oftest uheldig. Ved Lutter am. Barenberg blev han taget til fange. Siden an-

*) Navnet stammer fra Ugerup i Skåne, hvorfra vi kender den ovenomtalte Arild Ugerup.

lagde han fæstningen Christianspris (nu Frederiksort) ved Kielerfjord, men inden den var bygget færdig, blev den ved Thorstensons overfald 1643 stormet og Axel Urup atter taget til fange. Fra 1647 ledede han udvidelsen af Københavns befæstning. I krigen 1657 fik han overkommandoen i Skåne, men var atter uheldig i slaget ved Genevads bro; det skuffede folks forbitrelse rettede sig særlig mod ham og Anders Bille, hvormed en smædevise vidner. Man glemte, at rigsrådet netop havde holdt igen på kongens og hans partis krigsiver. Axel Urup synes ikke at have taget virksom del i de indre politiske stridigheder; dog ses han at have taget nogen afstand fra behandlingen af Ulfeldt. Da han fik kommandoen i Skåne, byttede han 1657 Møns len med Malmøhus. Han var gift med Sidsel Knudsdatter Grubbe, men efterlod sig ingen børn. Han døde 1671 som den sidste af sin slægt.

Peder Reedtz var den sidste egentlige lensmand. Han var sønnesøn af den under mageskifterne nævnte Peder R., der indvandrede fra Brandenburg, og født på Tygestrup 1614. Han oplærtes på Herlufsholm og Sorø akademi; studerede derefter i udlandet, navnlig i Oxford, hvilket synes at have givet ham et fra andre samtidige diplomater forskelligt præg. Han blev siden gesandt i Frankrig og i England, hvor han har lært at kende kampen mellem kongedømme og republik; han har foretrukket det første. 1656 blev han optaget i rigsrådet og fik 1657 efter Axel Urup *Møns len*, som han havde indtil 1662, altså under hele krigen og statsomvæltningen. Han har dog opholdt sig mest i København, da han var overvældet med regeringsarbejde som kansler i disse bevægede år. Han var næppe nogen fremragende mand, noget stiv og fornem, men gjorde meget arbejde. Han var lærd og som sådan patron for universitetet. Peder Syv har tilegnet ham en bog om modersmålet, „det Cimbriske sprog“. At han har været en brav Dansk mand, kan vel sluttes af, at den Svenske Durel i sin indberetning til den Svenske regering 1660 er misfornøjet med ham og kalder ham — i modsætning til den smidige Hannibal Sehested — „egenkærlig og lidet sociabel“. Sehested spottede ham for hans Spanske værdighed.

Da han var kansler og tillige kendt som kongeligssindet, blev han brugt som ordfører ved arveregeringens indførelse, men har dog næppe været indviet i de sammensvornes hele

plan. Han har vel hørt til dem, der ventede en ny stænderforfatning. Under enevoldskongen beklædte han de højeste statsembeder, men synes dog ikke at have udøvet synderlig indflydelse og blev snart ganske stillet i skygge af den opgående sol, Griffenfeldt. Han blev 1653 gift med *Sofie Sehested*, datter af kansleren Christen Thom. S. Da hun døde 1671, giftede han sig igen, med *Anne Ramel*, datter af den næstforrige lensmand på Møn. Da han 1662 fratrådte lenet, kom dette under andre styrelsesformer; men broderen, *Jörgen Reedtz* på Tryggvælde, skulde føre et slags tilsyn med Møn. Peder Reedtz døde 1674.

Til hans og de to foregående lensmænds virksomhed ved ordningen af forsvarsvæsenet på Møn kommer vi siden tilbage.

Her endnu kun nogle oplysninger om lensvilkårene, efterat Møn under Ulfeldt for sidste gang havde været frit embedslen.

Efter 1651 blev Møn atter sat på regnskab. Men genanten (løn til lensmanden) var betydelig forhøjet siden Peder Basses tid (se s. 113). I årene fra 1651 til 1656 udgjorde genanten: 342 daler, 90 tdr. rug, 666 tdr. byg, 806 tdr. havre, $13\frac{5}{8}$ tdr. smør, 30 kør, 186 skovsvin, 100 får, 140 lam, 490 gæs, 470 höns, $\frac{1}{2}$ td. ål. Derimod er nu avlsgårdene særlig forpagtede ud, og der nævnes ikke uvisse indtægter. De anførte penge og naturalier kan anslås til en normal nutidsværdi af ca. 45,000 kr. (i Peder Basses tid ansloges 35,000 kr.), men heraf skulde lensmanden afholde adskillige udgifter. I almindelighed kan antages, at konge og lensmand har delt indtægterne lige. Vi ser således, at Henrik Ramels enke ved afregning for 1653 indbetaler i rentekammeret 2,402 daler, hvilken værdi omtrent vil svare til lensmandens brutto. Når rigsrådet 1650 besluttede, at alle lensmænd i ekstraskat skulde betale et års indtægt til afbetaling af rigets gæld, så er dette unægtelig en meget kraftig beskatning — og der synes just ikke at være meget berettiget i den sædvanlige klage over rigsrådets karrighed.

Vi er herved nået til enevældets tid, da lensmændene afløses af amtmænd.

Tillæg til IV bind, Anders Billes historie.

1. Af Møns lens regnskaber for 1544.

Til forståelse af teksten tilføjes følgende:

a. Forlæggets *Romertal* er her gengivet med Arabertal. i eller j = 1, ij = 2 o. s. v., v = 5, vj = 6, x = 10. En tværstreg over sidste bogstav betyder, at der skal trækkes $\frac{1}{2}$ fra: j = $\frac{1}{2}$, ij = $1\frac{1}{2}$ o. s. v., og på samme måde en tværstreg over v = $4\frac{1}{2}$, en tværstreg over x = $9\frac{1}{2}$.

b. *Mål* = tønde = 6 skæpper, 1 læst rug = 36 eller 40 tdr., 1 læst byg = 40 tdr., 1 læst øl eller sild = 12 tdr., 1 pund = $3\frac{1}{3}$ td. hvede eller rug, 1 pund byg eller havre = 4 tdr., 1 td. smør = 4 fjerdinge eller 8 ottinge, 1 varde, vorde eller ore = 10 kabliav (store torsk).

c. *Mønt*^{*)}: Grotssystem (ældre): 1 mark sølv = 5 skilling = 60 grote.

Lybsk: 1 mark = 16 skilling à 3 hvide (album) à 4 Ⓢ (penning).

Sterling = 3 Ⓢ (penning).

Daler = gylden = 3 mark Danske à 12 skilling Lybsk.

*) Da møntinddelingen i denne tid stadig skifter, er det ikke altid lett at se, hvilken beregning der er brugt; ofte nævnes mønt, der „før gik“, og jordafgifter står ofte angivet efter møntsystemer, der længst var forladt. Da sølvværdien siden den ældre middelalder endnu ikke var falden mere end fra $\frac{1}{8}$ til $\frac{1}{10}$, kan en mark sølv endnu i 16de årh. anslås til en købeværdi af mellem 2 og 300 kr., og da der af en mark sølv udmøntedes 24 mark penge, kan en mark penge anslås til en købeværdi af ca. 10 kr. (nu 1922 naturligvis højere). En tønde korn kostede 12 skilling. *

d. *Afgifterne* er:

Landgilde af jord og hus betales i regelen i korn eller penge.

Gæsteri ∴ afløsning af den gamle pligt at modtage ejeren eller hans folk visse dage; betales i regelen i havre.

Orhavre = vårdhavre (vård = vagt) som afløsning for strandvagt.

Gåsehavre, som leveredes med 1 skæppe havre for hver landgildegås til fedning.

Erthepenninge, afløsning af pløjearbejde (erje ∴ pløje).

Tærskerug, afløsning af tærskearbejde.

Arbejds- eller *innepenge*, afløsning for andet arbejde.

Trækul eller *kulpenninge* for visse skovrettigheder.

Skovhavre for havredyrkning i skovene.

e. *Kvægredsel*: Som regel en ko af hver by, *får* og *udredslelam* (skovlam opfødte i skoven), *svin*, enten oldensvin, når olden var i skovene, i regelen hvert 10de svin, eller *bolsvin*, som var opfødte hjemme og derfor af mere værdi, gæs, høns og æg, og af fiskerierne (wol = ol = 80) sild, ål eller torsk samt hør af engene. Af møllerne gaves en meget høj afgift i mel, meget mere end værdien af en gårds afgift.

1544.

Thette efftherscreffne er komenn tiill Söholmm¹⁾, Köbnehagenn och tiill Demstrup²⁾, och er anderstedtze komenn, som her effther findis schall etc.

Item onsdagenn effther sancti Dionisij dag³⁾ kom tiill Købnehagen medtt skiipper Jörgenn 4 tdr. gossekiödt, 15 tdr. lambekiödt, 86 hönns, 2 tdr. syl, 2 tdr. wylbradt⁴⁾.

Ffijnnge skiipper Jörgen same tiidtt tiill wnderholdning⁵⁾ 4 tdr. öll, 3 tdr. brödt, som war 15 skpr. meell wdij, 4 siider flesk, 2 foerkrop, 1/2 ottg. smör, 2 oll sylld oc 1 1/2 td. a^e) tiill hönsen; thenn ene td. a^e tog thij⁷⁾ wdy Harbølle, ther thy laa bør løss⁸⁾ wnder landett.

Item 2^a ferea post omnium sanctorum⁹⁾ kom tiill Söholmm 20 leffuennendis kiör.

Item onsdagen for Martini¹⁰⁾ kom tiill Söholm 80 leffuenn-

dis swinn aff thij swinn, som her bleff tagne tiill oldenn giæld; 3 tdr. a^e finge thij medtt thennom att giiffue samme swinn paa weyen.

Item kom tiill Søholm paa skiis¹¹⁾ wognne, och Hanns Bonde aff Koster tiidtt förde paa enn boed same tiidtt, 9 tdr. thom syld¹²⁾, 2 tdr. oell¹³⁾, $\frac{1}{2}$ lest graa baye¹⁴⁾ saltt, $\frac{1}{2}$ td. wylbradtt.

Ffynge Hanns Bonnde same tiidtt tiill wnderholding 1 siide flesk, $\frac{1}{2}$ foerkrop, 1 skp. mell y brödt, $\frac{1}{2}$ td. öll.

Heming Gedde aff Stuberup förde tiill Søholm paa synn wogenn 2 tdr. oell.

Item kom ther enn td. oell tiill Søholm, som Lauris Michelsens sön aff Raabymagle wgh¹⁵⁾ tiidtt¹⁶⁾.

Item 2 tdr. sylldtt¹⁷⁾, enn td. oell, Hanns Bonnde förde tiill Søholm, oc enn td. torsk, thenn tiidtt hann förde thy wender¹⁸⁾ och hele tiidtt; thett skede palme löffuidag.

Ffynge hann tiil wnderholding same tiidtt $\frac{1}{2}$ td. øll, 1 oll sylld, enn snedts oell, enn skp. mell y brödt.

Suma lateris¹⁹⁾:

4 tdr. gossekiödt.	1 td. torsk.
15 tdr. lambekiöd.	3 tdr. bröd oc
20 leffwenndis kiør.	2 skpr. mell.
80 leffwenndis olden swinn.	5 tdr. øll.
13 tdr. sylld.	5 siider flesk.
6 tdr. oell.	$2\frac{1}{2}$ foerkrop.
86 hönns.	$4\frac{1}{2}$ tdr. haffre.
$2\frac{1}{2}$ tdr. wijlbradtt.	$\frac{1}{2}$ ottg. smör. *)
$\frac{1}{2}$ lest graa baye saltt.	

Ithem 4^a feria paschatis²⁰⁾ kom tiill Søholm 19 leffuenndis giess, som Törnemarcke mennd ytte²¹⁾, same dag enn fjg. egh²²⁾. Kom ther 4 skpr. a^e tiill att giiffue samme giess paa weyenn.

Item thenn tiid Hanns Bonnde förde tiill Søholm thy 500 mur steen²³⁾, finnge hannd tiill wnderholding $\frac{1}{2}$ side flesk, $\frac{1}{2}$ td. öll, 4 brödt.

Item enn td. smör och enn td. hwede, Hanns Bonde förde tiill Søholmm.

*) På samme måde er hver følgende side optalt, men er her af pladshensyn udeladt, undtagen hovedsummerne tilsidst.

Ffynnge hann same tiidtt tiill wnderholding $\frac{1}{2}$ side flesk, $\frac{1}{2}$ td. øll, $\frac{1}{2}$ foerkrop, 6 brödt.

Gaff mynn ffrue Hanns Bonnde same tiidtt, for thett hann haffdhe lobede²⁴) tiill Søholm, enn td. maltt, enn siide flesk²⁵).

Gaff mynn ffrue²⁶) Hemming Roodenn²⁷) $\frac{1}{2}$ side flesk same tiidtt.

Item en fjn. eg, Mogenns Morthennsenss drenng ogh tiill Søholm.

Item thenn tiidtt Hanns Bonde förde thy 550 tagstenn tiill Søholm oc enn td. flock²⁸) oc 2 remesnider²⁹) huder, finge hann tiill wnderholling $\frac{1}{2}$ side flesk, $\frac{1}{2}$ foerkrop, $\frac{1}{2}$ td. øll, 4 brödt.

Item löffuerdagenn effther sanctj Hans midsomersdag förde Hanns Bonnde tiill Søholm 12 leffuendis lamb, 48 hönns, $\frac{1}{2}$ td. egh, $\frac{1}{2}$ td. hwede meell.

Ffinnge hannd tiill wnderholdinng 1 siide flesk, 5 bröd, $\frac{1}{2}$ td. øll.

Ithem sancti Ybs³⁰) dags tiid, Hanns Bonnde³¹) förde thenn steen tiill Søholm, finnge hannd tiill wnderholdinng 1 siide flesk, $\frac{1}{2}$ td. øll, 4 brödt.

Thette efftherschriifne kom tiill Demstrup medtt
Rasmus Howidttskoff³²).

Ithem $1\frac{1}{2}$ lest 4 tdr. biig och 84 tdr. haffre, 1 fad jernn.

Item finnge same Rasmus Howidttskoff enn siide flesk offuer penndinge, som ieg gaff hannom tiill fragtt.

Ithem ottesynnds tiiffue³³) tdr. haffre och ett hundrett siider flesk, som Rasmus Bijlde³⁴) förde tiill Rostock effther mynn frues schriiffuelsze, och Jörgenn Tisk³⁵) solde samme haffre och 10 siider aff fleskett. Thett anddett förde hann hiem medtt sig igenn.

Item sexinnds tiiffue tdr. haffre, Hanns Søell förde tiill Rostock same tiid, och 6 øxenn, som Jörgenn Tisk och solde ther.

Ffynnge Hanns Soell same tiid enn siide flesk offwer thij penndinge, ieg gaff hannom tiill fragtt.

Ffinnge Michell, som fulde³⁶) same øxenn att røgte thennom, tiill wnderholding 1 siide flesk, $\frac{1}{2}$ td. øll, 4 tdr. brödt.

Ffynnge Jörgenn Tiisk tiill wnderholdinng samme tiidtt enn siide flesk, 1 td. øll, eth stüicke kokiödt, enn goss, enn bött smör, nogett tör fisk, 6 brödt.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, enn bötte smör, som Rasmus Kock

finnge tiill wnderholdinng, thenn tiid hann war wdy Strolsundh om thij penndinge, som mynn herre schulle haffue aff Claus Stoppelberg for thenn sylld, hann mynn herre affkiøbthe.

Item 48 tdr. a^e och 12 tdr. maltt, som Mats Rytther³⁷) gaff Pether Bylefeld aff Eglefyurdt³⁸) for 20 smo hundrett klap-holt³⁹) og 16 smo hwnndrett bonndholt⁴⁰).

Ithem 31 siide flesk, som Hanns Kalipsenn af Flennsboriig finnge effther mynn herris befallinng.

Item 40 siider flesk, som Bo Byll her y Stege förde tiill Falsterboo, som Jacop Mauritsenn schulle haffue effther mynn herris befallinng.

Item 60 siider flesk, som kom tiill Gulland paa min herris skiiff. Ffynge thij tiill skiibs behoff tiill wnderholdinng samme tiidtt 16 siider flesk, en ottg. smör, 4 tdr. kaffring, som war 20 skpr. mell y, $\frac{1}{2}$ td. kokiødt och foerkjød, 1 lest øll, en worde kabelaw, erther oc grinn etc.⁴¹)

Item 16 siider flesk, som Claus Eggertsen⁴²) finnge for thett flesk, som hann sennde Rasmus Kock, att hann schulle selye thett wdy Jutland for hannom, och fogdenn paa Demstrup an-nammede same flesk tiill sig och fortheydt⁴³) thett ther paa gardenn.

Item 20 tdr. rug, som mynn herre gaff enn Hollennder wdij Købnehagenn for 3 small⁴⁴) lester salltt, hann hannom afkiøbthe, wdij hans betaling.

Ithem kom ther ind paa mynn herris skiiff, thenn tiid thett schulle tiill Hollannd, 6 lester maltt, beregennendis y hwer lest 42 tdr. och 4 lester rug, beregennendis y hwer lest rug 40 tdr. rug⁴⁵).

Ithem finnge thy tiill skiibs behoff tiill wnderholdinge 3 lester øll, enn lest packett kaffring brødt, som war 3 pund mell wdij, $\frac{1}{2}$ td. torsk, 24 siider flesk, enn td. packett kokiød, som kom $1\frac{1}{2}$ kokrop wdij, en fierdg. smör, enn fierdg. oell, $\frac{1}{2}$ td. grönsalhet suder⁴⁶), $\frac{1}{2}$ td. grynn, edick och saltt, 50 liuss.

Item 10 tdr. a^e, som kom tiill Peieöo⁴⁷) effther bonn stager⁴⁸) met Mattis Olsenn aff Wollerup.

Ffinnge hannd tiill wnderholdning same tiidtt enn siide flesk, enn foerkrop, 2 skpr. mell, enn td. øll, 1 oll sylld, 1 snedtze oell.

Item finnge Rasmus Kock tiill Rostock medtt sig $2\frac{1}{2}$ lester, 5 tdr. sylld, som ther soldis, och enn td. fuld⁴⁹) sylld, som mynn

frue hun skenckete borgemesters höstru, 12 bwoll⁵⁰) swinn, 2 tdr. yster, 24 øxenn.

Ffinnge bodsmenddenne paa mynn herris skiiff tiill wnderholding samme tiidtt $\frac{1}{2}$ lest øll, 4 tdr. bröd, som war 20 skpr. mell y, 4 siider flesk, enn fierdg. kokiödtt, 1 fvg. sylld, $\frac{1}{2}$ ottg. smör. Same tiid war Per Michelsenn⁵¹) medtt paa samme reysse.

Item $2\frac{1}{2}$ td. sylld, som Jörgenn Stolt solde y Rostock och betallde her Hennrick Bollewannnd for kabell garnn och thiere⁵²).

Smör, som kom paa fadeburdett och Karenn fadeburds quinde thet wdspidste^{52b}).

Item $\frac{1}{2}$ td. smör, Elnne Howidtskoff ytte.

Item enn fvg. smör, Karenn ffad:quinde tog siellff aff kieller-swenden.

Thenne efftherscreffne ffetalie finnge Rasmus Kock tiill Iutlannd medtt sig tiill synn wnderholding.

4 siider flesk, enn fvg. kokiödtt, 3 foerkropp, 2 giess, 15 skpr. mell y brödtt, $\frac{1}{2}$ lest øll, $\frac{1}{2}$ ottg. smör.

Item kom ther same tiid tiill Demstrup enn td. oell, 40 skpr. homble, 1 td. Bremer saltt.

Item enn td. syll, Rasmus Kock tog medtt sig tiill frue Ermegardtt⁵³).

Item enn td. a^e, Rasmus Kock tog medtt sig att giiffue 3 swiin, som och schulle tiill Demstrup samme tiidtt.

Item enn siide flesk, en foerkrop, Laurits Esbernnsenn finnge offuer thij penndinge, som hann schulle haffue tiill fragt.

Item thenn tiidtt skiipper Jörgenn løb tiill Søholm medtt mynn herris skiiff, ladtt medtt wedtt⁵⁴), finnge hann tiill wnderholding 2 tdr. øll, 5 skpr. mell y brödtt, 4 siider flesk, $\frac{1}{2}$ fvg. kokiödtt, 1 foerkrop, 1 bøtte smör.

Item ffinnge Per Michellsenn her i Stege 8 pund biig; therfor gjorde mynn herre siellffuer regenskaff medtt hannom.

Thenne efftherschreffne ffetalie finnge Niels Schriiffuer⁵⁵) tiill wnderholdinge, ther hann war ko^e: mts: tollere her paa landet.

Ithem 22 tdr. øll, 11 tdr. kaffring bröd, som kom $2\frac{1}{2}$ pund oc 5 skpr. miell tiill, och 4 skpr. mell, som bleff baggne bløtt bröd aff tiill seg siellffuer, 12 siider flesk, 9 foerkrop, en leffuendis koo och 1 grønnsalthede kofierdg., 10 leffuendis lamb,

2 giess, 18 hönnis, 40 egh, $2\frac{1}{2}$ fierdg. smör, 2 skpr. grynn, 1 ottg. edicke, 9 kabelaff, 250 liuss, 14 tdr. haffre, 4 less höö.

Thenne efftherscreffne fetalie finnge her Claus⁵⁵⁾, ko^e. mts. tollere her paa Møen, nu 2 aar tiill wnderholdinng.

Item 18 tdr. øll, 9 tdr. kaffrinng bröd, som kom 2 pund och 5 skpr. mell wdy, 7 skpr. mell, som bleff bagnne bløtt bröd aff tiill hannom selffuer, 22 siider flesk, enn kokrop salthede, $9\frac{1}{2}$ foerkrop, 8 lamb lefwendis, 2 giess, 43 hönnis, $2\frac{1}{2}$ ffg. smör, enn ore kabelaw, 2 ottg. edick, 2 skpr. grynn, $1\frac{1}{2}$ skp. erther, $16\frac{1}{2}$ td. 1 skp. a^e, 8 less hør.

Item ffynnge⁵⁶⁾ Rasmus Bylle tiill Rywidttzebeck⁵⁷⁾ 3 siider flesk, enn foerkrop, 2 tdr. brödt, $\frac{1}{2}$ ottg. smör, 2 tdr. øll.

Thenne efftherscreffne fetallie finnge Rasmus Kock, ther hann laa paa Brynndhöye⁵⁸⁾ och salthede sylld for mynn herre.

Item⁵⁹⁾ 7 tdr. øll, 5 tdr. brödt, 6 siider flesk, 4 foerkrop, 1 ffg. kokiødt, $\frac{1}{2}$ ottg. smör, 1 leffwenndis lamb.

Thenn tiid Rasmus Kock laa paa Hello⁶⁰⁾ hoess myn herris bode.

Item $2\frac{1}{2}$ siider flesk, 2 foerkrop, 1 td. bröd, 2 tdr. øll, 1 bøtte smör.

Thenne efftherscreffne fitalie finnge Rasmus Nødhaffue⁶¹⁾ tiill wnderholling paa Ryuidtzebeck.

Item 4 siider flesk, 2 foerkropp, $\frac{1}{2}$ fierdg. kokiødt, 3 tdr. brödt, 5 tdr. øll, 2 bøtter smör, ett leffwenndis lamb.

Thenne efftherscreffne ffetalie haffuer mynn herre och frue bortt giiffwiidt⁶²⁾.

Item gaff mynn herre Annders Haldager⁶³⁾, borgemester y Kiöbnnehagenn, thenn tiid hann lod hennthe thett skiiff (som mynn herris naade gaff hannom) her for byen och tiill Kiöbnnehagenn, 8 tdr. øll, 2 tdr. brödt, 4 siider flesk, 2 foerkrop, enn ottg. smör, enn td. sijlld; och ther forudenn gaff myn ffru hannom enn ottg. smör.

item gaff mynn ffru ffru Dorethe Niels Marckworsens 2 ffg. ferst kokiødt, 2 ferske lambe kropp.

Item gaff mynn ffru Jenns smoswennd⁶⁴⁾ y Kyrtemynde 2 siider flesk, enn foer krop.

Item enn td. sylld, mynn ffru gaff fru Dorethe⁶⁵) her Knud Ruds, och enn ottg. flecke sylld.

Item $\frac{1}{2}$ td. sylld, som kom tiill Søholm, och en Bremer td. medtt rögett sylld.

Item $\frac{1}{2}$ td. syld, mynn herre gaff Michell Brockennhsws⁶⁶).

Item enn td. sylld, myn fru gaff henndis syster fru Sophie⁶⁷).

Item $\frac{1}{2}$ td. sylld, miin fru gaff iumfru Anne Nielsdotter y Fyn.

Item 2 tdr. syld, mynn frue tog aff min herris och sennde tiill Støtienn⁶⁸) medtt Per Matsenn.

Item $\frac{1}{2}$ td. sylld, mynn tru tog aff⁶⁹) konnge syldenn.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, mynn herre gaff Per Ame y Nybølle.

Item 2 leffuendis lamb, min fru gaff Ffrans paa Wisk(!)⁷⁰).

Item 2 leffuenddis lamb, 2 giess, min fru gaff Karenn fadeburdsquinde.

Item 8 lamb, 10 giess, min frue gaff Claus Eggerssenn⁷¹).

Item 7 lamb och foer, mynn frue gaff Elnne Stolltis⁷²).

Item enn siide flesk, mynn fru gaff enn quinde wdy Egespuruff⁷³), 2 skpr. mell, enn foer krop.

Item enn siide flesk, mynn frue gaff Hanns Storm.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, $\frac{1}{2}$ foer krop, mynn fru gaff Eler Rönnoes⁷⁴) swend.

Item enn siide flesk, enn skp. miell, mynn herre gaff homble manddenns quinde.

Item $\frac{1}{2}$ foer krop, mynn frue gaff höstrv Mette⁷⁵), thenn tiid hun laa her wnnder lanndett bør løss och wylle offwer tiill Rostock.

Item 2 tdr. rug, eth oldenn swinn, Dinus Riper finnge effther mynn ffrues befallinng.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, 1 foer krop, enn skp. miell, min fru gaff Oluff Hennrycksenn, thenn tiid hann drog aff ladegordenn⁷⁶).

Item 2 siider flesk, min fru gaff Niels Brems aff Bissinng, for hann styrett mynn herris boedh.

Item 1 fj. smör, 2 siider flesk, mynn herre gaff mester Inngemer aff Korsöör.^{*)}

Item enn foer siide, mynn fru gaff Jahann Bennds.

Item enn foer siide, mynn frue gaff thenn spaa kone⁷⁷) aff Lolland.

*) overstreget i originalen.

Item 3 skpr. mell, mynn frue wnnndtede (sic)⁷⁸⁾ Karenn Judens for sylld, hwnnd laffde⁷⁹⁾ her.

Item enn td. rug, Casper guldsmed fick effther mynn frues befaling.

Item ett pund rug, Annders bundtmager⁸⁰⁾ fick effther myn herris befaling.

Item enn siide flesk, Mats Rytter gaff Jenns Naber aff Harbølle for hiuell, hand giorde.

Item enn goess, byswennendenn⁸¹⁾ finnge.

Ithem 6 skpr. rug, 2 siider flesk, 4 skpr. biig, kulbrennderen finge.

Item 2 skpr. meell, 2 skpr. malltt, gedemannendenn⁸²⁾ finnge.

Item 1¹/₂ siide flesk, 2 skpr. mell, my[n] fru gaff homble mandens quinde posche afithenn.

Item 1¹/₂ siide flesk, mynn frue gaff Annders kleenn smeds quinde posche affthenn.

Item 4 siider flesk, som mynn ffru lod skiiffthe her wdtt for logenn⁸³⁾ posche dag.

Item enn siide flesk, mynn frue gaff Per Kymers⁸⁴⁾ syster sön.

Item enn siide flesk, mynn frue gaff Oluff Kryhage⁸⁵⁾, som war wdij ladegard.

Item 1 siide flesk, enn foer siide, mynn frue gaff Simenn fiskers höstru.

Item 1¹/₂ siide flesk, mynn fru gaff Ericks sönn aff Bastnes.

Item enn td. malltt, mynn fru gaff Chnuds gylde brödre⁸⁶⁾.

Item enn siide flesk, mynn fru gaff Jörgen Tisk.

Item enn td. haffre, mynn fru gaff Seffrinn kiolderswend tiill hielp att lege synn arm medtt⁸⁷⁾.

Item 4 tdr. rug, 4 tdr. malltt, mynn herre gaff Oluff smedt⁸⁸⁾.

Item 2 pund big, enn ottg. smör, Mats Rytther gaff Juder⁸⁹⁾ for 3 tdr. torsk.

Item 2 skpr. biig, Mats Rytter gaff for enn korruff⁹⁰⁾ tiill att bere mad tiill skiibbiiggerenn medt oc for 7 knabe fadtt⁹¹⁾.

Item 2 tdr. malltt, enn siide flesk, Mats R. gaff for en td. torsk.

Item 3 siider flesk, Mats Rytter gaff for 16 fiske bøtter att haffue wdy ladegardenn oc for enn soo, enn tratt, 4 spender oc 4 thutte kannder⁹²⁾.

Item enn siide flesk, Mats Rytter gaff Bo fogett, thenn tiiddt hann gaff thenn loff⁹³⁾.

Item 1 siide flesk, enn td. øll, Seuerinn fisker finnge.

Item enn goss, enn foer krop, etth stucke kokiødt, enn siide flesk, 2 skpr. mell, etth fad smör, som skolemester ffinnge tiill nandiste⁹⁴).

Item enn foer krop, enn skp. meell, gede mannden finnge.

Item enn siide flesk, Per Hermynndsenn aff Boro⁹⁵) finnge, for han løb tiill Søholm medtt hanns skude fuld medtt wedtt⁹⁶).

Item enn siide flesk, Mattis Nødhaffue⁹⁷) finnge, for han war forstander att skiiffde mynn herris thenn nybonnd⁹⁸) y stranddenn.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, $\frac{1}{2}$ foer siide, Oluff Raa aff Bussemarcke finge tiill wnderholding, ther hann ferede⁹⁹) Storby¹⁰⁰) mølle.

Item 1 siide flesk, $\frac{1}{2}$ td. øll, Annders fisker finnge, thenn tiid han war wnder klynntthen att drage torsk.

Item 5 siider flesk, som her bleff wdtskiifftt for logenn¹⁰¹) effther mynn frues befalling for henndis fader och moder¹⁰²).

Item 3 siider flesk, som her bleff wdtskiifftt for logen, then tiid min herre kom nedt fran Spiir¹⁰³), epther hans befaling.

Item 4 siider flesk, som her bleff wdskiifftt for logen iule dag.

Item enn siide flesk, enn td. øll, Hanns Bylle¹⁰⁴) gaff Lasse wogen swend.

Item 1 leffuennndis lamb, enn td. øll, Hanns Bylle gaff fru Dorethe Niels Marchworsenns¹⁰⁵), ther hun laa paa Swensmarck Odermose.

Item enn siide flesk, Mats Rytther gaff Bonnde Matsenn, for hannd vor höffuis mand¹⁰⁶) att lade thenn stold hugge tiilhobe.

Item enn siide flesk, enn foer siide, 2 skpr. rug, mynn herre gaff Maren Ame aff Bussemarcke.

Item enn siide flesk, en td. rug, miin herre gaff Jep smedtt.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, mynn fru gaff fe manndenn¹⁰⁷).

Item enn siide flesk, 2 skpr. rug, mynn herre Hanns Meel-boriig, for hann stirett enn aff hanns baade.

Item enn siide flesk, enn skp. mell, 1 bøtt smör, mynn fru gaff Oluff Kryhage etc.

Item 3 siider flesk, mynn herre gaff Mattis Egerne offuer thij penndinge, som mynn herre gaff hanom tiill fragtt.

Item enn siide flesk, enn podicker¹⁰⁸) finnge, som bar øll, sömm och anddett tiill skiibbögerenn.

Item enn siide flesk, mynn fru gaff thy quinder, som spandt före¹⁰⁹) garnn.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff thenn quinde, som amede Hanns Bylle wp.

Item 2 $\frac{1}{2}$ siide flesk, som mynn herre gaff Tomes Wylchen, som war fenicke dreger¹¹⁰⁾ for thy knegthe, som kom her frann och tiill Tisklannd.

Item 3 siider flesk, enn td. øll, 4 brødt, 4 tdr. haffre, som kom tiill Michell Degenns¹¹¹⁾, ther mynn herre laa tiill hanns.

Item enn siide flesk, enn td. øll, 4 brødt, som Annders Hansen och hanns broder finnge tiill wnderholding, thenn tiid thy tog mynn frue wdy Wlffshale¹¹²⁾ och førde hennde offuer tiill Skonne.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff femandenn for enn enn (!) syell, hann tog y eth garnn¹¹³⁾.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff Rasmus bager for thett, hann haffde bagett for hannom.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff Simenn fiskers höstru.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff Bo fogett¹¹⁴⁾ aff Bussemarch.

Item 1 pund enn td. rug, 2 siider siider (!) flesk, Per Regennsenn feriemann finnge.

Item 4 tdr. a^e, som her Knud Giildennstern¹¹⁵⁾ och her Maurits Olsenn¹¹⁶⁾ fortheret, thenn tiid thy laa y Damme och wylle offuer tiill Peder Oxe¹¹⁷⁾.

Thette efftherschreffne bleff borttgiiffuit nu wdij fiskery.

Item enn siide flesk, $\frac{1}{2}$ foer krop, $\frac{1}{2}$ td. brødt, enn td. øll, enn ottg. smör, mynn frue gaff henndis systems swennd Frans etc.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff enn Jude¹¹⁸⁾ tiill paa nogett fysk, hann hannom wdaff kiøbthe.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff thenn mannd wdy Jutlannd, som førde thenn wogenn hiid tiill lanndett, som hannd lod kiöbe tiill Spiir¹¹⁹⁾.

Item $\frac{1}{2}$ foer krop, miin ffu gaff Seffrenn buntmagers quinde.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, mynn frue gaff Annders Skoff y Wdtby.

Item enn siide flesk, $\frac{1}{2}$ foer siide, 2 skpr. mell, mynn herre gaff Casper guldsmedtt.

Item $\frac{1}{2}$ ottg. smör, som kom wdij enn eske, mynn fru gaff Jörgenn Tisk.

Item gaff mynn fru Jenns smoswennd¹²⁰⁾ och hanns höstru

wdy Kierttemynnnde, all thenn stund och tiid thy war y fiskery, och hiem medtt thennom 5 siider flesk, 3 foer krop, 1 pund 12 marc smör.

Item $\frac{1}{2}$ siide flesk, $\frac{1}{2}$ foer krop, mynn fru gaff enn qulnde, som haffde hiemme wedtt Nestuidt, som badde¹²¹⁾ henne.

Item 2 siider flesk, mynn herre oc fru gaff Hanns gul-smedt¹²²⁾.

Item $\frac{1}{2}$ td. bröd, som frue Ingers¹²³⁾ swennd aff Egede finnge, och enn td. øll.

Item enn siide flesk, mynn herre gaff skiipper Jörgenn.

Item 4 kiør, som døde paa Holmenn¹²⁴⁾.

Item 1 pund biig, min herre gaff Frandtz paa Wisk¹²⁵⁾.

Item etth oldenn swinn, Mats Rytter gaff Rasmus Nødhaffwe.

Kornn, som sodis wdy agerenn¹⁾.

Rug, som sodis wdij agerenn — 20 pund 4 skpr. rug.

Haffre, som sodis wdij agerynn — 83 tdr. haffre.

Biig, som sodis wdij agerynn — $16\frac{1}{2}$ pund 8 skpr. biig.

Sumarum²⁾ paa thett, som er komenn tiill
Søholm, Kiøbnnehagenn, Dempstrvp och
annderstedse, som mijtt regennskaff och
thett, som er bortt giffuen, wdwiisser.

Sumarum paa lambe kiød och foer kiødtt — 15 tdr. $110\frac{1}{2}$
foer krop och lambe krop.

Sumarum paa gosse kiødtt — 4 tdr. 40 giess.

Sumarum paa øxenn och kiør -- 30 øxenn,

— 28 kiør, 1 td. och 2 stucke kokiødtt.

Sumarum paa flesk -- 527 $\frac{1}{2}$ siider flesk.

Sumarum paa smör — 4 $\frac{1}{2}$ td. smör.

Sumarum paa hönns — 195 hönns.

Sumarum paa egh — 1 td. 40 egh.

Sumarum paa sylld — 5 lester 1 fvg. syld.

Sumarum paa oell — 7 tdr. 1 fvg. oell.

Sumarum paa torsk — 1 $\frac{1}{2}$ td. torsk.

Sumarum paa wylbrad — 2 $\frac{1}{2}$ wylbrad.

Sumarum paa yster — 2 tdr. yster.

Sumarum paa homble — 40 skpr. homble.

Sumarum paa rug — 95 $\frac{1}{2}$ pd. 5 skpr. rug met then, som sodis.

Sumarum paa biig och maltt medt thett, som som sodis, —
9½ lester 1 pund 4 skpr. malt oc big.

Sumarum paa haffre met then, som sodis — 550 tdr.
5 skpr. a^e.

(Når sammentællingen ikke stemmer i enkelte poster, kan det ligge i, at man ikke kan se, hvad hele kroppe regnedes til i tøndemål o. lign.)

Fføre loff³⁾ ock bobrud⁴⁾.

Item enn β grot tiill bobrud effter Elne Howidtskoff.

Item 2 β grott tiill forloff aff henndis broder oc szister.

Item 5 β gt., Mas Riitter finnge tiill bobrud oc førloff effther Hanns
Nielsenn aff Sproe.

Item 2 β gt. tiill bobrud och førloff effter Hanns Koder aff Lierbeck.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Hans Nygords⁵⁾ fader aff Effuelnes.

Item 2 β gt. tiill bobrud oc førloff effther Jep Matsen aff Lierbeck.

Item 4 β gt. tiill bobrud oc forloff effter Bo Gumij aff Effuelnes.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Karen Hyndsens mand aff Frennderup.

Item 1 β gt. tiill førloff aff Karen Hindses sönn Esbernn.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter her Peder aff Fauffnefuirdtt⁶⁾ oc 4 β gt.
tiill førloff.

Item 3 β gt. tiill bobrud oc førloff effther Jep bødicker aff Houidskofffj.

Item 4 β gt. tiill bobrud oc førloff effter Erick Ogsen aff Wollervp.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Michell Huid aff Wollerup.

Item 1 β gt. tiill førloff effter Hanns Nygords stibmoder ij Effuelnes.

Item 3 β gt. tiill bobrud och førloff effter Jens Tiellusens moder aff
Røding.

Item 2 β gt. tiill bobrud och før: effter Merde Hollenders.

Item enn β gt., Lille Bo⁷⁾ aff Kielbylille finge meg tiill førloff paa An-
ders Hansenns wegne.

Item enn β gt., Lass Ottersenn finnge meg tiill bobrud effter Rasmus
Gumij y Effuelnes.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Lauris Anndersen aff Dame.

Item 1 β gt. tiill førloff aff Hanns fisker y Falster.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Annders Billis⁸⁾ höstru aff Wollervp.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Per Mortensens fader aff Dame.

Item 1 β gt. tiill bobrud effter Bo Roess höstru y Frennderup.

Item 2 marc 4 β tliill bobrud och förloff effter Michel Gallinnd⁹⁾ aff
Røding, som Jenns Thiellusenn ibidem meg andtwordett.

Item 16 β gt. tiill bobrud och førloff effther thenn bonde, som mynn
herre hann haffuede y Lolland.

Suma lateris:

36½ marc 1 β.

Stwdtt¹⁰⁾.

- Item 2 gt. Anne Semens y Stege.
 Item 3 β 2 gt. Hemming Hansenn ibidem.
 Item 2 gt. Jenns Friis aff Ollebeck.
 Item 3 β Niels Neffwer y Stege.
 Item 2 gt. Per Lauritsenn y Westud.
 Item 1 gt. Mortenn Henningsen y Stege.
 Item 2 gt. Mogenns Knudsen aff Borro.
 Item 3 β Jep Mogennsenn ibidem.
 Item Per Jennsenn ibidem 3 β .
 Item 12 β Jacop Biörnnsen y Stege.
 Item 1 $\frac{1}{2}$ gt. Per Michelsenn ibidem.

Sumarum paa same pendinge:

2 marc en β 4 $\frac{1}{2}$ penndinge.

Enge penndinge¹¹⁾

Item 2 marc, ieg finnge aff Rasmus Bylde; thij andre andttwordet Jenns Howidtskoff mynn herre.

Penndinge,

som jeg finnge tiill told aff thennom, som førde sylld tiill Tiskland, 4 marc 6 pendinge.

(To ubeskrevne sider i originalen.)

Bussene.¹²⁾

Thyre Morthenns 2 marc 2 tdr. a^e.
 Jenns Brun 2 marc 2 tdr. a^e.
 Hanns Jennsen 2 marc 2 tdr. a^e.

Hiarteberge.

Per Andersenn 2 marc 2 tdr. a^e.
 2 marc enn td. biig.
 Jörgenn Hemmingsenn 2 marc 2 tdr. a^e.
 2 marc enn td. biig.
 Hennrick Lauritsen 2 marc 2 tdr. a^e.
 4 marc 2 tdr. biig.
 18 β enn siide flesk.
 Hanns Danielsen 4 marc 4 tdr. a^e.
 4 marc 2 tdr. byg.
 18 β enn siide flesk.
 Mogenns Lauritsenn 2 marc 2 tdr. a^e.
 Hanns Hornn 1 marc 1 td. a^e. oc
 7 $\frac{1}{2}$ marc for $\frac{1}{2}$ td. sylld¹³⁾, som
 hann wdloffde for hanns gesteri a^e.
 wdij 2 aar.
 Anders Degenn 2 marc 2 tdr. a^e.
 20 β enn siide flesk.

Torpe.

Jep Persenn 2 marc 2 tdr. a^e.
 Annders Lauritsenn 2 marc 2 tdr. a^e.
 Niels Jude 2 marc 2 tdr. a^e.

Ore¹⁴⁾.

Jenns Pedersenn 6 marc 1 pund biig.

Tywylle¹⁵⁾.

Morthenn Hemingsenn 3 marc 3 tdr. a^e.
 24 β enn siide flesk.
 Per Andersenn enn marc en td. haffre.

Wdttby¹⁶⁾.

Mats Skoff enn marc enn td. a^e.
 Jep Mannd 2 marc 2 tdr. a^e.
 20 β enn siide flesk.
 Laurits Nielsenn enn marc 1 td. a^e.
 Jep Jude enn marc enn td. a^e. oc
 Hanns Jörgennsenn 1 marc 1 td. a^e.
 Per Skoff enn marc 1 td. a^e.
 24 β enn siide flesk.
 Per Clausenn 2 marc 1 td. rug.

Bissinng ¹⁷⁾ .		Claus Mose enn marc 1 td. a ^e .
Niels Puldztz 2 marc 2 tdr. a ^e .		Jenns Wylgriib enn marc 1 td. a ^e .
Per Eysenn 3 marc 3 tdr. a ^e .		Jep Møller enn marc 1 td. a ^e .
7 ¹ / ₂ marc 1 pund biig.		Otter Bylle 1 marc 1 td. a ^e .
20 β enn siide flesk.		24 β 1 siide flesk.
Hanns Lollingsfar 7 ¹ / ₂ marc 1 pund biig.		Matts Grotte 2 marc 2 tdr. a ^e .
Niels Brems 2 marc 2 tdr. a ^e .		Per Torkellsenn 1 marc 1 td. a ^e .
3 marc 3 siider flesk.		Rasmus Grotte 21 β 1 siide flesk.
Laurits Grotte 2 marc 6 β 2 siider flesk.		Per Matsenn enn marc 1 td. a ^e .
Hanns Hynndtze 2 marc 2 tdr. a ^e .		Per Hals enn marc 1 td. a ^e .
		Oluff Lauritsenn 18 β 1 siide flesk.
		Lass Amme 20 β enn siide flesk.
Nybølle ¹⁸⁾ .		
Per Roslosenn enn marc 1 td. a ^e .		
19)	Hiartteberge ²⁰⁾ .	
6 β kull pendinge, 4 alb. lam pendinge.	Mogens Lauritsen. 1 ¹ / ₂ pd. landgd. og 4 skpr. big. 3 tdr. gesteri haffre. 1 skp. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 lamb ¹ / ₂ bollswinn 1 goss 4 hönnns 27 egh.
9 β kull penndinge, 24 β 2 lamb. 24 β ¹ / ₂ boll sviin.	Esberenn Ollsenn. 1 ¹ / ₂ pd. biig landgilde 3 tdr. gest. a ^e . 2 skpr. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	2 giess 6 hönnns ¹ / ₂ oll eg
6 β kull penndinge, 4 alb. lambe penndinge.	Mogenns Jennsen. 1 ¹ / ₂ pd. 4 skpr. big. 3 tdr. gest. a ^e . 1 skp. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 lamb ¹ / ₂ boll swinn 1 goss 4 hönnns 27 eg.
6 β kull penndinge, 4 album lam pendinge, 16 alb. 4 höns.	Henryck Lanritsen. 1 ¹ / ₂ pd. 4 skpr. big la: 3 tdr. gest. a ^e . 1 skp. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 lamb ¹ / ₄ boll swinn 1 foer 1 goss 27 eg.
6 β kull pend., 4 alb. lambe pendinge.	Per Andersen. 1 ¹ / ₂ pd. 4 skpr. biig. 4 tdr. gest. a ^e . 1 skp. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 lamb 1 foer ¹ / ₂ boll swinn 1 goss 4 hönnns 27 eg.
6 β kull pend., 4 alb. lambe pendinge.	Jörgenn Hemingsen. 1 ¹ / ₂ pd. 4 skpr. biig. 3 tdr. gest. h. 1 skp. goss a ^e . 2 skpr. or haffre.	1 lamb ¹ / ₂ boll swinn 1 goss 4 hönnns 27 eg.

6 β kull peudinge, 4 alb. lam pendinge, 24 β $\frac{1}{2}$ boll svin, 12 β 1 lamb, 16 alb. 4 höns, 5 β 1 goos.	Laurits Bonndesön. 1 $\frac{1}{2}$ pd. 4 skpr. big. 3 tdr. gest. a ^e . 1 skp. goss a ^e . 2 skpr. os a ^e . Hanns Danielsen. 2 tdr. gest a ^e . 2 skpr. or a ^e .	27 eg. All byenn enn koo ²¹).
1 erthe album ²²).	Kyelbymagle. Claus Niellssenn. 2 pd. biig landgilde. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. goos a ^e . 2 skpr. or a ^e .	2 lamb 1 boll swinn 2 giess 6 hönns 20 egh.
enn erthe album.	Jenns Spinndt. 2 pd. big landgd. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. goss a ^e . 2 skpr. or haffre.	2 lamb 1 boll swinn 2 giess 6 hönns 20 egh.
en erthe album 24 β 2 lamb.	Rasmus Spindt. 2 pd. landgd. biig. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. goss haffre. 2 skpr. or haffre.	1 boll swinn 2 giess 6 höns 20 eg.
enn erte album.	Jep Spinndt. 2 pd. biig landgd. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	2 lamb 1 boll swiinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
enn erte album 14 β 1 lamb.	Per Hannssenn. 2 pd. biig landgd. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. goss a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 lamb 1 boll swinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
1 erthe album 3 marc 1 bollswinn 24 β 2 lamb 18 β 1 foer.	Mattis Ollssenn. 2 pd. biig landgd. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. goos a ^e . 2 skpr. or a ^e .	2 gies 6 hönns 20 eg.
4 $\frac{1}{2}$ marc landgd. pendinge 24 β gesteri penndinge.	Raabymagle. Laurits Michellssen ²³). 2 skpr. or a ^e .	

1 erthe album
18 β 1 foer
8 β 6 höns.

Hanns Hemingsssen.
1^{1/2} pd. biig landgd.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. or haffre.
9 tdr. kull.

2 lamb 1 boll swinn
2 giess 6 hönns ¹/₂ oll egh.

1 erthe album.

Jep Bossenn.
1^{1/2} pd. big landgd.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. or a^e.
9 tdr. kull.

2 lamb 1 boll swinn 2 giess
6 hönns ¹/₂ oll eg.

1 erthe album
8 β 6 höns.

Bo Perssenn.
1^{1/2} pd. biig landgd.
3 tdr. gesteri haffre.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. or haffre.
9 tdr. kull.

2 lamb 1 boll swinn 2 giess
¹/₂ oll eg.

1 erthe album.

Mattis Michelssen.
1^{1/2} pd. biig landgd.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. or a^e.
9 tdr. kull.

2 lamb 1 bwoll swinn 2 giess
6 hönns ¹/₂ oll eg.

1 erthe album
3 marc 1 boll swin.

Jep Stoll.
3 pd. big landgd.
3 tdr. gesteri haffre.
2 skpr. goos a^e.
2 skpr. or a^e.
9 tdr. kull.

2 lamb 2 giess
6 hönns ¹/₂ oll eg.

1 erthe album.
8 β 6 höns.

Lass Hemingsssen.
1^{1/2} pd. big landgd.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. or a^e.
9 tdr. kull.

2 lamb 1 boll swinn 2 giess
¹/₂ oll eg.

1 erthe album.

Annders Orm.
1^{1/2} pd. big landgd.
3 tdr. gesteri haffre.
2 skpr. goss haffre.
2 skpr. or haffre.
9 tdr. kull.

2 lamb 1 boll swinn 2 giess
6 hönns ¹/₂ oll eg.

1 erthe album.
3 marc 1 boll swinn.

Per Hemmingssen.
1 $\frac{1}{2}$ pd. biig landgd.
3 tdr. gesteri haffre.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. os a^e.
9 tdr. kull.

2 lamb 2 giess 1 foer
6 hönns $\frac{1}{2}$ oll eg.

1 erthe album.

Lass Bonnde.
3 pd. biig landgd.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. goss a^e.
2 skpr. or haffre.
9 tdr. kull.

2 lamb 2 boll swinn 2 giess
6 hönns $\frac{1}{2}$ eg.

1 β grot landgd.

Jep Ollszen garsede²⁴⁾.

Aff all byenn 1 koo.

Nör Westud.

Niels Mogennsen
kyrcke thienere²⁵⁾.
3 tdr. gesteri haffre.

Lierbeck.

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd.
penge²⁶⁾.

Oluff Matssen.

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd.

Jörgenn Matssen.

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd.

Jep Matssenn.

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd.

Annders Koder.

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd.

Mattis Jude.

Lenndemarck²⁷⁾.

1 β gt. landgd.

Lauris Jeppessenn.

1 β gt. landgd.

Niels Perssenn.

1 β gt. landgd.

Hemming Anderssen.

13 $\frac{1}{2}$ β landgd.

Oluff Annderssen.

13 $\frac{1}{2}$ β landgd.

Per Lauritsenn.

13 $\frac{1}{2}$ β landgd.

Lauris Perssenn.

1 β gt. landgd.

Annders Kryhage.

Alle thyssze mennd giüffuer
enn koo.

Nøbølle²⁸⁾.

22 β landgd. 3 β for enn
Lesby iord²⁹⁾.

Niels Byll.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

1 skoff lamb 1 goss 2 hönns.

30 β landgd. met then Lesbi iord. 12 β 1 skoff lamb.	Per Torckellssen. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 goss 2 hönnns.
25 β landgd. pendinge. 2 β 2 höns. 11 β 2 pendinge 1 lamb.	Lass Ame. 1 skp. goss a ^e . 2 (!) skoff a ^e . 2 tdr. or a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e .	1 goss.
19 $\frac{1}{2}$ lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinng.	Törnemarck ⁸⁰). Oluff Munck. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss haffre. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 höns 20 egh.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pend. 7 erthe penndinng.	Hanns Torckellssen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 hönnns 20 eg.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinng.	Rasmus Krag. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss haffre. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 swinn 2 giess 6 hönnns 20 eg.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinng.	Lass Bodde. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 hönnns 20 eg.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinng.	Hanns Simenssen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 hönnns 20 eg.

19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge. 3 marc 1 bollswinn.	Hanns Hemingsen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 2 giess 6 hönns 20 eg.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Niels Symenszen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 hönns 20 egh.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 3 marc 1 bollswinn.	Lass Kiøbmand. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 2 giess 6 hönns 20 egh.
19 $\frac{1}{2}$ β landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Oluff Bylle. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 hönns 20 egh.
19 $\frac{1}{2}$ β lanndgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Jep Niellssenn. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff (!). 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
		Aff all byenn 3 kiør.

Røding⁸¹).

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Hanns Perssenn. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 6 hönns 20 egh.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge. 10 β 2 giess. 24 β $\frac{1}{2}$ boll swinn.	Lass Munck. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 6 hönns 20 egh.

$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 24 β $\frac{1}{2}$ boll swinn.	Hanns Wogenkarll. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 2 giess 6 hönns 20 egh.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge. 8 β 6 hönns.	Laurits Bossenn. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swin 2 giess 20 eg.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Jenns Thiellusen. 1 skp. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Rasmus Niellssenn. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge.	Michell Gallynd. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe penndinge.	Niels Fyckessenn. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 6 hönns 20 eg.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 8 β 6 hönns.	Lass Byll. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 20 egh.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 8 β 6 hönns.	Hanns Chrestensen. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 20 egh.
$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 24 β $\frac{1}{2}$ boll swinn.	Anders Hoffman. 1 skp. goss a ^e . 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. os a ^e .	1 skoff lamb 2 giess 6 hönns 20 eg.

<p>$\frac{1}{2}$ lød. marc landgd. 3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 8 β 6 hönnns.</p>	<p>Niels Jorgensen. 1 skp. goss a^e. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e. 2 skpr. or a^e.</p>	<p>1 skoff lamb $\frac{1}{2}$ boll swinn 2 giess 20 eg.</p>
<p>17 grot lanndgd.</p>	<p>Jep Niellssen. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e, 2 skpr. or a^e.</p>	<p>1 skoff lamb.</p>
<p>17 gt. lanndgd. 12 β 1 skoff lamb.</p>	<p>Hanns Matssen. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e. 2 skpr. or a^e.</p>	<p>Giiiffer alle by mend och Bastnes med 3 kiør.</p>

Bastnes⁸²⁾.

<p>3 β terske pendinge. 7 erthe pendinge. 11 marc $\frac{1}{2}$ fvg. smör. 8 β 6 hönnns.</p>	<p>Rasmus Jennsen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a^e. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e. 2 skpr. or a^e.</p>	<p>1 skoff lamb 1 boll swinn 2 gess 20 egh.</p>
<p>3 β terske penndg. 7 erte pendg. 11 marc $1\frac{1}{2}$ fvg. smör.</p>	<p>Morthenn Hofman. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a^e. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e. 2 skpr. or a^e.</p>	<p>1 skoff lamb 1 boll swinn 2 giess 6 hönnns 20 egh.</p>
<p>3 β terske pendg. 7 erte pendg. 7 marc 1 fvg. smör.</p>	<p>Heming Kringle. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a^e. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e. 2 skpr. or a^e.</p>	<p>1 skoff lamb 1 boll swinn 1 ottg. smör 2 giess 6 höns 20 eg.</p>
<p>3 β terske penndinge. 7 erthe penndinng.</p>	<p>Per Driff. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a^e. 2 tdr. gesteri a^e. 2 skpr. skoff a^e. 2 skpr. or a^e.</p>	<p>1 td. sylld, min herre wnthe hannom pe... for $1\frac{1}{2}$ fvg. smör. 1 skoff lamb 1 boll swinn 2 giess 6 hönnns 20 eg.</p>

3 β terske pendg.	Wng Rasmus Jensen.	1 skoff lamb 1 boll swinn
7 erte pendg.	2 skpr. terske rug.	2 giess 20 eg 1 ottg. smör.
8 marc 1 ffg. smör.	1 skp. goss a ^e .	
6 β 6 hönnns.	2 tdr. gesteri a ^e .	
	2 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	
	Aff all byenn.	

Sproe⁸³⁾.

3 β terske pendg.	Annders Ffyckesen ⁸⁴⁾ .	1 skoff lamb 1 boll swinn
7 erthe penndingge.	2 skpr. terske rug.	2 giess 6 hönnns 20 eg
4 marc 1 ottg. smör.	1 skp. goss a ^e .	1 $\frac{1}{2}$ ffg. smör.
	3 tdr. gesteri a ^e .	
	4 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	
	Per Jennssenn.	1 $\frac{1}{2}$ ffg. smör 1 skoff lamb
3 β terske pendg.	2 skpr. terske rug.	1 boll swin 2 giess 6 hönnns
7 erthe penndingge.	1 skp. goss haffre.	20 egh.
4 marc 1 ottg. smör.	3 tdr. gesteri a ^e .	
	4 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	
	Jörgenn Jennnszen.	1 skoff lamb 1 boll swinn
3 β terske pendg.	2 skpr. terske rug.	2 giess 20 egh.
7 erthe pendg.	1 skp. goss haffre.	
15 marc $\frac{1}{2}$ td. smör.	3 tdr. gesteri a ^e .	
7 β 6 hönnns.	4 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	
	Per Jörgennnszen.	1 ffg. smör 1 skoff lamb
3 β terske pendg.	2 skpr. terske rug.	1 boll swinn 2 giess 20 eg.
7 erthe pendg.	1 skp. goss a ^e .	
7 marc 1 fjd. smör.	3 tdr. gesteri a ^e .	
7 β 6 hönnns.	4 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	
	Per Fyckessen ⁸⁴⁾ .	1 $\frac{1}{2}$ td. smör 1 skoff lamb
3 β terske pendg.	2 skpr. terske rug.	1 boll swinn 2 giess 6 höns
7 erte pendg.	1 skp. goss a ^e .	20 eg.
	3 tdr. gesteri a ^e .	
	4 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	
	Hanns Raadann.	1 $\frac{1}{2}$ td. smör 1 skoff lamb
3 β terske pendg.	2 skpr. terske rug.	1 boll swin 2 giess 6 höns
7 erthe pendg.	1 skp. goss a ^e .	20 egh.
	3 tdr. gesteri a ^e .	
	4 skpr. skoff a ^e .	
	2 skpr. or a ^e .	

3 β terske pendg. 7 erthe pendg. 4 marc 1 ottg. smör. 7 $\frac{1}{2}$ album 2 hönnns.	Hennrick Bonnde. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 $\frac{1}{2}$ fvg. smör 1 skoff lamb 1 bollswin 2 giess 4 hönnns 20 eg.
3 β terske pendg. 7 erthe pendg.	Hanns Nielsenn. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	$\frac{1}{2}$ td. smör 1 skoff lamb 1 boll swin 2 giess 6 höns 20 eg.
3 β terske pendg. 7 erthe pendg. 15 marc $\frac{1}{2}$ td. smör. 8 β 6 hönnns.	Morthen Bossen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 1 boll swinn 2 giess 20 eg.
3 β terske pendg. 7 erthe pendg. 3 $\frac{1}{2}$ marc 1 ottg. smör. 8 β 6 hönnns.	Hemming Hansen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 $\frac{1}{2}$ fvg. smör 1 skoff lamb 1 bollswinn 2 giess 20 egh.
	Hanns Lyckesenn. 2 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	$\frac{1}{2}$ td. smör 1 skoff lamb.
		Giiffues aff all byenn 3 kiør.

Lynndtt²⁵).

10 β lanngd. penndg.	Oluif Jennssen. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	$\frac{1}{2}$ td. smör 1 skoff lamb 2 höns.
10 β lanndgillde pendg. 5 marc och 1 td. sylld ²⁶), han gaff for $\frac{1}{2}$ td. smör effther min herris beffalinng.	Jenns Ffyckesen ²⁴). 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 2 hönnns.
10 β lanndg. pendinng. 12 marc 1 $\frac{1}{2}$ fvg. smör.	Oluff Nygord. 3 tdr. gestebuds a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 ottg. smör 1 skoff lamb 2 hönnns.

10 β lanndgd. pendg. 7 marc 1 fvg. smör.	Anders Mattissen. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 fvg. smör 1 skoff lamb 2 höns.
10 β lanndgd. penndg.	Hanns Jennszen. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	$\frac{1}{2}$ td. smör 1 skoff lamb 2 hönnns.
10 β lanndgd. penndg. 14 marc $\frac{1}{2}$ td. smör.	Heming Nielszen. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 2 hönnns.
10 β lanndgd. penndg. 15 marc $\frac{1}{2}$ td. smör ⁸¹⁾ .	Laurits Henningsen. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 2 hönnns.
10 β lanndgd. pendg. 7 marc 1 fvg. smör.	Hanns Ericksen. 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 fvg. smör 1 skoff lamb 2 höns.
Askeby ⁸⁸⁾ ,		
24 β landgd. pendg. 3 β terske pendg. 1 erthe album. 6 β 6 hönnns.	Morthenn Jennsen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 1 vdresle lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 20 egh.
26 β landgd. pendg. 3 β terske (!). 1 erthe album. 4 alb. 1 hönnns.	Hanns Höffding. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 1 vdresle lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 5 höns 20 egh.
24 β lanndgd. pendg. 3 β terske penndg. 1 erthe album. 8 β 6 hönnns.	Jenns Jörgeusen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 1 vdresle lamb 1 foer 1 boll swin 2 giess 20 eg.
24 β lanndgd. pendg. 3 β terske pendg. 1 erthe album.	Hanns Jeppesen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 4 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e .	1 skoff lamb 1 vdresle lamb 1 foer 1 boll svinn 2 giess 6 höns 20 egh.

24 β lanndgd. pendg.
3 β teske pendg.
1 erthe penndinge.

24 β lanndgd.
3 β terske pendg.
1 erthe album.
6 β 1 wennge.

12 β lanndgd. pendg.
1½ β terske pendg.
2 erthe penndinge.
12 β 1 lamb.

24 β landgd. pendg.
3 β terske pendg.
1 erthe album.
8 β 6 hönn.

24 β lanndgd.
3 β terske penndige.
1 erthe album.

6 marclandgiilldis pendinge.

1 β grot lanndgd. penndg.
1 β grot lanndgilde pendg.

Annders Anderszen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Annders Thiellussen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss haffre.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Per Niellsenn
halfvue verff.
1 skp. terske rug.
½ skp. goss a^e.
1½ td. gesteri a^e.
2 skpr. skoff a^e.
1 skp. or a^e.

Oluff Skynnckell⁸⁹⁾.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Jörgenn Niellssen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Niels Matsenn.
8 tdr. gestebutz a^e.

Per Smydt.
Jenns Skaffting.

1 skoff lamb 1 wdresle lamb
1 foer 1 boll swinn 2 giess
6 höns 20 egh.

1 skoff lamb 1 wdresle lamb
1 foer 1 boll swinn 1 giess
6 hönn 20 egh.

½ boll swinn 1 goss 3 höns
½ foer 10 egh.

1 skoff lamb 1 wdresle lamb
1 foer 1 boll swinn 2 giess
20 egh.

1 skoff lamb 1 wdresle lamb
1 foer 1 boll swinn 2 giess
6 höns 20 egh.

Giiffwis aff all byenn
2 kiør.

Bremad⁴⁰⁾.

16 β lanndgd. penndg.
3 β terske pendg.
en erthe album.

Jenns Staffensen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

1 skoff lamb 1 foer 1 boll
swinn 2 giess 6 höns 20 egh.

15 β lanndgd. pendg.
3 β terske pendg.
1 erthe album.

15 β landgd. pendg.
3 β terske pendg.
1 erthe album.

15 β landgd. pendg.
3 β terske pendg.
1 erte album.

15 β lanndgd. pendg.
3 β terske pendg.
1 erthe album.

15 β lanndgd. pendg.
3 β terske pendg.
1 erthe album.
8 β 6 hönns.

30 β landgd.
3 β terske pendg.
7 erthe penndinge.
3 β 1 wennge.

30 β landgd.
3 β terske pendg.
7 erthe penndg.
6 β 1 wennge.

Clemydt⁴¹) Anndersen.
2 skpr. terske rβg.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Morthenn Clemitsen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Annders Morthensen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Heming Staffensen.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

Per Orm.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
4 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e.

1 skoff lamb 1 foer
1 boll swinn 2 gies
6 höns 20 egh.

1 skoff lamb 1 foer
1 boll swinn 2 giess
6 hönns 20 eg.

1 skoff lamb 1 foer
1 boll swinn 2 giess
6 hönns 20 eg.

1 skoff lamb 1 foer
1 boll swinn 2 giess
6 höns 20 egh.

1 skoff lamb 1 foe (!)
1 boll swinn 2 giess 20 egh.

Giiffues aff all byenn
en koo.

Nygartt⁴⁵).

Jenns Nygord.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. skoff a^e.
2 skpr. or a^e. 1 less høø.

Niels Diur skytt.
2 skpr. terske rug.
1 skp. goss a^e.
3 tdr. gesteri a^e.
2 skpr. skou a^e.
2 skpr. or a^e. 1 less høø.

1 skoff lamb 1 wdresle lamb
1 foer 1 boll swinn
2 giess 6 höns 20 eg.

1 skoff lamb 1 wdresle lamb
1 foer 1 boll swinn
2 giess 6 hönns 20 egh.

Alle mennd enn koo.

Effwelldenes⁴⁸).

30 β lanndgilde pendg. 3 β terske pendg. 7 erthe pendg. 8 β 6 hönnns.	Rasmus Thiellusen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr.-skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 vdresle lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 20 eg.
30 β lanndgilde pendg. 3 β terske pendg. 7 erthe pendg. 26 β 2 lamb. 18 β 1 foer.	Nør ⁴⁴) Mattis Persen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 boll swinn 2 giess 6 hönnns 20 egh.
30 β lanndgd. pendg. 3 β terske pendg. 7 erthe pendg.	Rasmus Wgle ⁴⁵). 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 wdresle lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 höns 20 eg.
30 β landgilde pendg. 3 β terske pendg. 7 erthe pendg. 24 β 2 lamb.	Mattis Michellsen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 foer 1 boll swinn 2 gies 6 hönnns 20 egh.
30 β landgd. pendg. 3 β terske pendg. 7 erthe penndinge.	Oluff Jennsen. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gestebuds a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 wdresle lamb 1 foer 1 boll swin 2 giess 6 höns 20 egh.
30 β lanndgd. pendg. 3 β terske pendg. 7 erthe pendg.	Jep Andersenn. 2 skpr. terske rug. 1 skp. goss a ^e . 3 tdr. gesteri a ^e . 2 skpr. skoff a ^e . 2 skpr. or a ^e . 1 less høø.	1 skoff lamb 1 vdresle lamb 1 foer 1 boll swinn 2 giess 6 höns 20 egh.

Hielmm.		Nybølle.	
Hanns Lauritszen.	1 skoff lamb ⁴⁶⁾	Per Rosloszenn	1 skoff lamb
1 td. haffre.		1 td. a ^e .	
Lass Ogszenn.	1 skoff lamb	Otter Bylle.	1 skoff lamb
1 td. haffre.		1 td. a ^e .	
	Tywyll.	Morthenn Hoffman ⁴⁷⁾ .	1 skoff lamb
Annders Lauritzen.		1 td. a ^e .	
enn td. haffre.		Per Matszenn.	1 skoff lamb
	Koxeby.	1 td. a ^e .	
Jep Degenn.	1 skoff lamb	Rasmus Grotte.	1 skoff lamb
1 td. haffre.		1 td. a ^e .	
Rasmus Clauszenn.	1 skoff lamb	Claus Mosze.	1 skoff lamb
1 td. haffre.		1 td. a ^e .	
Jep Freder.	1 skoff lamb	Oluff Lauritszenn.	1 skoff lamb
1 td. haffre.		1 td. a ^e .	

Sumarum paa same lamb och haffre:

27 lamb.

28 tdr. a^e.

Haffwer, som skoffw fogderne sollde skoff foer⁴⁸⁾.

Lille Bo.

Laurits Jennszenn y Tijwjlle 1 td. haffre.

Clemijtt aff Sömarck.

Powyll Perszenn ij Raabymagle enn td. haffre.

Oluff Skoff ij Olebeck enn td. a^e.

Niels Perszenn ibidem enn td. haffre.

Laurits Niellszenn oc hanns sönn enn td. a^e.

Jenns Gedde y Olbeck 9 skpr. a^e. och 2 skpr. biig.

Laurits Jennszenn y Westud 4 skpr. a^e.

Niels Ollszenn ibidem 2 tdr. a^e.

Bo ffogett.

Her Niels aff Borro enn td. a^e.

Hennrick Effwerttszenn aff Höyemarck⁴⁹⁾ 1 td. a^e.

Oluff Raa aff Bussemarck enn td. a^e.

Rasmus Stolltt ibidem enn td. a^e.

Hanns Stolltt aff Raabymagle 1 td. a^e.

Per Hamer ibidem 1 td. a^e.

Chrestenn Jude aff Mannemarck 1 td. a^e.

Esbernn.

Niels Mogennszen aff Borro enn td. a^e.

Hemming Niellszen aff Østemarck 1 td. a^e.

Niels Lauritszenn aff Borro 1 td. a^e.

Matts Jude.

Jenns Hannszenn ij Frennderup 20 skpr. a^e.

Morthenn Jude aff Nybølle 2 tdr. a^e.

Hemming aff Linndemarck 2 tdr. a^e.

Per Spurruff aff Nybølle 1 td. a^e.
 Claus Mosse ibidem 1 td. a^e.
 Per Rosloszenn ibidem 1 td. a^e.

Haffwer, som hermenndtz thiener haffuer wdgiiffwidtt, for thy sode
 kronens iord⁵⁰).

Jenns Wiillgriiff aff Nybølle enn td. a^e.
 Per Spurruff aff Frennderup enn td. a^e.
 Laurits Hansenn aff Raabylille 1 td. a^e.
 Hanns Bosenn ibidem enn td. a^e.
 Annders Black af Bussemarcke enn td. a^e.

Sumarum:
 5 tdr. a^e.

Haffre, som Harbølle mennd⁶¹)
 ytte for thieris marck:
 20 tdr. a^e.

Mølle skiilld aff mynn herris⁶²)
 wedermøller:
 enn lest meell aff bodemøllerenn.

Rug for wloffliige wey:⁶³)
 3 pund rug.

Suma lateris:
 20 tdr. och 5 tdr. a^e.
 enn lest mell mølle skiilld.
 3 pund rug for wloffliig wey.

Korn, som kom aff laden⁶⁴).

Item tarsk Rödinge mennd 20 skpr. rug och 35 skpr. a^e.
 Item tarsk thy 2 garseder y Effuelnes 10 skpr. rug.
 Item tarsk thy gaardseder y Wollerup 10 skpr. rug, 5 skpr. a^e.
 Item tarsk thy garseder y Dame 15 skpr. rug.
 Item garseder y Frennderup 20 skpr. a^e.
 Item Kielby mennd och Wdtby mend tarsk 1½ pund rug.
 Item löffuerdagenn for Seuerini⁶⁵) wpmoldis 40½ td. rug.
 Item löffuerdagenn effter Martini wpmoldis 41 tdr. rug.
 Item löffuerdagenn effter omnium sanctorum vpmoldis 50 tdr. rug.
 Thenn wge, Andree apostolj y falld, vpmoldis 34 tdr. rug, 28 tdr. a^e.
 Tistdagenn effter wor frue dag conceptiones wpmoldis 36 tdr. rug, 37½ tdr.
 haffre.
 Jule aftenn wpmoldis 33 tdr. rug, 12 tdr. biig.
 Torstdagenn effther Canutj ducis wpmoldis æff ladenn 37 tdr. rug, 22 tdr. biig.
 Löffuerdagenn for conuertionis Pauli wpmoldis aff laden 31½ tdr. rug,
 16 tdr. biig.

Torstdagenn for Kynndelmösze wpmoldis aff ladenn 21 tdr. a^s., 36 tdr. biig, 30 tdr. rug.

Manndagenn for Valentini martiris wpmoldis 10 pund big.

Löffuerdagenn for fastelaffuenns synndag wpmoldis 53 tdr. big.

Löffuerdagenn for reminiscere wpmoldis 14¹/₂ pund big 1 td. big.

Löffwerdagen for letare wpmoldis 14¹/₂ pund big, 1¹/₂ td. big.

Palme löffuerdag wpmoldis 11¹/₂ pund 1 td. big.

Tistdagenn for Philipi et Jacobj wpmoldis 17¹/₂ pund 1 td. big.

Sumarum paa kornn, som kom aff ladenn:

8¹/₂ lester 2 pund 3 skpr. rug.

8¹/₂ lester 1¹/₂ pund 1¹/₂ td. biig.

86¹/₂ td. haffre.

Olddenn gialldh⁵⁶).

Winndebeck.

Bo Jenszenn 3 swinn.

Morthenn Niellszen 2 swinn, 4 skpr. a^e.

Jenns Lauritszenn 6 β .

Niels Morthenszen 1¹/₂ swinn.

Annders Jenszenn 3 swinn.

Hanns Lauritszenn 1 swinn.

Jep Smed 1 swinn, enn td. a^e.

Ffranns Wyllomszenn ¹/₂ swinn.

Jep Hollennder 1 swinn.

Wollerwp.

Jep Erickszenn 1 swinn.

Erick Ogszenn ¹/₂ swinn.

Mattis Geridszenn 2 swin.

Per Hwid 1¹/₂ swinn.

Annders Jordann 2 swinn.

Herluff Jepszenn 1 svin.

Per Hannszenn 1 swinn, 3 skpr. a^e.

Oluff Boszenn 1 swinn.

Mattis Ollszenn 1¹/₂ swinn.

Jep Purl 1 swinn.

Her Peder 2¹/₂ swinn⁵⁷).

Jenns Siellanndzfar 2 swin, 4 skpr. a^e.

Annders Gamell 2 swinn.

Niels Degenn 1 swinn, 4 skpr. a^e.

Michell Jenszenn 2 swinn.

Niels Orm 1 swinn.

Her Annders 2 sviin⁵⁸).

Michell Hwiidt 2 skpr. a^e.

Annders Thielluszenn ¹/₂ swinn.

Lierbeck.

Oluff Matzenn 1 swinn.

Hanns Annderszen 1¹/₂ swinn.

Harbölle.

Jörgenn Boszenn 1¹/₂ swinn.

Per Matszenn 3¹/₂ swinn.

Hanns Jordann 2¹/₂ swinn.

Hanns Byll 1 swinn.

Oluff Bosszenn 2 swinn.

Hanns Naber 1 swinn.

Jenns Vinge 3 swinn.

Bo Annderszenn 3 swinn.

Niels Byll 2¹/₂ swinn.

Oluff Meelborig 1¹/₂ swinn.

Lasse Perszenn 2 swinn, 1 td. haffre.

Truels Niellszenn 1 swinn.

Seffrenn Hanszen 4 swinn.

Jörgenn Hannszen 6 swinn.

Mattis Orm 3 swinn.

Hanns Perszenn 1 swinn.

Lauris Oge 1 swinn.

Annders Hemingszenn 4 swinn.

Jep Krogberg 1 swinn.

Nybölle.

Niels Byll 1¹/₂ swinn.

Per Torckellszen 1 swinn.

Lass Ame ¹/₂ swinn.

Koxeby.

Jep Degenn 1¹/₂ swinn.

Rasmus Clauszenn 2 swinn.

Hemming Perszenn 6 swinn⁵⁹).

Rasmus Niellszenn 1 swinn.

Jep Freder enn td. a^e.

Niels Clauszenn 1 swinn.

Nyhws⁶⁰).
 Rasmus Henrichszenn 2¹/₂ swinn.
 Hanns Lauritszenn 1¹/₃ swinn.
 Jep Erickszenn 1/2 pd. biig.

Rödingg.

Jenns Thiellusen 1 swinn.
 Rasmus Niellszen 4 skpr. a^e.
 Lass Byll 1 swinn.
 Niels Fickeszenn 1 swinn.
 Niels Jörgennsen 1 swinn.
 Jep Niellszenn 1 swinn.
 Lauritz Boszenn 2 swinn.
 Hanns Cristennsen 2 skpr. a^e.

Sproe.

Per Fickeszen 1 swinn.
 Per Jörgennsen 1/2 swinn.
 Anders Fickesen 1 swinn.
 Hanns Niellszenn 1 swinn.
 Hanns Raadan 1 swinn.
 Hennrick Bonnde 1 swinn.
 Hanns Lyckeszenn 1 svinn.
 Mattis Jörgennsen 1 swinn.
 Heming Hansen 1 swinn.

Bastnes⁶¹).

Heming Kringle 1 swinn.
 Morthenn Hoffmand 1/2 swinn.

Tostenes.

Heming Jennsen 1¹/₂ swinn.
 Rasmus Striig 1 swinn.
 Niels Morthennsen 1 swinn.
 Luce Morthenns 2 skpr. biig.
 Rasmus Tostenens 2 swinn.
 Michell Kamp 1 swinn, 2 skpr. a^e.
 Hanns Ollszenn 1 swinn.
 Michell Bödicker 1 swinn.
 Anders Kijlemannd 1 swinn.
 Oluff Kijlemannd 1 swinn.
 Oluff Herluffsen 1 swinn.
 Anders Stiiszenn 1 svinn.
 Jenns Hannszenn 1 svinn.

Dame.

Jenns Striig 3 skpr. biig.
 Anders Bylle 1 swinn.
 Hanns Bylle 1 swinn.
 Lauritz Orm 3 swinn.
 Jenns Ingworszenn 1 swinn.

F. Bojsen: Af Møns historie.

Oluff Hiordt 1 swinn.
 Oluff Morthensen 1¹/₂ swinn.
 Anders Hemmingszenn 1 swinn,
 4 skpr. a^e.
 Per Morthennsen 3 skpr. a^e.
 Hanns Jennszenn 1¹/₂ swinn.
 Jep Skonning en td. a^e.
 Jenns Skellie 3 skpr. a^e.
 Anders Mattisen 1 td. a^e.
 Oluff Munck 4 skpr. a^e.
 Per Lauritzen 1/2 swinn.
 Morthenn Fickeszenn 2 swinn.
 Jörgenn Matszenn 1 swinn.
 Niels Brems 1 swinn, 1 td. a^e.
 Per Anderszenn 4 skpr. a^e.
 Balle Lauritszes 1 svinn.
 Lauritz Perszenn 1 swin, 2 skpr. a^e.

Bremadt⁶²).

Per Orm 1 td. a^e.
 Heming Staffennsen 3 swinn.
 Anders Roess 4 skpr. a^e.
 Jenns Staffennsen 1 svinn.
 Anders Morthennsen 4 skpr. a^e.
 Clemit Anderszenn 4 skpr. a^e.

Ennkebølle gaar⁶³).

Anders Jennszen 1 svinn, 4 skpr. biig.

Søgardth⁶⁴).

Bo Eryckszenn 1¹/₂ swinn.

Nygaardt⁶⁵).

Jenns Nygaar 2¹/₂ swinn.

Koster.

Per Skreder 3 skpr. biig.
 Nör Jeppe ett swinn.
 Per Niellsenn 1¹/₂ swinn.
 Jep Lercke 1 svinn.
 Anders Swann 1 swinn.
 Hanns Bonnde 1 swinn.
 Per Hannsenn 3 skpr. biig.
 Jep Michelsenn 1¹/₂ swinn.
 Anders Morthennsenn 1 swinn.
 Nör Jeppe 4 skpr. biig⁶⁶).

Askeby.

Jenns Hemingsen 1/2 swinn.
 Anders Thiellusen 1 svinn.
 Niels Matsen 4 skpr. biig.
 Hanns Jepsenn 1¹/₂ swinn.

Jörgenn Nielsen 4 skpr. a^e.
 Oluff Skinckell 2 skpr. a^e.
 Anders Andersen 3 skpr. a^e.
 Jenns Jörgennsenn 1 suin.

Lynnd.

Jep Hansen 1 suin.
 Oluff Jennsen 2 svin.
 Oluff Nygardt 3 skpr. a^e.
 Hanns Jennsen 2 swiin.
 Anders Mattisen 1 suin.
 Jenns Fickesen 2 swinn.
 Hanns Ericksenn 3 skpr. a^e.
 Heming Bosenn etth suin.

Effuelnes.

Rasmus Stoll 1 suin.
 Rasmus Wgle 1 swin.
 Niels Diur en td. a^e.
 Per Olsenn 1 suin.
 Morthenn Swennske 2 skpr. a^e.
 Hanns Nygordt 2 swin.
 Jep Holbeck 2 swinn.
 Jep Hemingsen 1 td. a^e.
 Jenns Nielsen 1 suin.
 Heming Dal 1 swinn.
 Jep Lannng 1 suin.
 Niels Gumy 1 suin.
 Nör Mattis 3 suin.
 Jep Andersenn 1 td. big.
 Heming Jensen 1 td. biig.
 Jep Nielsenn 1 swinn.
 Anders Wgle 1 swin.
 Rasmus Thielusen 3 skpr. big.

Hielm.

Anders Dömling 2 swinn.
 Hanns Clemitsen 1 suinn, 1 td. a^e.
 Anders Olsenn en td. big.
 Hanns Fogett enn td. big.
 Matis Dömling 1 td. a^e.
 Oluff Persenn 1½ suin.
 Pelle Nielsenn 4 skpr. a^e.
 Morthenn Clemitsen 2 suin.
 Laurits Knudsen 1 td. a^e.
 Niels Olsenn 1 suin.
 Morthenn Olsen ½ suin.
 Rasmus Knudsenn 4 skpr. a^e.
 Heming Poulsen 4 skpr. a^e.

Mattis Poulsen 1 td. a^e.
 Hanns Lauritsen 1 td. a^e.

Ffrennderup.

Anders Jeddning 1 suin.
 Rasmus Hannsenn 1 swinn.
 Hemming Truelsen 1 swinn, 4 skpr. a^e.
 Bo Jennsen 1 suin.
 Oluff Tuesenn 1½ swinn.
 Jep Brun 3 skpr. a^e.
 Per Hynndze 3 skpr. a^e.
 Michell Olsenn 1 swinn, 4 skpr. a^e.
 Anders Kamp 1 swinn.
 Hennrick Grotte 1 swin.
 Lass Hannsenn ½ swinn.
 Hanns Lauritsenn 3 skpr. a^e.

Törnemarcke.

Oluff Munck 1 swinn.
 Niels Semensen 1 swinn.
 Oluff Bylle 4 skpr. byg.
 Lass Lercke enn td. a^e.
 Rasmus Krag 1 swinn.
 Hanns Semensenn 1½ suin.
 Lass Bodde 1 suin.

Skoffhusse⁶⁷).

Laurits Truelsenn 1 td. a^e.
 Rasmus Jennsen 1 td. biig.
 Lass Otersen 2½ swinn.
 Oluff Nielsenn 2 swinn.

Kielbymagle.

Oluff Degenn 1 swinn.
 Jep Olsenn 3 swinn.
 Jenns Spinndt 1 swinn.
 Per Hannsenn ½ swinn.
 Rasmus Spinndt ½ swinn.
 Laurits Morthensen 1 swinn.
 Per Stoell enn td. haffre.
 Per Frenndesenn 2 skpr. a^e.
 Hanns Stoell 1 swinn.
 Oluff Mogennsenn 1 swinn.
 Mats Olsenn ½ suin.
 Claus Pylegordt 1 td. a^e.

Wdtby.

Morthenn Hogennsenn 1½ swinn.
 Jep Hannsenn ½ swinn.
 Inge Hannses 1 suin.
 Hennrick Clausen ½ swinn.
 Per Hannsenn en td. a^e.
 Anders Skoff ½ swinn.

Hanns Frenndesenn 2 swinn.
Niels Bissinng 2 swinn.
Matts Skoff 5 skpr. a^e.
Per Clausenn enn td. a^e.

Howidttskoff.

Rasmus Jennsenn 2¹/₂ swinn.
Heming Hannsen 3 swinn.
Lannge Merde etth swinn⁰⁸).

Raabymagle.

Ffrennde Jennsenn 2 swinn.
Mattis Michelsenn 2 swinn.
Jep Stoll 1 suin.
Laurits Michelsen 3 suin.
Hanns Hemingsenn 1 swinn.
Jep Bosenn 1¹/₂ swinn.
Per Hemingsen 2 suin.
Laurits Bonnde 2 swinn.
Lass Hemingsenn 1 swinn.
Hennryck Hals 1 swinn.
Annders Orm 1¹/₂ swinn.
Jep Olsenn 1 swinn.
Mogenns Bosenn 1 td. a^e.

Kielbylille.

Per Lercke 5 skpr. biig.
Oluff Rød 1¹/₂ swinn.
Heming Hannsenn 1 swinn.
Lylle Bo 1 swinn.
Merde Boess 1¹/₂ swinn.
Oluff Lauritsen 1¹/₂ swinn.
Lille Oluff Rød 1¹/₂ suin.
Morthenn Grotte 1 swinn.

Raabylille.

Jenns Priir 1 suin.
Hanns Olsenn 1 swinn.
Jenns Trogelsen 24 β.

Hiarteberig.

Mogenns Jennsenn 2 suin.
Hanns Danielsenn 1 td. a^e.
Mogenns Lauritsen 1¹/₂ suin.
Jörgenn Hemingsen 12 β.
Esberenn Olsenn 5 skpr. big.
Per Anddersenn 1¹/₂ swinn.

Byssinng.

Morthenn Bonnde 1 suin.
Niels Brems enn td. a^e.
Hanns Hynnndtze 1 swinn.
Hanns Lollingsfar 1¹/₂ swinn.

Westud.

Lass Rosenskoff etth suin.
Bo Brandd 1¹/₂ swinn.
Seffrenn Jörgensenn 1 suin.
Lass Jennsenn 2 swinn.
Bertheil Matzen 4 skpr. a^e.
Rasmus Olsenn 3 skpr. a^e.
Jenns Hemingsen 1 swinn.
Bo Michelsenn 1 swinn, enn td. a^e.
Lass Berge 5 skpr. a^e.
Bo Brandd 1 swinn.
Per Lauritsenn 1¹/₂ swinn.
Oluff Kamp 6 skpr. a^e.
Hanns Michelsenn 1 swinn.
Lass Olsenn 3 skpr. a^e.

Stuberup.

Mats Brun 1 swinn.
Jenns Planthe 2 swinn.
Lass Ogsenn 1 swinn.
Heming Gedde 1 swinn.
Rasmus Ogszenn 1 swynn.

Swennsmarck.

Rasmus Lollingsfar 1¹/₂ swinn.
Jenns Hynnndtze 1¹/₂ swinn.
Per Rase 1 swinn.
Niels Olsenn 1 swinn.
Oluff Rase 1 swinn.
Ffycke Olsen 1 swinn.
Heming Lauritsen 2 tdr. a^e.
Lass Hynnndze 1 swinn.

Tywillle.

Per Morthensenn 1 swinn.
Per Friiss 1 swinn.
Jep Olsen 1 swinn.
Per Anddersenn 2 swinn.
Lass Jennsenn 1 swinn.
Per Olsenn ett swinn.

Oelbeck.

Lass Rødt 1 swinn.
Laurits Persen 1 td. biig.
Mogenns Morthensen 1 swinn.
Annders Esbernsen 1 swiin.
Jenns Gedde 1 swinn.
Per Skreder 1¹/₂ swinn.
Hennryck Bylle 8 β.

Tiise efftherscreffne p[enn]dinge wpbar ieg . . .⁶⁹⁾
ffiskery tiil bode penndinge och aff wd-
lendingernne, som wloffliige höge y kro[nens]
skoff[ue].

Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Padekier ⁷⁰⁾	21	marc	3 β.
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Swensmarcke Oder- mos[e] ⁷¹⁾	„	—	21 β.
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Hielms Odermose ⁷¹⁾ „	—	27	β.
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Smörkylle ⁷²⁾	2 ¹ / ₂	marc	2 β.
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Brynndehöye ⁷³⁾ . . .	17 ¹ / ₂	marc.	
Ffynnge jeg tiil bode penndinge paa Sloess ⁷⁴⁾	3	marc	oc 12 β for wloff[lig]e skoffhu[g].
Ffynnge jeg tiil bode penndinge paa Guodequonhole ⁷⁵⁾ . „	—	15	β.
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Helloff ⁷⁶⁾	11	marc	7 β 2 alb., och for wlofflige skoffhug finnge jeg
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Sanndskreed ⁷⁷⁾ . . .	3 ¹ / ₂	marc	3 β 2 alb. 18 (!) for bod . . . (?).
Ffynnge jeg tiil bode penndinge paa Ryuidtzebeck ⁷⁸⁾ . .	6 ¹ / ₂	marc	1 β.
Ffinnge jeg tiil bode penndinge paa Luseleydett ⁷⁹⁾	7	marc	2 β.
Sumarum paa same penndinge:			
	82 ¹ / ₂	marc	1 β 1 album.

Penndinge, som jeg finnge aff mynn herris egne bode⁷⁹⁾
tiil hussleyning:

Ffranss Albretsenn	3	marc.
Mattis Lund	3	marc.
Eryck aff Prestø	1	gyllen.
Hanns Skreder	2	daler 8 β.
Benntt Hallingsfar	3	marc.
Aff thenn bo paa Ryuidtzebeck	4	marc.
Aff thenn bo paa Lusseleydet	3	marc.
Aff ett bostedt paa Padekier	1	gyllen.

Penndinge, som jeg finnge aff thij kremmer paa⁸⁰⁾
Bryndehöye:

Walter y Nestuidtt	24	β.
Albret kremer y Prestø	24	β.
Claus Albretsenn y Nestuidt	24	β.
Jacop Skreder y Prestø	24	β.
Wyllom Karyck	24	β.

Suma lateris:

36 marc medt daleren och gyllen.

Forklaringer

til foranstående del af lensregnskabet for Stege len 1543—44.

¹⁾ Søholm i Stevns, Anders Billes fædregods.

²⁾ Demstrup ved indløbet til Randers fjord fik Anders B. med sin anden hustru, Anne Lykke.

³⁾ 9de Oktober. ⁴⁾ vildtbrad (dyrekød).

⁵⁾ Det er forbavsende at se, hvad en skipper skulde have til underhold på en rejse fra Stege til København. Men derom stemmer alle beretninger overens, at der i det 16de årh. i alle samfundsklasser blev spist og drukket efter en målestok, som nu er ufattelig.

⁶⁾ a^e. ∘: avenæ, Latin, havre, eller = Dansk: are.

⁷⁾ thij ∘: de. ⁸⁾ børløs, uden bør, god vind.

⁹⁾ 2den (secunda) ugedag efter alle helgens dag, 1. November.

¹⁰⁾ Mortensdag, 11. Nov. Svinene levede også godt, når 80 svin for-tærede 3 tdr. havre på rejsen til Søholm.

¹¹⁾ ∘: skyds vogne, som bønderne stillede; udtrykket bruges endnu i Norge og Sverrig; disse vogne har ført varerne fra stranden op til gården.

¹²⁾ tom sild ∘: sild uden rogn eller mælk.

¹³⁾ ål. ¹⁴⁾ salt fra Bayen ∘: bugten syd for Loirefloden. Bayesalt var simple end Lyneborgsalt. ¹⁵⁾ ∘: og, fortid af age.

¹⁶⁾ tiidt ∘: did, derhen; plejer at skrives thidt (th = d). ¹⁷⁾ ∘: sild.

¹⁸⁾ wender, flertal af vånd, vidier til fletværk, der hildes (bindes) med „hele“. ¹⁹⁾ Sammentælling af siden.

²⁰⁾ 4de (quarta) dag i påskeugen. ²¹⁾ ∘: ydede.

²²⁾ en fjerding æg. ²³⁾ Formentlig fra Anders B.'s teglværker, som der er funden levninger af i og om Stege. 500 mursten synes altså at have været en bådladning. ²⁴⁾ ∘: løbet (med båden).

²⁵⁾ I vor tids værdi vilde underholdning og fragt være næsten lige så meget som ladningen. ²⁶⁾ ∘: fru Anne Lykke.

²⁷⁾ Navnet skrives også „Rodan“.

²⁸⁾ „Flok“ er formentlig det samme som „flykke“ ∘: et stykke kød.

²⁹⁾ ∘: remmeskærer, sadelmager.

³⁰⁾ Ibsdag = St. Jakobs dag, 25. Juli.

³¹⁾ Hans Bonde af Koster ses at have sejlet jævnlig med sin lille båd mellem Stege og Søholm. Rejsen med „den sten“ kan ikke være nogen af de tidligere nævnte, hvorfor underholdning var ydet.

³²⁾ Rasmus Hovedskov har sejlet til Jylland med en lille jagt, der lastede godt 100 tdr. korn.

³³⁾ ∘: 8 gange tyve = 160, sexsindstve = 120.

³⁴⁾ Flere steder i regnskaberne ses, at Billenavnet da brugtes ligesom nu; det er således vistnok ældre end Anders B.'s tid.

³⁵⁾ Jörgen Tisk (Tydsk?) var altså mellemhandler i Rostok, men afsætningen har ikke gået glat.

³⁶⁾ ∘: fulgte. ³⁷⁾ Mads Rytter var slotsfoged.

³⁸⁾ ɔ: Ekernførde. Navnet findes endnu ret langt ned i tiden i formen Ecklenførde med den fra dialekter stammende overgang af r til l.

³⁹⁾ Bødkertræ. ⁴⁰⁾ Båndtræ = tøndebånd.

⁴¹⁾ En rejse til Gulland har krævet en vældig forsyning (grinn er gryn).

⁴²⁾ Claus Eggertsøn Ulfeld på Elmelunde.

⁴³⁾ ɔ: fortærede. ⁴⁴⁾ ɔ: små læster, uvist hvormeget.

⁴⁵⁾ Her er rug regnet ligesom byg til 40 tdr., malt 42 tdr.

⁴⁶⁾ suder, fisken. ⁴⁷⁾ skal formentlig være Fejø.

⁴⁸⁾ Formodentlig båndstager til tønder.

⁴⁹⁾ Fuld sild, modsætning til tom sild, altså med rogn, som vel ansås for finest, som gave til borgmesterfruen i Rostok. ⁵⁰⁾ ɔ: bolsvin.

⁵¹⁾ Få år efter blev Per Mikkelsøn borgmester; han har nok indledet en større forretningsforbindelse. ⁵²⁾ ɔ: tjære. ^{52 b)} uddelte til spisning.

⁵³⁾ Anders B.'s datter, fru Ermegård, Jörgen Podebusks enke, har da opholdt sig på Demstrup. ⁵⁴⁾ ɔ: ved, brænde.

⁵⁵⁾ Vi har her navnet på den kongelige tolder Niels Skriver, som lensmanden skulde underholde. Han er senere blevet afløst af hr. (ɔ: præst) Claus Jensøn, som også nævnes i Stege bys bog. Hvis — som det synes — begges underhold er beregnet for 2 år, kan bemærkes, at den ny tolder har fået meget mere at spise, men mindre at drikke end formanden. ⁵⁶⁾ finge, fik.

⁵⁷⁾ Et af kronens fiskerlejer. Det skrives oftest Rejdse, der ligger ved Pomlerende. Trods navneligheden er det næppe det nuværende Rydsebæk.

⁵⁸⁾ Bröndehøje ved Busene have, et stort fiskerleje med toldsted, der gik under i 1625.

⁵⁹⁾ Det Latinske „item“ bruges ligeledes ofte i betydningen „nemlig“.

⁶⁰⁾ Hello er formodentlig Hellehavs nakke på Møns nordøstlige hjørne. Det skrives nu undertiden Hellehavn, men vistnok urigtigt, da der ingen havn er.

⁶¹⁾ Navnet forekommer også i Stege bys bog.

⁶²⁾ Den udstrakte gavmildhed ledes mest af fruen, Anne Lykke, og omfatter både fornemme og småfolk.

⁶³⁾ Den bekendte borgmester i København. Anders B. var på denne tid fratrådt stillingen som statholder i København. Den store gave — et skib med udrustning — har vel været en afskedsgave til borgmesteren.

⁶⁴⁾ Småsvend svarer nærmest til kammertjener; to sider flæsk og en fåre-krop var gode drikkepenge.

⁶⁵⁾ Rigsråden Knud Rud til Vedby var gift med Dorthe Bølle, som døde året efter, 1545. Det har nok været fine sild (flækkede).

⁶⁶⁾ Mikkel Brockenhus til Damsbo på Fyn fulgte med Anders B. på den triste rejse til Gulland 1524; 1544 var han lensmand på Nyborg; ~ Karen Lykke.

⁶⁷⁾ Fru Annes søster, Sofie Lykke, var enke efter Jakob Hardenberg på Holme kloster, nu Brahetrolleborg. Hun var bekendt som en dygtig, men meget stridbar kvinde, endogså overfor kongen.

⁶⁸⁾ ɔ: Stettin. ⁶⁹⁾ Udtrykket „tog af“ min herres og af kongesilden synes at indeholde en misbilligelse fra regnskabsføreren.

⁷⁰⁾ Skal formentlig være tolderen Frands Powisk, der i Stege bys bog s. 173 nævnes år 1542.

⁷¹⁾ Lensmanden på Elmelundegård.

⁷²⁾ Slægten Stolt, hvoraf en præst i Stege 1523, er endnu kendt navnlig på Nyord.

⁷³⁾ Formodentlig Egitsborg på Sælland.

⁷⁴⁾ Rigsråden, Ejler Rönnow, på Hvidkilde (Fyn), broder til biskop Joachim R. Han var med Anders B. som fange i Meklenborg.

⁷⁵⁾ „Hustru Mette“. *Hustru* forklares i regelen som husfrue og brugtes oprindeligt mest om fornemme folk. Tidlig — således hos Peder Syv — opdukkes dog en afledning af hustru, der kan bruges om alle husmødre, og som synes at passe på dette sted. Når her ikke siges „fru Mette“, men „hustru Mette“, tyder det på borgerlig herkomst, dog finere end det foranstående „humlemandens kvinde“.

⁷⁶⁾ Ladegården, som havde hørt til slottet.

⁷⁷⁾ Fru Anne har altså benyttet en spåkone.

⁷⁸⁾ ɔ: undte, gav. ⁷⁹⁾ ɔ: lagde, nedlagde.

⁸⁰⁾ Han var byfoged i Stege i over 20 år (se Stege bys bog).

⁸¹⁾ Var en slags politibetjent.

⁸²⁾ Vi får indblik i et stort folkehold ved at høre om humlemanden, kulbrænderen, gedemanden o. s. v.

⁸³⁾ ɔ: lod uddele her ud for loen (ladegården).

⁸⁴⁾ Udtales Kimer. ⁸⁵⁾ Nævnes flere gange, formodentlig en forvalter på ladegården.

⁸⁶⁾ Knud (konges) gildebrødre (se Stege bys bog).

⁸⁷⁾ En tønne havre til grødomslag!

⁸⁸⁾ Oluf Smed ved Dybsbro var altså fremdeles Anders B.'s tro mand (se bysbogen).

⁸⁹⁾ Jyder synes allerede dengang at have fisket her, sml. n. 118.

⁹⁰⁾ ɔ: kurv. ⁹¹⁾ Det Tydske „knabe“ brugtes om væbnere og småsvende. Deres fade var simplere.

⁹²⁾ ɔ: en så (sigt), en tragt, 4 spande og 4 tudekander.

⁹³⁾ Bo foged var skovfoged østerpå. Det lyder noget mistænkeligt, at han fik en side flæsk for den „lov“ han gav; thi lov er vidne for retten; men det kunde jo være erstatning for ujevnheden.

⁹⁴⁾ ɔ: Nannest til skolemesteren, rektoren ved den Latinske skole. Kongsgården deltog altså også i småredsel til skolen. Ordets betydning er usikker. „nest, nist“ betyder ialfald: kost, føde; „nand“ kan betyde fornødenhed eller nærhed. Afledning af „nam“ er usandsynlig.

⁹⁵⁾ Navnet Borre begynder at bruges. ⁹⁶⁾ ved, brænde.

⁹⁷⁾ Nødhave er sammensat af nød, kreatur, og have, indhegnet jordstykke, altså lignende som kallehave, hestehave o. l.

⁹⁸⁾ Skal vistnok læses „ny boned“ ɔ: ny undersejl; skifde kan betyde: ordne, udrigge. Mads Nødhave har altså ledet rigningen.

⁹⁹⁾ ɔ: forfærdigede, gjorde istand.

¹⁰⁰⁾ Skal måske være Store mølle ved Stege.

¹⁰¹⁾ ɔ: loen (til de fattige).

¹⁰²⁾ Denne sjælegave er vistnok et katolsk træk. Hendes fader, Peder Lykke, var død hos Anders B. på Søholm 1535, og moderen, Kirstine Høg, var nylig død 1542. Det samme gælder den følgende takkegave

¹⁰³⁾ ved hjemkomsten fra Spejer („Spiir“), hvor Anders B. var med at slutte freden med kejseren 1544. ¹⁰⁴⁾ ∴: Anders B.'s søn Hans.

¹⁰⁵⁾ Den også tidligere nævnte fru Dorthe Niels Markvordsøns kunde tænkes at være af rigsråden Markvord Rønnows slægt (en svigerdatter?), da Hans Bille, den ældre, var gift med en Inger Rønnow. Man måtte da tænke sig, at fruén havde sommerophold på Svendsmarkes fiskerleje. Der kunde også tænkes på en svigerdatter af byfogeden Markvord Skade i Stege, der havde stået i forbindelse med Anders B. Isåfald vilde fruetittelen tyde på, at Skade har været anset som tilhørende den adelige slægt af dette navn. Der var adskillige familier, der stod på grænsen mellem adelige og borgerlige. Våbenskjold er ikke noget sikkert skel.

¹⁰⁶⁾ Høvidsmand bruges her i betydningen: Mester.

¹⁰⁷⁾ Skal vistnok læses: ferjemanden.

¹⁰⁸⁾ Formentlig en lille pøg eller pode, dreng (Svensk pøjke).

¹⁰⁹⁾ „Føregarn“ betyder formentlig garn, som spiderskerne skulde føre eller levere til kongsgården eller til vævning.

¹¹⁰⁾ Formodentlig = fanebærer.

¹¹¹⁾ Erstatning for gæsteri, da Anders B. havde boet hos Mikkel Degn. Af en retssag fra 1530 kendes en Mikkel Degn i Magleby eller Borre, og det er formentlig den samme, der går igen i Ristestensagnet. Se Stege bys bog s. 164.

¹¹²⁾ Fru Anne Lykke er gået ombord i Ulfshale og derfra sejlet til Skåne.

¹¹³⁾ En side flæsk for en sild! Det minder om, at der var streng straf for at røgte andres garn. ¹¹⁴⁾ ∴: skovfoged.

¹¹⁵⁾ Anders B.'s fætter, Knud Pedersøn Gyldenstjerne, betegnes her med „hr.“, skönt han ikke var ridder. Om ham berettes ofte i Anders B.'s historie.

¹¹⁶⁾ Maurits Olsøn Krognos, Anders B.'s svoger.

¹¹⁷⁾ Begge rejste over Grønsund for at besøge den senere så berømte Peder Oxe, der da var lensmand på Ravensborg (Lolland).

¹¹⁸⁾ „en Jyde“, altså ikke personnavn.

¹¹⁹⁾ Anders B. har købt sig en fin vogn i Spejer.

¹²⁰⁾ Den før nævnte Jens småsvend fra Kærteminde brugte altså også at komme på fiskeri til Møn. Han har vel været i søsteren fru Sofie Lykkes tjeneste.

¹²¹⁾ ∴: bad. ¹²²⁾ Han var borgmester i Stege 1526.

¹²³⁾ Hans Billes enke, fru Inger Rønnow på Egede.

¹²⁴⁾ Er vistnok den nuværende Tyrholm, som højvande kan gå over. Den hører til Ulfshale, der var kongsgods.

¹²⁵⁾ Tolderen Frands Povisk.

Hermed slutter regnskabsføreren dagbog. Derefter følger nogle spredte optegnelser og sammentællinger.

¹⁾ I Stege ladegårds mark såedes altså:

I rugvangen	ca. 67 tdr. rug.
- bygvangen	- 67 - byg.
- fælled og overdrev	- 83 - havre.

217 tønder.

Når hertil lægges nogle græsningsjorde og fradrages noget, fordi der som oftest såedes mere end 1 tønde pr. tønde land, vil man kunne slutte, hvad også fremgår af andre beregninger, at agerjorden til Stege ladegård har udgjort mellem 2 og 300 tdr. land nugældende mål. Da gården nedlagdes i 1697, angaves den til 51 tdr. gammelt hartkorn, svarende til mellem 3 og 400 tdr. land. Det oprindelige areal har vel svaret til de såkaldte 16 jorder med 24 tdr. nyere hartkorn.

²⁾ Hovedsammæntællingen er ikke fuldstændig, f. ex. mangler posten øl (142 tdr.) ganske. Andre poster stemmer kun tildels, og navnlig er det uforklarligt, at hovedsummen har $527\frac{1}{2}$ sider flæsk, mens sidetallene kun giver 365. Dog er der så mange af posterne, der stemmer (således sild, ål, torsk, gæs, høns, smør, kør, havre), at det må antages, at der ikke mangler noget i dagbogen. Men der er adskillige uklare betegnelser og formodentlig også tællefejl, der som følge af anvendelsen af de Latinske talbetegnelser var meget almindelige i dalidens regnskaber.

³⁾ Det følgende afsnit indeholder afgifter for „førlov“ og „bobrudd“. Førlov anses sædvanlig som tilladelse til at føre gods bort fra fæstegodset, og afgiften synes her at være betalt med 1 skilling grot*) af hver af de enkelte arvinger. Førlov findes dog også brugt om løsning af det personlige stavnsbånd. Den sidste post på ikke mindre end 16 skil. grot efter en bonde, som Anders B. havde i Lolland, kan tyde på noget sådant. Når førlov anføres alene, hedder det som oftest „af“ den pågældende person.

⁴⁾ Om „bobrudd“ hedder det altid „efter“ den afdøde. Ordet findes ikke hos Kalckar (lexikon), men må betyde en skifteafgift efter en fæstebonde. Afgiften for bobrudd alene er her overalt 1 skil. grot.

⁵⁾ Det er et af de første steder, hvor „Nygård“ (nuværende Marienborg) nævnes.

⁶⁾ Hr. Peder af Fanebjerg må være en ellers ukendt præst, vistnok kappellan, der har haft en fæstegård.

⁷⁾ Skovfoged ved Sønderkov.

⁸⁾ Atter et eksempel på, at Billenavnet er gammelt på Møn.

⁹⁾ Også Galind er et adeligt navn. Her ses tillige en række ejendommelige tilnavne.

¹⁰⁾ Herefter følger en lille række personer, der have betalt „Stud“ (af stød, støtte), det gamle navn for direkte kongelig skat. På kongsgodset var alle afgifter inddragne under jordebogsafgifter. De her opførte personer er dels

*) 1 skilling grot synes her at være regnet for 9 skilling Dansk, værdi henved 1 td. korn = ca. 10 kroner.

borgere i Stege og Borre, der have ejet nogle jorde, dels 2 selvejere, Jens Fris i Ålebæk, og Per Lavridsön i Vestud. Når der andensteds siges, at der kun var 2 selvejerbønder på Møn, så var det vel disse to. Gården i Vestud var måske en levning af Grubendalernes gamle herregård (se bind III) og Jens Fris' gård i Ålebæk var vel den, hvor landsdommerne Per og Lavrids Fris havde boet, og hvis arving Per Fris 1589 skødede den til kongen (se dette bind). Skatten var på denne tid ubetydelig, i regelen 2 grote = $\frac{1}{6}$ skil. gr. Af sammentællingen kan ses, at 1 skil. gr. (= 12 grote) regnedes for 9 skil. Dansk.

Den første nævnte skatteyder er formodentlig den Ane Simens i Stege, som ved denne tid var under tiltale for hexeri, vistnok eftersmæk efter den store hexeprocess i København 1543. Enten er hendes sag trukket længere ud, eller hun er sluppet for bålet. Hun må altså have levet endnu 1544. (Se Stege bys bog s. 73.)

¹¹⁾ Engene har vistnok været i Hegnede og Ulfshale, da pengene opkrævedes af Jens Hovedskov.

¹²⁾ De to følgende sider indeholder öjensynligt kun spredte indbetalinger af en del bønder, hvis navne tildels kommer igen i den efterfølgende jordebog; men det ser ud til, at de har betalt en del af landgilden i penge.

¹³⁾ $7\frac{1}{2}$ mark for $\frac{1}{2}$ tønne sild. En tønne sild vilde da have en værdi af 15 mark.

¹⁴⁾ Jens Pedersön på Oregård har betalt mest. ¹⁵⁾ 3: Tøvelde.

¹⁶⁾ I Udby anføres kun 7 kongsbønder, de øvrige lå til Spejlsby kloster. Navnet Skov var allerede da fremherskende.

¹⁷⁾ Alle de i Bidsinge nævnte mænd har tilnavne.

¹⁸⁾ Under Nøbølle er her nævnt 12 mænd, af hvilke to gentages i jordebogen, hvor en ny kommer til, ialt 13. Der mangler altså 1 i de 14 gårde, der har holdt sig fra middelalderen til vore dage. Den 14de var måske Morten Hofmand, der var flyttet til Bastnæs og siden kom under tiltale for misbrug. Der har således vel været 1 øde gård.

¹⁹⁾ Den egentlige *jordbog*, som begynder her, er delt i 3 kolonner, hvoraf den første öjensynligt har været bestemt for de afgifter, der betales i *penge*, den anden for *kornafgifterne* og den tredje for *småredsel*, men adskillelsen er ikke overalt overholdt, navnlig er der sluppet en del småredsel ind i første kolonne.

²⁰⁾ I *Hjertebjerg* er anført 8 bønder, af hvilke de 7 har samme afgift i landgildekorn, nemlig:

1 $\frac{1}{2}$ pund (6 tdr.) 4 skpr. byg la (landgilde).

3 tdr. gæsterihavre.

1 skp. gåsehavre.

2 skpr. orhavre (forsvars).

Hver af dem er sat for 6 skilling „kulpenge“. Formodentlig har de brændt kul i den lille skov ved byen, der nævnes i Roskildebispens jordebog, men som ved kulbrændingen efterhånden er forsvunden.

²¹⁾ På flere steder ses, at landsbyen i fælledsskab leverede en ko.

Afgiften for hver mand udgør ca. 170 kr. nutidsværdi.

²²⁾ 6 mænd i *Keldbymagle* står for lignende afgifter, dog 2 tdr. byg mere. Tillige møder vi her første gang „1 erthe album“ ∴ en hvid = $\frac{1}{2}$ skilling = 20 øre nutidsværdi, for pløjning (erje). Keldby mænd har formodentlig tidligere gjort lidt pløjearbejde til ladegården, men som er blevet afløst med penge.

²³⁾ Lavrids Mikkelsøn har fået hele sin landgilde omsat i penge og står senere for højest afgift i oldengæld. Han synes således at have haft en særstilling. Måske har han som byformand modtaget lensmanden på gæsteri, og haft lidt bedre bolig.

²⁴⁾ ∴ gårdsæde, husmand, der sidder på gårdjord.

²⁵⁾ Kirketjener betyder fæstebonde til kirken (i Borre). Han betaler kun gæsterihavre til kongen.

²⁶⁾ Af sammentællingen ses også, at „1 lødig mark“ regnes for 45 skil. Dansk = $2^{\frac{9}{10}}$ mark. Lerbæk havde da 5 fæstebønder.

²⁷⁾ De 7 gårdmænd i *Lendemarke* står kun for ca. 1 td. korn hver i landgilde. Formodentlig har de til gengæld måttet gøre fuldt arbejde til ladegården.

²⁸⁾ Af de 3 her nævnte *Nøbølle* bønder er de to sidste anført tidligere.

²⁹⁾ Må være nogle særlige jordstykker, hvis navn næppe kan forklares.

³⁰⁾ De 10 mænd i *Tjørnemark* svarer lignende afgift som *Nøbølle*; dog har de afløst tærskningen for 2 skpr. rug og 3 skilling. Desuden svarer de 1 bolsvin og 1 læs hø mere. Når to af mændene desuden står for „3 mark“^{*)}, er det en så overordentlig forhøjelse af afgiften, at den må bero på ganske særlige forhold; måske en fiskeriafgift. 3 mark var den sædvanlige leje af en fiskerbod.

³¹⁾ *Røddinge* mænd betaler atter lidt højere afgift, $\frac{1}{2}$ lødig mark = $22\frac{1}{2}$ skil. istedetfor $19\frac{1}{2}$ skil. Tre af dem har en særlig afgift på 24 skil., som måske også hidrører fra fiskeriet; de har måske været sammen om leje af en bod.

³²⁾ Det nu forsvundne *Bastnæs* havde da 5 gårde, som deltog med Røddinge i at levere 3 kør.

³³⁾ For de 11 mænd i *Sprove* indtræder den forandring, at en væsentlig del af landgilden betales i smør, fra en otting til $\frac{1}{2}$ tønde, og en del i penge, ca. 4 mark. Men 3 af mændene har en pengeafgift af 7, 15 og 16 mark, som vistnok ligeledes beror på særlige indtægtskilder, mølledrift eller fiskeri, de eneste næringer, der vilde kunne bære så høje afgifter. Afgiften af en mølle var flere gange så høj som af en bondegård, og lejen af en fiskerbod var henvend halvdelen af en gårds landgilde. Når Sprovegårdene var forholdsvist så højt taxerede, står det vistnok i forbindelse med, at de højlandte jorde var tidligst opdyrkede.

³⁴⁾ Det adelige navn Fikkesson fra Holmegård var udbredt både i Stege og på landet.

³⁵⁾ ∴ *Lind*. ³⁶⁾ 1 td. sild værdsættes = $\frac{1}{2}$ td. smør.

*) Det skulde vel ikke være fejlskrift for „3 mænd 1 bolsvin“?

³⁷⁾ Der var da 8 bønder i Lind, af hvilke de fleste har en høj særlig pengeafgift (fra 5 til 15 mark). Fiskeri i Vigen?

³⁸⁾ Denne særlige afgift bortfalder for de 12 mænd i *Askeby*, der ikke ligger ved vandet.

³⁹⁾ Skinkel er en adelig slægt på Fyn, hvor manden formodentlig har tjent. Bemærkes må forskellen mellem skovlam og udredsellam, ligesom oldensvin og bolsvin.

⁴⁰⁾ En nu forsvunden landsby ved Thostenæs.

⁴¹⁾ Navnet Clemens gik tidligt over til Klemmen og Klemit.

⁴²⁾ *Nygdård* nævnes her som særlig landsby med to fæstegårde, der som bekendt danner spiren til det langt senere Marienborg, hvorefter nærmere i senere bind. De stod for lignende landgilde som de forholdsvis store gårde i

⁴³⁾ *Ebelnæs*.

⁴⁴⁾ „Nör“ Mathis Persön, ligesom „Nör Jeppe“ på Koster, er øjensynligt oprindelsen til det senere udbredte navn, der nu urigtigt skrives „Nøhr“.

⁴⁵⁾ Navnet stammer måske fra „Uglen“ ved Falsterbo, hvor de Danske fiskere boede.

Her slutter den egentlige *jordebog*, der omfatter 114 fæstebønder; men, som før nævnt, er den ingenlunde fuldstændig, selv om man tæller de forud anførte 41 mand med. Med sikkerhed kan man derfor ikke regne med det her nævnte antal af kongsbønder.

⁴⁶⁾ Der følger nu nogle spredte optegnelser. „Skovlam“ og havre er formodentlig ydet for adgang til at slippe får i skovene. Det er mærkeligt, at slikt finder sted samtidig med, at der havdes strenge forbud mod at holde geder af hensyn til skade på plantninger.

⁴⁷⁾ Blandt Nøbølle bønder finder vi her den oven omtalte Morten Hofmand, som måske har måttet svare for den af ham forladte gård. Om de her i Hjelm, Tøvelde og Koxeby er kongsbønder, kan ikke ses; men det er vel troligt.

⁴⁸⁾ Ligeledes opkrævede skovfogderne havre som betaling for „skovfoder“, formodentlig græs og blade, der høstede i skovene. Vi har her skovfogdernes navne, deriblandt Bo og Lille Bo.

⁴⁹⁾ Navnet på den nedlagte landsby Højemark (Nyborre) var altså endnu i brug.

⁵⁰⁾ „Havre“, som herremænds tjenere haver udgivet, fordi de såede kronens jord“. Blandt herremænds fæstere nævnes her Jens Vilgrif af Nøbølle, som ovenfor er opført blandt kronens fæstere. Formodenlig må han imidlertid være overdraget til en anden godsejer.

⁵¹⁾ Grunden til denne afgift er ikke forklaret, men det tyder på, at Hårbølle på denne tid ikke var kongsgods. På listen over oldensvin står anført 19 mænd i Hårbølle, hver mand har formentlig betalt 1 tønde havre for en eller anden retthæd.

⁵²⁾ Mølleskylden var høj. I det 16de årh. begyndte man at bygge vejr-møller. „Bodemølleren“ var formentlig brugeren af en mølle med bod.

⁵³⁾ Bøder for ulovlige veje har udgjort 12 tdr. rug.

⁵⁴⁾ Kornladens regnskab.

Skønt Røddinge mænd i jordebogen står for 3 skil. tærskpenge, har de alligevel udført nogen tærskning; måske har de hellere gjort arbejdet end betale derfor. Keldby og Udby står ikke for tærskpenge; de har tærsket 1½ pund rug 3: ca. 5 tønder. Ellers er det gårdsæderne 3: husmænd i Ebelnæs,

Vollerup, Damme og Frenderup, som tærsker. Man kan deraf slutte, at der var krongods også i de 3 sidstnævnte byer. Udbyttet af tærskningen har ikke været stort, hvis det er et dagsarbejde for to husmænd i Ebelnæs at tærske 10 skpr. rug.

⁵⁶⁾ Ved datering følges endnu de Katholske helgendage. Severini (St. Sören) 23. Oktober, Martini (Mortensdag) 11. Nov., omnium sanctorum (Allehelgensdag) 1. Nov., Andreas 30. Nov., Mariæ bebudelse 25. Marts, Knud hertug 7. Jan., Pauli omvendelse 25. Jan., Kyndelmisse 2. Febr., Valentinus 14. Febr., Reminiscere 2den Søndag i fasten, Lætare Midfaste Søndag, Philippi Jacobi 1. Maj.

Tærskningen foregår således i vinterhalvåret.

⁵⁶⁾ Oldengæld var betalingen for at „have svin på skoven“; når olden var, har dette været en stor forretning; i regelen betales hvert 10de svin som afgift, så man ser, det drejede sig om store svineflokke. Et par mænd står for 6 svin, der altså svarer til en flok på 60. Listen omfatter 303 mænd, altså mere end dobbelt så mange, som foran er opført i kongens jordebog, og dog er der adskillige, f. ex. Lendemarke og Nøbølle, der findes i jordebogen, men ikke er med på oldenlisten. Øjensynligt er forholdet dette, at både kongsbønder og herremandsfæstere har kunnet få svin i kongens skove, når de betalte afgiften; dog bemærkes, at det tidligere bispegods under Elmelundegård ikke er nævnt, lige så lidt som adskilligt klostergods i Spejlsby, Ullemark, Udby, Keldbymagle, Thostrup, Tøvelde m. m. Bønderne på disse godser har holdt sig til disses egne skove.

Fordelingen af dem, der betalte oldengæld til kongen, ser sogne- og byvis således ud:

Fanebjerg sogn:		Stege landsogn:	
Vindebæk.....	9 mand	Nøbølle.....	3 mand
Vollerup.....	19 —	Koster.....	9 —
Harbølle.....	19 —	Tjørnemarken.....	7 —
Koxeby.....	6 —	Udby.....	10 —
Nyhus.....	3 —	Hovedskov.....	3 —
Damme.....	21 —	Bidsinge.....	4 —
Thostenæs.....	13 —	Tøvelde.....	6 —
Bremad.....	6 —	Svendsmarke.....	8 —
Askeby.....	8 —	Keldby sogn:	
Lerbæk.....	2 —	Keldbymagle.....	12 —
Nu Damsholte sogn:		Keldbylille.....	8 —
Bastnæs.....	2 —	Elmelunde sogn:	
Rødninge.....	8 —	Hjertebjerg.....	6 —
Sprove.....	9 —	Råbylille.....	3 —
Enkebølle.....	1 —	Borre sogn:	
Søgård.....	1 —	Vestud.....	14 —
Nygaard.....	1 —	Råbymagle.....	13 —
Skovhuse.....	4 —	Ålebæk.....	7 —
Lind.....	8 —	Magleby sogn:	
Ebelnæs.....	18 —	Stubberup.....	5 —
Hjelm.....	15 —		
Frenderup.....	12 —		
			303.

Det er naturligt, at det stærkt spredte herremandsgods benyttede sig af kongens skove. Forøvrigt kan man af denne liste også nogenlunde slutte sig til, at skovenes beliggenhed har været omtrent som nu med undtagelse af, at Søndre Strandskov nu er forsvunden. Når Lendemarke sletikke og Nøbølle kun lidt har deltaget, er grunden den lange afstand fra skov.

⁵⁷⁾ og ⁵⁸⁾ Når her nævnes „hr. Peder“ med 2½ svin og „hr. Anders“ med 2, viser herrenavnet, at det er præster, formodentlig sognepræst, vistnok den første efter reformationen, og kapellan. Denne er da formodentlig den „Anders Buxeløs“, der ellers har været nævnt som den første Lutherske præst, og som vandt sit tilnavn på en snurrig måde (se Stege bys bog s. 174).

⁵⁹⁾ Hemming Persön i Koxeby er opført med den højeste afgift, 6 svin. Man kommer til at gætte på, at han har havt hovedparten af det gamle Koxebys slots jorde.

⁶⁰⁾ Nyhus er — se Møns historie II s. 164 — navnet på den gamle borg ved Grønsund, der i 1289 afslog angrebet af den Norske flåde og Marsk Stig. Dens tilliggende var allerede 1544 delt i 3 gårde.

⁶¹⁾ Bastnæs er nu kun bevaret som gårdnavn.

⁶²⁾ Bremad var til som landsby endnu 1769.

⁶³⁾ Enkebølle er i ældre Mønsbeskrivelser betegnet som herregård. Den synes kun at have været en fæstegård, der nu er inddraget under hovedgården.

⁶⁴⁾ På samme måde nævnes Søgård, den nuværende præstegård.

⁶⁵⁾ Om Nygård se ovenfor.

⁶⁶⁾ Nør Jeppe er nævnt to gange, henholdsvis for 1 svin og 4 skpr. byg.

⁶⁷⁾ Skovhuse (ved Damsholte) var da en lille landsby, nu tilplantet med skov.

⁶⁸⁾ Der nævnes mærkelig få enker, kun: Luce Morthens i Tostenæs, Balle Lavrids's i Damme, Inge Hans's i Udby, Lange Merde i Hovedskov, Merde Bo's i Keldby, kun 5 af 303.

⁶⁹⁾ Herefter følger bådpenge af fiskerierne og bøder af udlændinge for ulovlig skovhugst.

⁷⁰⁾ At regne efter bådpengenes beløb var *Padekær* det største fiskerleje, hvis beliggenhed desværre ikke kendes. Navnet kan måske tyde på *søen Vedle* i Ulfshale. Det derefter følgende Sildebroleje og nordkysten lå under Elmelundegård og anføres ikke her.

⁷¹⁾ *Oddermoserne* kendes endnu, men ikke

⁷²⁾ *Smørkilde*; man kan gætte på et fiskerleje ved Råby oved.

⁷³⁾ Skönt Høje Møn endnu ikke var inddraget under Stege len, har kongen dog forbeholdt sig fiskeriafgiften, om end ikke ubestridt, som ses af striden om Rudelejet (formentlig ved fyrtårnet), der ikke er nævnt her. Det ofte omtalte *Brøndehøje* har betalt næststørst afgift.

⁷⁴⁾ Slotsgavlene kaldes endnu *Slo-es*; her menes altså det nuværende Jydeleje.

⁷⁵⁾ Skal formodentlig være det nuværende *Guggendehule* ved Abildgårdsfaldet. Mon det ikke skulde hedde Godekonehule?

⁷⁶⁾ Skrives andensteds *Hello*, og er formodentlig Hellehav, der nu med urette skrives Hellehavn; der er ingen havn ved Møns nordøstlige hjørne (se ovenfor).

⁷⁷⁾ Formodentlig = *Sandfaldet* ved Sommerspiret. Den nuværende

hovedplads ved Maglevandsfaldet er ikke nævnt; men vi kan genkende en del af de nuværende fald, hvor der har været nedgang til stranden.

⁷⁸⁾ *Ryvildtsebæk* eller Rejdse og *Luselejet* er andensteds nævnte i forbindelse med Sømarke; de har formodentlig ligget ved Pomlerende, hvor navnet Rejdse endnu er bevaret. Af afgiftens størrelse ses, at de har hørt til de større lejer.

⁷⁹⁾ Når udtrykket „bodependinge“ i det foregående er opfattet som *bådepenge* (som ved denne tid udgjorde $\frac{1}{2}$ td. sild for hver båd og 4 sild af hver åre), er grunden den, at det følgende udtrykkelig siges at handle om boder, husleje og således fremtræder som forskelligt fra det foregående. Huslejen af en bod var som regel 3 mark = 1 gylden.

⁸⁰⁾ Formodentlig drejede det sig her om købmænd, der kom til Brønde-høje i fisketiden om efteråret. Afgiften heraf ses at være 24 skil.

De ovenfor meddelte regnskaber viser, som man kunde vente, at bønderne i princippet var hoveripligtige; de kaldes udtrykkelig kronens, kirkens eller herremænds „tjenere“. Men da der kun var meget få hovedgårde, kom forholdsvist kun lidet arbejde til udførelse. I regelen var arbejdspligten afløst ved en mindre ydelse i penge eller havre, der som oftest ikke oversteg $\frac{1}{2}$ td. korns værdi. Denne tilstand nød Møn godt af gennem hele middelalderen og den nyere tid lige til 1769, dog med en frygtelig afbrydelse i slutningen af det 17de årh., nemlig da hestgarden i 12 år mishandlede øen.

Som ovenfor bemærket er lensregnskabet ikke fuldstændigt; men de foreliggende tal kan dog til en viss grad benyttes. I det foregående bind er der gjort rede for *bispegodset* på Møn ifølge jordebogen af 1370. Der haves et „register på al viss rente til Elmelundegård ligger“, som antages at hidrøre fra 1519. Det indeholder følgende:

Busene	33	marc	7	skil.	2	alb.	1	den.	10	gæs,	10	skpr.	gåsehavre,	40	höns,	3	vol	æg.			
Mannemarke	34 $\frac{1}{2}$	—	3	—	„	—	2	—	11	gæs,	11	skpr.	gåsehavre,	44	höns,	3	vol	æg.			
Magleby	44	—	4	—	„	—	„	—	det	samme.											
Bussemarke	13	—	4	—	„	—	2	—	2	gæs,	2	skpr.	byg,	4	höns,	1	vol	æg.			
Råbylille	21	—	6	—	„	—	„	—	9	⌘	og	2	tdr.	byg,	8	gæs,	16	höns.			
Hjelm	„	—	„	—	„	—	„	—	$\frac{1}{2}$	tønne	smör.										
Nøbølle	45	—	2	—	2	—	„	—	11	gæs,	11	skpr.	gåsehavre,	22	höns,	3	vol	æg,	4	får.	
Frennerup	4	—	7	—	„	—	„	—	3	gæs,	3	skpr.	gåsehavre,	6	höns,	60	æg.				
Bissinge	6	—	2	—	„	—	„	—	4	gæs,	4	skpr.	g.havre,	8	höns,	1	vol	æg,	11	⌘	byg.
Elmelunde	5	—		—		—	÷	15	den.	7	gæs,	7	skpr.	g.havre,	14	höns,	3	vol	æg.		
Vestud	„	—	18	—	„	—	„	—	1	⌘	byg.										
	(208	—	13	—	1	—	2	—)													

Summa summarum:

206 mark 7 skil. 1 alb. 2 den.

67 gæs, 59 skpr. gåsehavre, $\frac{1}{2}$ td. smör, 11 $\frac{1}{2}$ vol æg, 78 höns, 4 får, 2 $\frac{1}{2}$ læster og 1 ⌘ byg landgilde.

(Her er adskillige fejlregninger eller fejlskrift, f. ex. 78 höns istedetfor 198).

Da man af småredslen kan slutte sig til, at hver gård har ydet en gås, vil antallet af bispegodssets bøndergårde formodentlig i 1519 være 67.

Sammenligner man registret fra 1519 med jordebogen fra 1370, finder man, at der i mellemtiden er foregået ikke ubetydelige forandringer. Navnlig er byerne Råbymagle og Råbylille blevet mageskiftede mellem bispen og kongen, måske gennem mellemmand. Den egentlige landgilde af Råbymagle er ifølge lensregnskabet fra 1544 ændret lidt, idet de 14 pund hvede og 1 pund byg, som bispen fik, er ændret til $16\frac{1}{2}$ pund byg og $4\frac{1}{2}$ mark. Man synes at have indskrænket hvededyrkingen. De som landgilde betegnede $4\frac{1}{2}$ mark er lagt på en enkelt gård, Lavrids Mikkelsøns, der synes at have indtaget en særstilling. Ændringen har formodentlig svaret til den forskellige værdi af hvede og byg, så landgilden i værdi har holdt sig uforandret.

Antallet af bøndergårde har ændret sig noget i de enkelte byer fra 1370 til 1519, så det samlede resultat viser en nedgang for bispen af en snes gårde fra ca. 87 til ca. 67. Dette er sandsynligvis et nyt vidnesbyrd om, at plukningen af den gamle kirkes ejendomme allerede var godt igang inden reformationen. Ved denne blev som bekendt alt bispegodset inddraget, men på Møn vedblev det at ligge under Elmelunde len indtil 1574. I tiden mellem 1519 og 1544 er der dog sket den forandring, at hele Nøbølle by og vistnok også en del af Bidsinge er lagt fra Elmelunde til Stege len. Efter 1574 blev begge len sammenlagte og Elmelundegård blev lensmandens sæde.

Som ovenfor anført kan Stege lens gods 1544 anslås til

<i>mindst</i>	155 gårde
bispegodset 1519 til	67 —
Spejlsby kloster havde	25 —

Desuden ejede forskellige klostre (Sorø kloster, Skovkloster (Herlufsholm), St. Claræ kloster i Roskilde, Helligåndshuset i København) gods på Møn, der kan anslås til 20 gårde.

I et foregående afsnit er der gjort rede for det adelige gods, som

<i>mindst</i> var	145 gårde.
Tilsammen	412 gårde.

Noget senere regnes der med ca. 550 gårde på Møn. Om end en del udstykning har fundet sted, vil der dog på Anders Billes tid have været ca. 100 gårde, som der nu ikke kan gøres rede for, hvad enten det ligger i ufuldstændige oplysninger om kongens eller adelens gods. I de forskellige jordebøger og skøder savnes således byerne: Stubberup, Thostrup, Hovedskov, Koster, Vollerup og Vindebæk, og ved en række byer er gårdsantallet for lille; men der haves derved en vejledning i listen over oldengæld, om end heller ikke denne har det fulde tal af Mønske fæstegårde.

Af FREDE BOJSEN er tidligere udkommet følgende Bøger
om Møn:

JACOB SUNESØN AF MØN.

1902.

STEGE BYS BOG.

1904.

AF MØNS HISTORIE:

1. Bd.: DEN FORHISTORISKE TID. 1905.
(Udsolgt.)
2. Bd.: DEN ÆLDRE MIDDELALDER. 1906.
3. Bd.: DEN YNGRE MIDDELALDER. 1917.
4. Bd.: ANDERS BILLE. 1918.
5. Bd.: EFTER REFORMATIONEN. 1922.
6. Bd.: ULYKKERNES TID 1650—1700. 1921.
7. Bd.: 18DE ÅRHUNDREDE skulde udkomme næste År (1923).